

בקיאות במלכים

חוברת חזרה לבגרות

ללא הפרקים מספר מלכים

משרד החינוך

אישור מס': 4616

אושר בתאריך: 30.6.24

פתח דבר

ספר מלכים מתאר כארבע מאות שנות שלטון מלוכה של עם ישראל. זו התקופה הארוכה ביותר בתולדות עם ישראל שבה היה העם ריבון בארצו. בספר מתגשמות הברכות והקללות כפי שכתוב בתורה - הליכה בדרך ה' מביאה לשגשוג ולברכה, ונטישת דרך ה' מביאה לאבדון ולחורבן. הספר פותח בתיאור מלכות שלמה בתפארתה, מלכות המבורכת בשלום ובשגשוג רוחני וחומרי. עם מות שלמה התרחש קרע בעם ישראל והממלכה נחלקה לשתיים - ממלכת ישראל וממלכת יהודה. הספר עוקב אחר הידרדרותה של ממלכת ישראל וחורבנה בידי האשורים בשנת 722 לפני הספירה, ומסיים בחורבנה של ממלכת יהודה כעבור כ־140 שנה בשנת 586 לפני הספירה, בידי הבבלים.

בספר מלכים שזורות סוגיות מחשבתיות ואמוניות רבות הקשורות בקיום של עם ישראל בארצו. מהבחינה הדתית עוסק הספר רבות בשאלת נאמנותם של המלכים המנהיגים לדרך ה', במידת ההשפעה של תרבויות זרות על תפיסת עולמם, וביחסם לנביאים המשמיעים באוזניהם את דבר ה'. מהבחינה המדינית עוסק הספר בהתמודדותם של המלכים עם עמי האזור השכנים ועם המעצמות השליטות בתקופתם. בנוסף עוסק הספר גם בסוגיית מערכת היחסים בין שני חלקי העם המפוצלים - ממלכות יהודה וישראל. הדגשת סוגיות אלו במהלך הלימוד מסייעת להבנת הספר, ובעיקר להבנת משמעותו בבחינת נבואה שנצרכה לדורות.

הפסוקים האחרונים של ספר מלכים מתארים את שיפור תנאי מאסרו של יהויכין מלך יהודה שהוגלה לבבל ומעוררים ציפייה ותקווה לבאות - שיבת ישראל לארצו ולעצמאותו. לימוד הספר בימינו, עת זכינו לשוב לארצנו ולחיות בה תחת שלטון יהודי, מזמן מפגש משמעותי ופורה בין עבר להווה.

שנזכה ללמוד וללמד.

בברכת הצלחה רבה,

מפמ"ר תנ"ך, ד"ר איילת סיידלר.

לימוד ספר מלכים בבקיאות

בעזרת החוברת שלפניכם, ספר מלכים יילמד ברמת בקיאות הדורשת היכרות עם התכנים של כשלושים מפרקי הספר בהתבסס על הבנת פשטי המקראות. במקרים בהם פשטי המקראות אינם בהירים דיים, שולבה בחוברת פרשנות.

הלימוד כולל התייחסות למקומות משמעותיים בהם התרחשו המאורעות המסופרים בספר מלכים וכן למיקומם הגיאוגרפי של עמי האזור והמעצמות בתקופת המלכים. לצורך כך שולבו בחוברת מפות שונות.

הפרטים הרבים מהם מורכב ספר מלכים נשזרים לרעיונות החוזרים ונשנים לאורך הספר. לרעיונות אלו קראנו נושאי רוחב. זיהוי הרעיונות מעניק לפרטים משמעות, ומסייע להבנת התהליכים המתוארים בספר.

להלן נציין את נושאי הרוחב אותם בחרנו להדגיש בספר.

*ביאור והרחבה לנושאי הרוחב יופיע בפרקים השונים בחוברת

נושאי הרוחב בספר מלכים

עקרון הסיבתיות הכפולה

הסיבתיות הכפולה, היא עיקרון יסודי השזור בספר מלכים ובתנ"ך כולו. על פי עיקרון זה האירועים בעולם מתרחשים על-פי השגחת ה' על ההיסטוריה מחד, ומאידיך הם תוצר של פעילות אנושית המושתתת על בחירה חופשית. כך מסתבר שמאחורי כל אירוע עומד מניע אלוקי מחד, ומניע היסטורי-אנושי מצד שני.

מנהיג ומנהיגות

מנהיג הוא האיש העומד בראש העם ובידו ניתן הכוח להוביל את העם לפסגות או חלילה לדרדר אותו לתהומות. התנהלותם של אבות האומה הציבה את תשתית ההנהגה בישראל, וראשון המנהיגים ואולי הבכיר שבהם הוא משה. המלוכה היא אחד מדגמי המנהיגות המקובלים במקרא (דגמים נוספים הם: שופטים, זקנים, כהנים וכו') ספר מלכים משרטט את דמותם של המלכים ובהם מלכי יהודה צאצאי בית דוד ומלכי ישראל שחלקם מונו על ידי נביא ה' וחלקם על ידי העם. אמת המידה לדמותם של המלכים בספר היא עשיית הישר בעיני ה'. עיון בפועלם של מלכים ומנהיגים נוספים בספר, מאפשר התבוננות בדמותם המורכבת, בדרך קבלת החלטות שלהם ובמשמעות החלטותיהם בדורם ולדורות הבאים. ספר מלכים מזמן לנו דיון באחריות המוטלת על מנהיג, בתכונות הנדרשות להצלחתו ובגורמים המשפיעים על דמותו והנהגתו ועוד.

בית המקדש

בית המקדש נבנה בפתחו של ספר מלכים ונחרב בסופו. בכך מסמל המקדש את החזון הגדול מחד ואת השבר הנורא מאידך. המקדש, בהיותו מקום אחד ויחיד לעבודת ה', מוביל לביסוס האמונה באֵל אחד ומהווה מרכז רוחני שבכוחו לאחד את העם סביב עבודת ה'.

לאחר פילוג הממלכה המאוחדת לשתי ממלכות - יהודה וישראל, המשיך המקדש להתקיים בנחלת יהודה, ואילו בממלכת ישראל הוקמה אלטרנטיבה לעבודת ה' מחוץ למקדש. הניתוק של ממלכת ישראל מן המקדש בירושלים היה בעוכריהן של שתי הממלכות וגרם לאיבה ואף למלחמה ביניהן.

בתוך ממלכת יהודה, היחס למקדש לובש ופושט צורה לאורך הספר. יש מלכים המפארים ומשפצים אותו ואחרים המרוקנים אותו מתכולתו. יש המכניסים בו מרכיבים זרים ויש המטהרים אותו. כך מהווה המקדש תמונת מראה למצבה של ממלכת יהודה עד לחורבנו. תפקידו של בית המקדש בספר מלכים מזמן לנו דיון על משמעותו ותפקידו של הבית שאליו אנחנו כוספים ועל בניינו אנחנו מתפללים מדי יום.

מלך ונביא

פניית העם לשמואל הנביא הובילה להקמת מוסד המלוכה בישראל. בידי המלך הופקדו סמכויות הנהגה רחבות, אך הוא כפוף למשפט התורה והוא אמור לזכור בכל עת את מלך מלכי המלכים שמעליו. סיפורם של מלכי ישראל הוא פעמים רבות סיפור התמודדות מלך בשר ודם עם מלכותו של הקב"ה. הנביאים מייצגים את דבר ה' בעולם ותפקידם בספר מלכים הוא להביא את דבר ה' למלך. מבחינה זו משמש הנביא מעין "מבקר המדינה", מבקר בלתי תלוי המבקר ללא משוא פנים את המלך על מעשיו ופעולותיו הדתיות והמדיניות. תפקיד נוסף של הנביא בספר הוא להמליך מלכים שיקימו שושלות, ולעודד מהפכות להסרת בתי מלוכה מכיסאן. לאור האמור מתברר מקורם של העימותים בין מלך לנביא לאורכו של ספר מלכים.

הנביאים בספר מלכים שונים זה מזה בדפוסי פעולתם, והם מייצגים פנים שונות של הופעת דבר ה' בעולם. הספר מתאר מצבים בהם המלך ועמו נענו לדבר ה' שבפי הנביא ומצבים שבהם סירבו לשמוע לדבר ה'.

רוב הנביאים המתוארים בספר מלכים, מפילוג המלוכה ועד חורבן ממלכת ישראל, פעלו דווקא בממלכת ישראל ולא בממלכת יהודה. בפעילותם הם ייצגו את דבר ה' בין יושבי הממלכה, שהיו מנותקים ממקדש ה' שבירושלים.

ישראל והעמים

עם ישראל חי ופועל בהיסטוריה בין העמים הסובבים אותו כעם ה'. אלוקיו, בורא העולם, משגיח ומנהל את עולמו בצדק וברחמים, ותובע תביעות מוסריות מעמו ומן העולם כולו. הספר פותח בתיאור הגעתם של נציגי העמים לארץ כדי ללמוד מחכמת שלמה, ומסיים בתהליך הפוך בו עם ישראל כולו מתפזר בין העמים.

קשריו הדיפלומטיים של עם ישראל עם העמים הסובבים אותו, שבאו לעיתים לידי ביטוי בקשרי מסחר, ולעיתים אף בקשרי נישואין בין בתי מלוכה, השפיעו על מצבו הדתי והמדיני של העם. מיקומה הגיאוגרפי של ארץ ישראל בתווך בין המעצמה המצרית בדרום למעצמות הצפון (ארם, אשור ובבל וגם צור וצידון), הביא פעמים רבות למעורבות מרצון או מאונס בסכסוכים שביניהם, והשפיע על מידת ריבונותה של המלוכה בישראל.

עם ישראל – אחדות ופילוג

ספר מלכים פותח בתיאור ממלכת שלמה המאוחדת והגדולה. עם מותו של שלמה הגיע השבר הגדול של פילוג הממלכה המאוחדת, שנמשך עד לחורבן ממלכת ישראל וגלות עשרת השבטים, ובמובן מסוים עד היום. הפילוג שהחל בימי רחבעם בן שלמה, הפך לעוינות בין הממלכות עד כדי מלחמות אחים ביניהן תוך עירוב עמים זרים. לרוב, הובילו המלחמות להחלשתן של הממלכות. לחילופין לעיתים ניתן לראות בספר מלכים שיתוף פעולה בין הממלכות, כשממלכת ישראל היא הדומיננטית. הספר מפגיש אותנו עם תקופות של פילוג ומלחמה בתוך העם ובכך מזמן התבוננות בחשיבותה של האחדות הלאומית באמצעות דוגמאות של שיתוף פעולה בין הממלכות, ולחילופין באמצעות הצבעה על האסון הגדול עד כדי מלחמת אחים שטומן הפיצול בתוכו.

מצב רוחני – מצב מדיני

אמת המידה לדמותם של המלכים בספר היא עשיית הישר בעיני ה' או הרע בעיני ה'. הצלחתו של המלך לא נמדדת בהיבט הביטחוני, הכלכלי או המדיני אלא בהיבט הרוחני. לאורך הספר עבודת ה' מהווה תנאי בסיסי לקיומה של הממלכה. עם זאת כאשר בוחנים את היחס בין המצב הדתי של המלך והעם לבין המצב המדיני עולה תמונה מורכבת: ימי שלמה בהם פותח הספר מתארים ימי שיא רוחני ומדיני. ירידה במצב הרוחני גוררת אחריה גם פגיעה מדינית. עם זאת במהלך הספר ניתן לגלות שלא תמיד קיים יחס ישיר בין המצב הרוחני למצב המדיני. אדרבה, לעיתים ימי השפל הרוחני מלווים בהצלחה מדינית.

מבנה החוברת

החוברת מבוססת על חלוקת הספר לשבע יחידות תוכן. בחומר לבגרות כללנו שש יחידות תוכן שכל אחת מהן משתרעת על פני מספר פרקים בספר, ויחדיו הן מרכיבות את הסיפור של הספר (סיפורי אלישע לא נכללים בתוכנית הלימודים לבגרות ולכן לא מופיעים בחוברת). בפתח כל יחידה צוינו גם פרקים שאינם נלמדים על מנת להציג את הרצף הסיפורי של הפרק. פרקים אלו סומנו בצבע אפור.

תוכן החוברת

פרקים ופסוקים	יחידת הלימוד
מלכים א': פרק א' פסוקים לב-מ פרק ב' פסוקים א-ד, י-יב פרק ג' פרק ד' פסוקים א-ז, כ פרק ה' פרק ו' פסוקים א', לז-לח פרק ז' פסוקים א-יב פרק ח' פסוקים י-יא, כב, כט, מא, נב פרק ט' פרק י' פרק י"א פסוקים א-יד, כג	יחידה 1 מלכות שלמה
פרק י"א פסוקים כו-מג פרק י"ב פרק י"ד פרק ט"ו פרק ט"ז פסוקים א-כח	יחידה 2 פילוג הממלכה
פרק ט"ז פסוקים כט-לד פרק י"ז פרק י"ח פרק י"ט פרק כ"א מלכים ב': פרק ב' פסוקים א-טו	יחידה 3 אליהו ואחאב

פרקים ופסוקים	יחידת הלימוד
פרק ח' פסוקים טז-כט פרק ט' פרק י' פרק י"ד פרק ט"ו פסוקים א-יב	יחידה 4 מהפכות ותמורות
פרק ט"ו פסוקים יג-לח פרק ט"ז פרק י"ז פרק י"ח פרק י"ט פסוקים א-ז, כ, לב-לז פרק כ' פסוקים א-ו, כ-כא	יחידה 5 הכיבוש האשורי
פרק כ"א פרק כ"ב פרק כ"ג פרק כ"ד פרק כ"ה	יחידה 6 סופה של ממלכת יהודה וחורבן המקדש

מבנה היהדות בהזרחה

הנושאים ביחידה

כל יחידת לימוד בחזרה מחולקת למספר נושאים הקשורים בנושא המרכזי של היחידה. מתחת לכותרת מצוינים הפרקים והפסוקים העוסקים בנושא זה.

בראש כל יחידה בחזרה מופיע ציר המציג את כלל הנושאים הנלמדים ביחידה. בתחתית כל עמוד מצוי סרגל של הצף הפרקים, שסייע לכם הלומדים למקם את היחידה בספר מלכים.

החזרה מתארת בלשונה את ההתרחשויות המופיעות בכתוב.

המשימות ביחידה

בכל יחידה נדרש התלמיד לבצע משימות שונות

- **משימת קריאה** - על פי רוב מוצעת משימה לקריאה מונחית של יחידת הפסוקים. מומלץ לקרוא את הפסוקים בהתאם למשימת הקריאה.
- **שאלה למחשבה** - לאורך החזרה תמצאו שאלות המעלות נקודות למחשבה ועיון. לשאלות אלו אין תשובה נכונה אחת מובהקת, והן נועדו לסייע בהבנת הסיפור, להעמיק בסיפור, ולקשר בין סיפור אחד לסיפורים נוספים בספר.
- **עיון במפה** - לאורך החזרה מופיעות מפות המייצגות את ההתרחשויות הנלמדות בפרקים. ישנן מפות הכוללות מקומות שעליכם לזהות לקראת מבחן הבגרות, וישנן מפות שנועדו לסייע בהבנת המתואר

בפסוקים. לפני כל מפה תמצאו הנחיה ללימוד המפה ולעיתים גם משימת עיון, שיסייעו לכם להתמצא במפה. בסוף החוברת מופיעה רשימה מסודרת של כל המפות הנדרשות לבחינת הבגרות.

• **הידעתם?** - ידע להרחבה והעשרה. מידע המסייע בהבנת ההתרחשויות ומרחיב את הידע מעבר לנאמר בפסוקים.

• **שאלות חזרה** - בסוף כל יחידה תמצאו שאלות חזרה, על פי המבנה הבא:

• שאלות ידע

• שאלות ידע רחב

• שאלות העמקה והרחבה

השאלות מקיפות את הנלמד ביחידה ומטרתן לסייע בחזרה על הנלמד ביחידה ובהכנה לקראת בחינת הבקיאות.

צוות כתיבה: יפעת מור - רוזנסון ואשרית פרידמן

ליווי: ד"ר איילת סיידלר - מפמ"ר תנ"ך בחמ"ד

עריכת תוכן: ד"ר רבקה רביב

ייעוץ תוכן: פרופ' ישראל רוזנסון, הרב ד"ר שוקי רייס, ד"ר דביר רביב

עריכה לשונית: אב"י ונגרובר

עימוד ועיצוב: סטודיו ולדמן

יחידה 1: מלכות שלמה

מלכים א פרקים א'-י"א

הנושאים ביחידה							
היחלשות הממלכה חטאי שלמה ועונשו	שגשוג הממלכה				התגלות ה' הראשונה בגבעון חכמה ומשפט	צוואת דוד ראשית מלכות שלמה	המלכת שלמה
	קשרי חוץ - חירם מלך צור מלכת שבא ומצרים	בניית בית המלך ומפעלי בנייה נוספים	בניית בית המקדש תפילת שלמה התגלות ה' השנייה לשלמה	התעצמות כלכלית וביטחונית			
מלכים א פרק י' (פסוקים יד, כא, כו-כט)	מלכים א פרק ג' (פסוק א)	מלכים א פרק ז' (פסוקים א-יב)	מלכים א פרק ה' (פסוקים טו-לב)	מלכים א פרק ד' (פסוקים א-ז)	מלכים א פרק ג' (פסוקים ה-כח)	מלכים א פרק ב' (פסוקים א-ד, י-יב)	מלכים א פרק א' (פסוקים לב-מ)
פרק י"א (פסוקים א-יד, כג, כו)	פרק ה' (פסוקים טו-לב)	פרק ט' (פסוקים טו-כב)	פרק ו' (פסוקים א, לז-לח)	פרק ה' (פסוקים א-ח)	פרק ה' (פסוקים ט-יד)	פרק ג' (פסוקים א-ד)	
	פרק ט' (פסוקים י-יד, טז, כו-כח)		פרק ח' (פסוקים י-יא, כב, כט, מא, נב)	פרק י' (פסוקים יד-כט)			
	פרק י' (פסוקים א-יג, כח-כט)		פרק ט' (פסוקים א-ט)				
	פרק י"א (פסוקים א-ב)						

* צמיחתה ושגשוגה של ממלכת שלמה מתוארת על פני מספר פרקים. במהלך היחידה נלמד על מאפיינייה השונים של הממלכה על פי הנושאים המופיעים בטבלה ולא על פי רצף הפרקים. שימו לב כי תחת כל נושא מצוינים הפרקים והפסוקים הקשורים באותו נושא.

מבוא ליחידה

ביחידה זו נלמד על ארבעים שנות מלכותו של שלמה בהם פותח ספר מלכים. גבולות ממלכת שלמה היו רחבים וממלכתו הייתה חזקה ומבוססת צבאית, ביטחונית וכלכלית.

הפסוקים שלהלן מתארים את מלכות שלמה בשיאה:

ד' ב. יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב אכלים ושתים ושמחים.
ה' ה. וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת האנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה.

ימי שלמה ידועים כימי הזוהר של מלכות ישראל ונחשבים "תור הזהב" של תקופת המלוכה כולה. עם זאת, עוצמתה של הממלכה, יחסי החוץ הרבים, ובכלל זה נישואין לנשים נוכריות, הפכו לממלכה לרועץ. לאחר מות שלמה, מיד עם המלכת בנו, התפצלה הממלכה נחלשה וירדה מזוהרה.

נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפורה של ממלכת ישראל בימי שלמה.

1 | המלכת שלמה

פרק א', פסוקים לב-מ

מלך חדש על ישראל

ספר מלכים פותח בתיאור חולשתו של דוד ערב מותו. דוד התמהמה במינוי יורש ואדוניהו בנו ניצל זאת, ויחד עם אנשים מחצר המלך תכנן למשווח את עצמו למלך. נתן הנביא, שראה את מעשה אדוניהו, פנה לבת שבע, אם שלמה, ויחד הם שכנעו את דוד להקדים ולהמליך על ישראל את שלמה בנו, שעל המלכתו הוא נשבע בעבר. דוד נענה לבקשתם וחזר על התחייבותו:

"כִּי בָאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי שְׁלֹמֹה בְנִי יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֹשֵׁב עַל כִּסֵּאֵי תַחְתֵּי כִּי כֵן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה" (מלכים א' ל).

בפסוקים הבאים נלמד על טקס ההמלכה של שלמה בגיחון.

משימת קריאה

קראו פרק א' פסוקים לב-מ, שימו לב לשאלות:

- זהו בפסוקים פעולות הקשורות בטקס ההמלכה.
 - חשבו, כיצד תורמים המאפיינים השונים של הטקס למעמד ההמלכה.
- צדוק הכהן, נתן הנביא ובניהו בן יהוידע התמנו על ידי דוד למשווח את שלמה למלך. הם הרכיבו את שלמה על פרדת המלך דוד, הורידו אותו אל מעיין הגיחון הצמוד לעיר, משחו אותו בשמן ותקעו בשופר. בתגובה קרא כל העם: "יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה". משם הם חזרו לעיר בליווי נגינת חלילים ובשמחה גדולה: "וַיַּעֲלוּ כָּל הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם מְחַלְלִים בְּחֻלְלִים וּשְׂמֵחִים שְׂמֵחָה גְדוֹלָה וַתִּבְקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם" (מלכים א' מ).
- מעיין הגיחון, שם ציווה דוד להמליך את שלמה, נמצא קרוב לעיר דוד.
- מעיין הגיחון, שהיה מקור המים המרכזי של ירושלים, נובע בתחתית נחל קדרון, ממזרח לעיר דוד בירושלים. המשמעות היא ששלמה, המלך הנבחר, נמשח למלך סמוך לעיר הבירה.

2 | צוואת דוד

וראשית מלכות שלמה

פרק ב', פסוקים א-ד, י-יב פרק ג', פסוקים א-ד

לפני מותו חיזק דוד את שלמה בנו וציווה עליו לקיים את מצוות ה', ולנהוג בחכמה בכל מעשיו. צוואת דוד לשלמה פתחה באזהרה ללכת בדרך ה'. בפסוק ד, מזכיר דוד לשלמה את התנאי להמשך קיום מלכות בית דוד - הליכה בדרך ה'. בהמשך הצוואה (פסוקים ה-ט, לא נכללים בתוכנית הלימודים) הזכיר דוד אנשים שפגעו או חיזקו בעבר את מלכותו. דוד ציווה את שלמה לגמול לאנשים אלה בהתאם למעשיהם. מיד אחרי צוואת דוד, הכתוב מספר על מותו ומסכם את ימי מלכותו (פרק ב' פסוקים י-יב).

שאלה למחשבה -

שלמה היה בנו של דוד המלך והוא החוליה הראשונה בשושלת בית דוד. הוא ירש את המלוכה מאביו ונכנס "לנעליו הגדולות". חשבו - מה עשוי העם לצפות ממנו? מה עשויות להיות הציפיות של שלמה מעצמו?

לאחר מות דוד, מלך שלמה על ישראל. הכתוב מדגיש את שבתו על כיסא דוד אביו, ומציין שמלכותו הייתה מבוססת וחזקה: "וְיָשָׁב עַל כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וְהָבֵן מַלְכוּתוֹ מֵאֲדָם" (מלכים א ב', יב). גם בסוף פרק ב', אחרי שהשלים שלמה את מה שנתבקש בצוואת דוד, חוזר הכתוב ומדגיש כי: "וְהַמַּמְלָכָה נְכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה" (מלכים א ב', מו).

בפני שלמה עמדה המשימה להמשיך את מלכות דוד אביו, וכפי שנראה להלן הוא הוביל את הממלכה לשיאים חדשים מבחינות רבות - מפעלי בנייה רבים ובראשם בניית המקדש, ביסוס ירושלים כעיר הבירה, קשרי חוץ, שגשוג כלכלי ועוד. הפסוקים הפותחים את תיאור מלכות שלמה בפרק ג' מרכזים מספר היבטים של מלכותו.

משימת קריאה

קראו פרק ג' פסוקים א-ד, שימו לב לשאלות:

זהו בפסוקים התייחסות ל:

- מצב רוחני
- מפעלי בנייה
- קשרי חוץ
- ביסוס ירושלים כעיר הבירה
- המשכיות לבית דוד

הפסוקים פותחים באזכור נישואי שלמה לבת פרעה, שהם חלק מקשרי החוץ הענפים שפיתח שלמה.

בפסוקים גם נזכרת בנייתו של בית המלך ובניית בית המקדש - כחלק מביסוס ירושלים כמרכז רוחני ושלטוני של ממלכת ישראל. הפסוקים מתארים גם את המצב הרוחני בראשית ימי מלכותו. "וַיֵּאָהֱבָ שְׁלֹמֹה אֶת ה'", שלמה מוצג כמי שאהב את ה' (ביטוי מיוחד במינו שנאמר רק על שלמה המלך!).

בפסוקים ג-ד מסופר ששלמה הקריב קרבנות בבמות. בתקופה שקדמה לבניית המקדש היה מותר להקריב קרבנות לה' במזבחות מחוץ למקום המקדש, כמו שעשה שלמה בבמה בגבעון. לאחר שהוקם בית המקדש נאסרה הקרבה מחוצה לו, ואיסור זה נקרא איסור במות (המשנה בזבחים פי"ד: "באו לירושלים. נאסרו הבמות, ולא היה להם עוד היתר").

בניגוד לבית המקדש שהיה מוקד עיקרי ומרכזי לעבודת ה', היו פזורות במות במקומות שונים. יחד עם זאת, בפסוק ד מוזכרת 'במה גדולה', שהייתה מקום מרכזי להקרבת קרבנות ציבור (דעת מקרא). לאחר הקמת המקדש, ספר מלכים מדגיש את הביקורת על עבודת ה' בבמות. עבודה זו התקיימה גם בימיהם של מלכים צדיקים, שהצליחו לעקור את העבודה זרה מישראל, אך לא הצליחו להסיר את עבודת ה' בבמות (לדוגמה, בפרק ט"ו נלמד על אסא שהיה מלך צדיק אך לא הצליח להסיר את הבמות). רק שני מלכים ממלכי יהודה - המלכים חזקיהו ויאשיהו (מלכים ב פרקים י"ח וכ"ג) התמודדו בהצלחה עם העבודה בבמות וביטלו אותה.

במהלך התקופה הוקמו גם במות (מזבחות) לעבודה זרה. וכבר בסוף ימיו של שלמה המלך מזכיר הכתוב בנייה של במות שונות לעבודה זרה שהוקמו בירושלים (מלכים א י"א).

3 | התגלות ה' הראשונה

הכמה ומשפט

פרק ג', פסוקים ה-כח
פרק ה', פסוקים ט-יד

מה היה סוד ההצלחה של שלמה?

שאלה למחשבה -

מה יכול שלמה לבקש מה' כדי להצליח בתחומים השונים הנדרשים לביסוס ממלכתו?
מה צריך מנהיג כדי לחזק את ממלכתו?

התגלות ה' הראשונה לשלמה

פרק ג', ה-טו

שלמה הלך לזבוח לה' בגבעון שמצפון לירושלים, שם הייתה הבמה המרכזית להקרבת קרבנות באותה תקופה. בגבעון נגלה ה' לשלמה בחלום, והעניק לו מיד בתחילת ימי מלכות את ההזדמנות לבקש את כל מה שירצה: "שאל מִה אֲתֵן לְךָ" (מלכים א ג', ה).

את דבריו לה' פתח שלמה בהכרת הטוב. הוא הודה לה' על החסד שעשה עם דוד אביו, והציג עצמו כ'נער קטן', הזקוק להדרכת ה' וברכתו בצאתו להנהיג את עם ישראל המכונה בפסוקים 'עם רב'. מעניין לראות ששלמה, שיכול היה לבקש כל דבר - אם לטובתו האישית ואם להצלחת מלכותו בתחומים שונים, בחר לבקש: "וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוֹכַל לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה" (מלכים א ג', ט). שלמה ביקש יכולת להקשיב לדברי העם ולשפוט את מעשיהם בצדק. בבקשתו זו הוא הציג את מערכת ערכיו - לא מדובר במנהיג המחפש לעצמו תוספת של כבוד ושררה, אלא מנהיג שמבקש קודם כל להיטיב עם בני עמו ולנהוג כלפיהם בהגינות וביושר.

ה' שמע את בקשתו של שלמה ופתח בדברי הערכה לשלמה על שלא בחר לבקש על עצמו או על ממלכתו: "לֹא שָׁאַלְתָּ לְךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא שָׁאַלְתָּ לְךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אִיבִיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְךָ הִבִּין לְשֹׁמֵעַ מִשְׁפָּט". בעקבות זאת, הבטיח ה' לשלמה חכמה אף יותר ממה שביקש: "נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא הָיָה לְפָנַיךָ וְאֶחָרֶיךָ לֹא יִקּוּם כָּמוֹךָ" (מלכים א ג', יב), והוסיף גם הבטחות לגדולה ועושר שייחדו את מלכות שלמה יותר מכל מלכי ישראל: "אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָּמוֹךָ אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל יְמֵיךָ" (מלכים א ג', יג).

הבטחה נוספת שניתנה לשלמה מלווה בתנאי - שהוזכר גם בצוואת דוד, ה' הבטיח לשלמה אורך ימים על ממלכתו, ואת המשך השושלת לבניו ולזרעו, רק בתנאי שילך בדרך ה' וישמור מצוותיו.

לאחר חלום ההתגלות בגבעון חזר שלמה לירושלים, והעלה עולות לה' לפני ארון ברית ה'.

משפט הנשים פרק ג', טז-כח

סיפור משפט הנשים הסמוך לסיפור ההתגלות מלמד שהבטחת ה' לשלמה מומשה מיד. סיפור זה ממחיש את החכמה הגדולה של שלמה שניתנה לו מאת ה'.

אל שלמה באו שתי נשים שתבעו בעלות על תינוק אחד. שתי הנשים, שגרו בבית אחד, ילדו שני תינוקות. אחד התינוקות נפטר וכל אחת מהנשים טענה שהתינוק החי שייך לה. האישה האחת האשימה את האישה השנייה במות בנה. לדבריה, התינוק נפטר כתוצאה מכך שהאם שכבה עליו בשנתה, ולאחר שנכחה במותו היא החליפה בין התינוק החי לתינוק המת. האישה השנייה דחתה את ההאשמה וטענה שהתינוק החי הוא בנה.

כיצד פסק שלמה במשפט זה?

מאחר שלא היו עדים, שלמה היה צריך להחליט מי מהנשים דוברת אמת. שלמה בחמתו אמר לחתוך את הילד החי לשניים, ולחלקו בין שתי הנשים. אחת הנשים נזעקה מיד וביקשה לא לחתוך אותו אלא להעבירו חי לאישה האחרת, ואילו האישה האחרת הסכימה לגזר דינו של המלך שלמה.

בעקבות תגובת הנשים, פסק שלמה שהאם שרצתה להשאיר את התינוק בחיים היא אמו, ונתן לה את התינוק.

שאלה למחשבה -

לפי דעתכם, מה הביא את שלמה להציע לחתוך את התינוק?
כיצד באה לידי ביטוי חכמתו במשפט זה?

משפט הנשים פרסם את חכמת המשפט שלו בכל ישראל: "וַיִּשְׁמְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכַמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט" (מלכים א' ג', כח).

סיפור זה, הפותח את ימי מלכותו של שלמה, מדגים את ניסיונו של שלמה לקיים את צוואת אביו ולבסס את מלכותו על ערכי משפט וצדק לעם. הדבר מודגש גם בהמשך, כאשר שלמה בנה את בית המלך בירושלים, ויחד אולם וכיסא לצורך המשפט: "וְאֵלֶם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפֹּט שָׁם אֵלֶם הַמִּשְׁפָּט עֲשֵׂה וְסִפּוֹן בְּאֵרֹז מִהַקְרָקַע עַד הַקְרָקַע" (מלכים א' ז', ז), דבר המלמד על כך ששלמה ראה את תפקידו כשופט כתפקיד מרכזי.

כיצד באה לידי ביטוי חכמתו של שלמה בהנהגת ממלכתו?

בפרק ה' פסוקים ט-יג מתאר הכתוב את ייחודה של חכמת שלמה, ששימשה אותו גם מחוץ לאולם בית המשפט. שלמה הפך להיות החכם באדם והיה לו ידע רחב מאוד בתחומים רבים. בפסוקים מוזכרים המשלים והשירים שחיבר שלמה, באמצעותם הוא הנחיל את חכמתו לשומעיו.

הידעתם?

לפי מסורת חז"ל לשלמה המלך מיוחסים שלושה מספרי התנ"ך: ספר משלי, העוסק בחכמה ובמוסר, ובו פתגמים ומשלים הנוגעים באדם, בחברה ובאמונה ויראת שמיים. מגילת קהלת, ובה דברי חכמה, ועצות מעשיות לחיים כמו גם אזהרות. במגילה חקר שלמה את השאלה מה יעניק לאדם משמעות לחייו. מסקנתו בסוף החיבור היא כי יראת שמיים והליכה בדרכי ה' היא הדרך הנכונה: "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור פי זה כל האדם" (קהלת י"ב, יג). מגילת שיר השירים, בה מוצגים שירי אהבה בין בני זוג. שירים אלו מקובל על פי מסורת חז"ל לפרש באופן אלגורי, כמשל ליחסי עם ישראל ואלוקיו.

שאלה למחשבה -

באיזה אופן תרמה חכמתו של שלמה לתפקידו כמנהיג של עם ישראל?

אחרי שהכתוב מתאר את חכמת שלמה, נאמר:

"ויבאו מכל העמים לשמע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו" (מלכים א' ה', יד) שלמה חיבר משלים ושירים שפרסמו את חכמתו בכל העמים, והפכו את ירושלים למרכז עולמי (ה' ט-יד). פרסום חכמתו סייע לכינון ולחיזוק קשריו עם שליטים רבים. הכתוב קושר בין חכמת שלמה לקשריו עם חירם מלך צור (ה', טו, כא, כו) וכן קושר גם את ביקור מלכת שבא עם חכמתו (י' א-ח).

בפרק י' נלמד על שליטים רבים שבאו לבקר בממלכתו כדי לשמוע את חכמתו: "ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו" (מלכים א' י', כג-כד). ביקורים אלו העשירו את בית המלוכה: "והמה מבאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה" (שם, כה).

4 | שגשוג הממלכה – התעצמות כלכלית וביטחונית

פרק ד', פסוקים א-ז; פרק ה', פסוקים א-ח
פרק י', פסוקים יד-כט

כיצד בא לידי ביטוי השגשוג הכלכלי והביטחוני בממלכת שלמה?

חז"ל כינו את שלמה "גדול העולם" (סנהדרין כא ע"ב), ותיארו אותו כ"מלך גדול מסוף העולם ועד סופו" (שיר השירים רבה פ"א). כפי שנראה בפסוקים החכמה הרבה שבה חנן ה' את שלמה הייתה הבסיס החשוב של מלכותו, ויחד עם ברכת ה' שליוותה אותו הוא הצליח להגיע להישגים רבים בכל התחומים.

מינוי שרים ונציבים

	פרק ד'
כדי לנהל ממלכה צריך מערכת שלטון מאורגנת ומסודרת שתתפקד היטב בכל רחבי המדינה.	א. ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל. ב. ואלה השרים אשר לו ועריהו בן צדוק הכהן. ג. אליהורף ואחיה בני שישא ספרים יהושפט בן אחילוד המזכיר. ד. ובניהו בן יהוידע על הצבא וצדוק ואביתר כהנים. ה. ועריהו בן נתן על הנציבים ובווד בן נתן כהן רעה המלך. ו. ואחישר על הבית ואדנירם בן עבדא על המס. ז. ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה יהיה על האחד (אחד) לכלכל.
בפסוקים נזכרים השרים בממלכת שלמה לפי שמות ותפקידים: מזכיר, רעה המלך, סופרים, כהנים ואחראים על הצבא, על הניצבים, על הבית ועל המס.	
הממלכה חולקה לשנים עשר מחוזות, ובראש כל מחוז עמד נציב. בפסוקים מוזכרים שמות שנים עשר הניצבים שמינה שלמה. כל נציב אחראי לכלכלת בית המלך חודש בשנה. תפקידם של הניצבים מתואר גם בפרק ה' פסוקים ז-ח.	פרק ה' ז. וכלכלו הנציבים האלה את המלך שלמה ואת כל הקרב אל שלחן המלך שלמה איש חדשו לא יעדרו דבר. ח. והשערים והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום אשר יהיה שם איש כמשפטו.

גבולות ממלכת שלמה פרק ה', פסוקים א-ה

פרק ה'	פסוקים מוזכרים הגבולות הרחבים של ממלכת שלמה, גבולות שהושגו בעקבות מלחמותיו של דוד אביו.
א. וְשָׁלְמָה הָיְתָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנְּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם	פסוקים ב-ג מתארים את כמות האוכל העצומה בארמונו של שלמה המעידה על המצב הכלכלי הטוב ועל הארגון האדמיניסטרטיבי בממלכה.
ב. וַיְהִי לָחֶם שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֵלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קֶמַח.	שלמה שלט גם בכל הממלכות השכנות והפך את שטח הממלכה לגדול ביותר אי פעם.
ג. עֲשָׂרָה בָּקָר בְּרָאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאֵיל וְצִבִי וְיַחְמוּר וּבְרָבְרִים אַבְיָסִים.	הממלכות השכנות נאלצו להעלות מס למלך שלמה.
ד. כִּי הוּא רֹדֵה בְּכָל עֵבֶר הַנְּהָר מִתַּפְסָח וְעַד עֵזָה בְּכָל מַלְכֵי עֵבֶר הַנְּהָר	שלמה הקנה לבני עמו, שישבו "מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע" ימים של שלוה וביטחון, שלא היו כדוגמתם בכל תקופת התנ"ך.
ה. וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְבֶטַח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת הָאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה.	

עיון במפה:

פסוקים שונים מתארים את גבולות ממלכתו של שלמה:

- וְשָׁלְמָה הָיְתָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנְּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם מִגְּשִׁשִׁים מִנְּחָה וְעַבְדִּים אֶת שְׁלֹמֹה כָּל יְמֵי חַיָּו (ה', א)
- כִּי הוּא רֹדֵה בְּכָל עֵבֶר הַנְּהָר מִתַּפְסָח וְעַד עֵזָה בְּכָל מַלְכֵי עֵבֶר הַנְּהָר וְשָׁלוֹם הָיְתָה לוֹ מִכָּל עֵבְרָיו מִסְבִּיב (ה', ד)
- וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְבֶטַח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת הָאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה (ה', ה)
- וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בַּעַת הַהִיא אֶת הַחֶג וְכָל יִשְׂרָאֵל עָמּוּ קֶהֱל גְּדוֹל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד נַחַל מִצְרַיִם (ח', סה)

שימו לב כי יש להבדיל בין פסוקים המתארים את גבולות ההתיישבות של עם ישראל, לבין פסוקים המתארים את תחומי השליטה וההשפעה של שלמה על הממלכות הרבות שבאזור.

גבול התיישבותם של ישראל מתואר בביטוי המוכר: 'מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע'. דן, מסמלת את נקודת היישוב הצפונית, ובאר שבע את נקודת היישוב הדרומית, לפני המדבר. הביטוי 'מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע' מופיע גם בספר שמואל (ש"א ג', כ; י"ז, יא). במפה מסומן תחום השליטה הרחב של ממלכת שלמה. על פי הכתוב, כל הממלכות מעברו המערבי של נהר פרת היו מעלים לשלמה מנחה ומסים.

מפה 1 - תחומי השליטה של ממלכת שלמה

בתיאור הכתוב את ימי מלכותו של שלמה שזורים ביטויים המלמדים שמדובר בימי השיא של ממלכת ישראל:
"יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב אכלים ושתים ושמים" (מלכים א' ד', כ)
"וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה" (שם ה', ה)

שאלה למחשבה -

כיצד ניתן להבין את התיאור - 'איש תחת גפנו ותחת תאנתו'?
מה ניתן ללמוד מהשימוש בביטוי זה על ממלכת שלמה?

היזוק הצבא הישראלי – הסוסים בממלכת שלמה פרק ה', ו; פרק י', כו-כט

פרק ה	פרק י
<p>שלמה דאג לחיזוק משמעותי של הצבא, שהפך לצבא קבע אדיר, מצויד במרכבות סוסים ובחיל פרשים.</p> <p>בפרק ט' מסופר ששלמה בנה ערי רכב וערי פרשים שבהן חנו מרכבות המלחמה והסוסים (ט' יט)</p>	<p>ו. וַיְהִי לְשִׁלְמֹה אַרְבַּעַיִם אֲלָף אֲרוֹת סוּסִים לְמִרְכָּבוֹ וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף פָּרָשִׁים.</p> <p>כו. וַיֵּאֱסֹף שִׁלְמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי לוֹ אֲלָף וָאַרְבַּע מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף פָּרָשִׁים וַיִּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעַם הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלַם.</p> <p>כז. וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כְּאַבְנֵים וְאֶת הָאֲרוֹת נָתַן בְּשָׂקִים אֲשֶׁר בַּשְּׂפֵלָה לָרֶב.</p> <p>כח. וּמוֹצֵא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמֹה מִמִּצְרַיִם וּמִקִּוּה סַחְרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקִּוּה בְּמִחְיָר.</p> <p>כט. וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מִרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּסִים בְּחֲמִשִּׁים וַיִּמָּאֶה וְכֵן לְכָל מַלְכֵי הַחֵתִּים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בַּיָּדָם יֵצְאוּ.</p>
<p>הפסוקים מתארים את עוצמתה של ממלכת שלמה. המרכיב המרכזי שנזכר הוא הבאת סוסים ומרכבות עבור הגדלת הצבא. נשים לב שהכתוב מדגיש את העובדה שמקורם של הסוסים היה במצרים, מה שקשור לקשרי החוץ הנרחבים שהיו לשלמה, ובכלל זה נישואיו לבת פרעה.</p> <p>* בסוף היחידה על מלכות שלמה נחזור ונתייחס למשמעות עניינם של הסוסים.</p>	

העושר בממלכת שלמה פרק י', יד-כה

הרחבת הגבולות של הממלכה והתחזקות הצבא הובילו לשליטה על חלקים נרחבים מדרכי מסחר בינלאומיות של ימי התנ"ך ("דרך הים" ו"דרך המלך") שהעבירו סחורות מצפון לדרום, והעשירו את ממלכת שלמה. פסוקים יד-כה בפרק י', מלמדים על העושר הרב בממלכת שלמה, שבא לידי ביטוי בריבוי כסף וזהב.

משימת קריאה

קראו פרק י' פסוקים יד-כה, שימו לב לשאלות:

- זהו בפסוקים לפחות שלושה דברים שעשה שלמה בעזרת הזהב שברשותו.
- חשבו, במה דברים אלו תרמו לחיזוק ממלכתו?

שלמה הצליח להביא לפריחה עצומה ולשגשוג ממלכת ישראל בימיו. עושרו הרב בא לידי ביטוי בחיזוק הצבא (מגני זהב, רכישת נשק וסוסים), בניית סמלי שלטון (כיסא מלכות מפואר, כלי זהב לבית המלוכה), מסחר ענף (אוניות מתרשיש) וקשרי חוץ (חירם מלך צור).

בזכות שלמה זכה עם ישראל לכבוד עצום בקרב העמים, בפאר ובהדר שלא היו כדוגמתם. כפי שמתואר: "וַיִּגְדַל הַמֶּלֶךְ שִׁלְמֹה מִכָּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעָשָׂר וּלְחִכְמָה" (י', כג).

נשים לב, שהפסוק קושר בין חכמתו של שלמה לבין עושרו הרב, כפי שכבר הזכרנו בראשית היחידה. בהמשך, נלמד על ההשלכות של ריבוי הכסף והזהב וריבוי הסוסים על שלמה ועל ממלכתו.

5 | שגשוג הממלכה - בניית בית המקדש

פרק ה', פסוקים טו-לב; פרק ו', פסוקים א, לז-לח
פרק ח', פסוקים י-יא, כב, כט, מא, נב; פרק ט', פסוקים א-ט

”וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם” (שמות כ”ה, ח) כיצד הוגשם חזון בניית בית המקדש?

שיאם של ימי שלמה בא לידי ביטוי במפעל הבנייה הראשי של שלמה - הקמת המקדש, שמטרתו היסודית הייתה השראת שכנת ה' באופן תמידי בישראל, כדברי התורה "וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כ"ה, ח).
הקמת המקדש הייתה גם חלומו הגדול של דוד המלך. לאחר ששלמה ביסס את ממלכתו וארגן את המערכות השלטוניות, הוא פנה לממש חלום זה.

הסיוע של הירם מלך צור לבניית המקדש פרק ה', טו-לב

לצורך בניית המקדש, פנה שלמה לחירם מלך צור וביקש את עזרתו בהבאת עצי ארזים מלבנון.

משימת קריאה

קראו פרק ה' פסוקים טו-כו, שימו לב לשאלות:

- מה ביקש שלמה מחירם, ומה חירם נתן לו בתמורה?
- באיזה הקשר מוזכר דוד בפסוקים?

שאלה למחשבה -

מדוע שיתף שלמה את חירם בחזון לבניית המקדש לה'?

צור הייתה ממלכה ששכנה צפונית לישראל על חוף הים התיכון. צור מתוארת בתנ"ך כממלכה עשירה וחזקה, והיא שימשה כמרכז מסחרי בינלאומי. היה לה צי אוניות גדול, בעזרתו הגיעו הסוחרים שלה לארצות רבות והתעשרו מאוד.

לדוד המלך היו קשרים טובים עם חירם מלך צור, ושלמה בנו המשיך לבסס קשרים אלה. הכתוב מספר כי כששמע חירם על עליית שלמה למלוכה הוא שלח אליו עבדים כדי לברכו. בתגובה, שלמה פנה אליו בבקשה לסיוע בבניית המקדש.

שלמה ציין בדבריו את רצונו של דוד לבנות בית לה', מפעל שנמנע ממנו כיוון שהיה עסוק במלחמות. הוא הזכיר את הבטחת ה' לדוד, שבית המקדש ייבנה על ידי בנו.

לצורך הבנייה ביקש שלמה מחירם ארזים, עצים משובחים הגדלים בלבנון מצפון לממלכת שלמה: "וַעֲתָה צֹהַר וַיְכַרְתּוּ לִי אֲרָזִים מִן הַלְבָנוֹן... (ה', כ). שלמה ביקש גם עזרה בכריתת העצים: "כִּי אֶתָּה יִדְעָתָּ כִּי אֵין בְּנֵי אִישׁ יָדַע לְכַרֵּת עֵצִים

בְּצִדְנִים". חירם קיבל את בקשתו של שלמה, ואף הוסיף ונתן לו עצי ברושים. בתמורה, ביקש חירם לכלכל את ביתו בתבואה ושמן הגדלים בשטחה של ממלכת שלמה, שהם חלק משבעת המינים בהם השתבחה ארץ ישראל.

בפרק י' פסוקים כז-לב, מסופר שמלבד חומרי הגלם, צריך היה שלמה כוח אדם רב שיעסוק בבנייה ובניהול הפרויקט הגדול של בניית המקדש. לשם כך הוא קבע מס.

בימי התנ"ך היה נהוג להטיל על התושבים 'מס עובד' לצורכי הממלכה. הכוונה היא שאנשים עבדו בעבור השלטון תקופה מסוימת שנקבעה להם - ימים, שבועות ואפילו חודשים. אנשי המלאכה שלקח שלמה מתוך העם, נדרשו לצאת לתקופות 'מילואים' של חודש פעם בשלושה חודשים, כדי לפקח על שינוע העצים מלבנון. נוסף להם, מינה שלמה עשרות אלפים לעבודות סבלות ולחציבת אבנים לבניין.

כך נעשה מפעל בניית המקדש למפעל לאומי של כל העם והממלכה.

בניית בית המקדש - תאריכים חשובים

פרק ו', א, לז-לח

בפרק ו' מספר הכתוב שבניית בית המקדש החלה 480 שנה לאחר שעם ישראל יצא ממצרים, בשנה הרביעית למלכות שלמה בחודש השני הוא חודש אייר (המכונה בתנ"ך זיו). בית המקדש נבנה במהלך שבע שנים ובנייתו הסתיימה בחודש השמיני הוא חודש מרחשוון (המכונה בתנ"ך בול) ואז נערכה חנוכתו.

השראת השכינה במקדש

פרק ח', פסוקים י-יא

בפרק ח' מסופר שבחודש תשרי, כשנה לאחר סיום הבנייה, הועלה ארון ה' ממקומו בעיר דוד אל המקדש. שלמה הקהיל את העם למקדש לכבוד האירוע הגדול של חנוכת המקדש (מלכים א' ח', ב). הכתוב מתאר את רגעי השיא של חנוכת המקדש:

פרק ח

י. וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהֵעֲנָן מָלֵא אֶת בַּיִת ה'.

יא. וְלֹא יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לְעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֲנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה'.

הכתוב מתאר את ענן השכינה ממלא את בית המקדש ובכך ממחיש את כניסתה כביכול של השכינה לתוך המקדש והפיכתו למקום להשראת שכינה על ישראל. ולמעשה, למקום המרכזי לעבודת ה' (הזכרנו בפרק ג' את הבמות שנאסרו לאחר בניית המקדש).

הפסוקים הללו מזכירים את חנוכת המשכן במדבר, שעם סיום הקמתו התמלא המשכן בענן כבוד ה':

וַיִּכֶס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְכָבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן.

וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן וְכָבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן (שמות מ', לד-לה).

השראת השכינה במקדש מותנית בשמירה על מצוות ה' כפי שנודע לשלמה כבר בתחילת בניית המקדש:

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל שְׁלֹמֹה לֵאמֹר:

הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר אֲתָה בֹנֶה אִם תִּלְךָ בְּחֻקֹּתַי וְאֵת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשִׁמְרַתְךָ אֶת כָּל מִצְוֹתַי לִלְכֹת בָּהֶם

וְהִקְמֹתַי אֶת דְּבָרֵי אֲתָךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵל דָּוִד אָבִיךָ.

וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל. (מלכים א' ו', יא-יג)

תפילת שלמה

פרק ח' פסוקים כב, כט, מא, נב

כב. ויעמד שלמה לפני מזבח ה'
נגד כל קהל ישראל ויפרש בפיו השמים

במהלך חנוכת המקדש נשא שלמה תפילה ארוכה שעיקרה הבקשה להפוך את בית המקדש למוקד לתפילת האדם אל ה'.

כט. להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמיע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה.
מא. וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך.
נב. להיות עיניך פתוחות אל תחנונת עבדך ואל תחנונת עמך ישראל לשמיע אליהם בכל קראם אליך.

בתפילתו ביקש שלמה שהקב"ה יפנה השגחתו אל בית המקדש בכל עת, ושישמע לתפילתו שלו ולתפילת כל המתפללים באשר הם - לתפילת עם ישראל, ואף לתפילת הנוכרים.

מתפילת שלמה אנו למדים שבית המקדש, מקום השראת השכינה, הוא לא רק מקום להקרבת קרבנות אלא גם "בית תפילה". מכאן ואילך בשעת התפילה אנו מתפללים לכיוון המקדש אשר בירושלים.

שאלה למחשבה -

מה חשיבותו וכוחו של מקום אחד ומרכזי לעבודת ה'?

התגלות ה' השנייה לשלמה

פרק ט', א-ט

לאחר תפילת שלמה וחנוכת המקדש, התגלה ה' לשלמה בשנית.

משימת קריאה

קראו פרק ט' פסוקים א-ט, שימו לב לשאלות:

- מה הבטיח ה' לשלמה בנוגע לבית המקדש?
- במה מותנה קיום מלכות בית דוד?
- מהם שני העונשים שיבואו על עם ישראל אם לא ישמרו מצוות ויעבדו עבודה זרה?

כמו ההתגלות הראשונה (בתחילת פרק ג'), גם התגלות ה' השנייה לשלמה פותחת בהבטחה לשלמה שה' ימלא את בקשתו. בהמשך, מופיעה אזהרה ללכת בדרך ה' ולשמור את מצוותיו. אם מלכי ישראל והעם, לא ילכו בדרך ה' ויעבדו עבודה זרה, הם יענשו בגלות, ובית המקדש, מקום השראת השכינה, מקום רם ונישא וסמל לגדולתה ועוצמתה של ממלכת ישראל, ייחרב.

חורבן המקדש יביא לכך שעם ישראל יהיה "למשל ולשנינה בכל העמים" - עם ישראל ישמש נושא לפתגם שנון וחריף (דעת מקרא). בכל העמים ידברו על גורלו של עם ישראל אשר ננטש על ידי ה' כדוגמה לגורל מר ואכזר. "והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו ישם ושרק" - בית המקדש שהיה צריך להיות עליון, ייהפך סמל לאירוע קשה, שיביא את כל מי שעובר בירושלים לתהות בשל חורבנו.

האזהרה הזאת סופה שהתממשה לאחר כארבע מאות שנה, בסופו של ספר מלכים, כשיצאו ישראל לגלות ונחרב המקדש בעוונותיהם של ישראל.

6 | שגשוג הממלכה - בניית בית המלך ומפעלי בנייה נוספים

פרק ז', פסוקים א-יב; פרק ט', פסוקים טו-כב

כיצד תורמים מפעלי הבנייה הרבים לביסוס מלכותו של שלמה?

במקביל לבניית המקדש, בנה שלמה את בית המלך במשך שלוש עשרה שנה.

משימת קריאה

פרק ז' מתאר את גודלו ופארו של בית המלוכה:

קראו פסוקים א-יב, שימו לב לשאלות:

• מהם האולמות השונים של בית המלוכה?

• מה בוחר הכתוב להדגיש בנוגע לעיצוב הבית ולאופן בנייתו?

לבית המלך היו כמה אולמות גדולים:

בית יער הלבנון - מעין מעון קיץ למלכים, עם הרבה חלונות, המיועד למנוחת המלכים, ובנוי מטורי עצי ארז שהובאו מלבנון. (רד"ק)

אולם העמודים - בית עמודים הוא אולם בנוי על עמודים, ששימש כמבואת כניסה. (רש"י)

אולם הכסא הוא אולם המשפט - שם ישב המלך בשופטו את ישראל. (אברבנאל)

ביתו הפרטי של שלמה, הוקם בחצר פנימית מאחורי אולם המשפט בבית העמודים. (מצודת דוד)

ובנוסף - בנה שלמה לבת פרעה בית משלה, מה שמלמד על מעמדה הרם בתוך חצר המלוכה.

שאלה למחשבה -

מה הם היתרונות והחסרונות של בניית ארמון מפואר למלך?

מלבד בניית בית המקדש ובית המלך, יזם שלמה מפעלי בנייה רבים ביותר בארץ ישראל כולה.

שלמה בנה שלוש ערים מרכזיות - חצור, מגידו וגזר (פסוק טו), ובנוסף בנה עוד שלוש ערים נוספות.

מפה 2 - ערים מרכזיות שבנה שלמה על דרך הים

עיון במפה:

• זהו במפה את הערים שבנה שלמה, על פי המסופר בפסוקים.

'דרך הים' היא דרך בינלאומית עתיקה שחיברה את מצרים מדרום עם מסופוטמיה (ארצות הפרת והחידקל: ממלכות מצפון-מזרח לארץ ישראל, כמו, ארם, אשור, בבל). הדרך עברה בארץ ישראל, ובכך הפכה את ארץ ישראל לנתב מעבר מרכזי בין הממלכות הגדולות ששלטו באזור. שלמה בנה את הערים המרכזיות על ציר זה - הסבירו, מה חשיבות המיקום של שלוש ערים אלו?

מלבד הערים המוזכרות בנה שלמה ערים בכל רחבי הממלכה ששימשו את ממלכתו למטרות שונות:

ערי מִסְכָּנוֹת - ערי מנהל ובהן מחסנים.

ערי הרכב - ערים בהן חנו מרכבות המלחמה.

ערי הַפְּרָשִׁים - ערים בהן חנו הסוסים.

בפסוק יט, מוזכר הביטוי 'תִּשָּׂק שְׁלֹמֹה'. משמעות הביטוי היא שלשלמה הייתה יכולת לבנות כל מה שחפץ. על פי פסוקים כ-כב, במפעלי הבנייה לקחו חלק צאצאי העמים שנותרו בארץ שאינם מבני ישראל (האמרי החתי ועוד).

ביחידה הבאה נעסוק בהשלכות של הבנייה המרובה שביצע שלמה בממלכתו.

ד | שגשוג הממלכה - קשרי הוץ

פרק ג' פסוק א, פרק ה' פסוקים טו-לב, פרק ט' פסוקים י-יד, טז, כו-כח, פרק י' פסוקים א-יג, כח-כט, פרק י"א פסוקים א-ב

כיצד עשויים להשפיע יחסי החוץ על אופי הממלכה?

קשרי שלמה עם הירם מלך צור פרק ה', טו-לב; פרק ט', י-יד, כו-כח

למדנו שלשם בניית המקדש השתמש שלמה בעצי ארזים יקרים שהובאו מן הלבנון, בתמורה לתבואה ושמן מארץ ישראל (מלכים א ה', טו-לב). הסכם זה, היה כרוך בכריתת ברית בין שלמה לחירם מלך צור: "וַיְהִי נִתֵּן חֶקְמָה לְשִׁלְמֹה כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר לוֹ יְהוָה וַיְהִי שָׁלֵם בֵּין חִירָם וּבֵין שִׁלְמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנִיָּהֶם" (מלכים א ה', כו). הברית הייתה מבוססת על אינטרסים משותפים לשני הצדדים.

בפרק ט' פסוקים י-יד ופסוקים כו-כח, מסופר כי לאחר בניית המקדש ובית המלך, המשיך הקשר היציב בין הממלכות.

חירם המשיך לספק לשלמה עצים לצורכי תנופת הבנייה בכל הארץ, כמו גם זהב שהוא גרף מרווחי המסחר המשותף שלהם בים. בשלב מסוים, נתן שלמה לחירם את השמן והתבואה שהפיקו עשרים ערים בגליל, באזור שגבל עם ממלכת צור (אברבנאל). חירם לא התרשם מאיכות התבואה והשמן המופקים מערים אלו וטען שמדובר באזור שאינו ראוי ליישוב, והוא כינה אותו בכינוי גנאי "אֶרֶץ כְּבֹל" (מלכים א ט', יג).

למרות התקלה הזאת המשיכו קשרי הסחר הימי בין ישראל לצור. בעזרת חירם בנה שלמה נמל בעציון גבר ליד אילת בחוף ים סוף, ובנה צי של אוניות. כך נפתח נתיב ימי להובלת סחורות ממקומות רחוקים ובפרט מאפריקה. לחירם היה אינטרס כלכלי לשמור על קשרים אלו עם שלמה, כיוון שבממלכת ישראל עברו דרכי מסחר חשובות שהובילו ממסופוטמיה למצרים (דרך הים שעברה לאורך אזור החוף הישראלי ודרך המלך שעברה ממזרח לירדן ועברה דרך עציון גבר).

סיכום יחסי הברית בין שלמה לחירם:

לפניכם רשימת התחייבויות של שלמה מלך ישראל כלפי חירם מלך צור. ושל חירם כלפי שלמה. חירם נתן לשלמה:

- ארזים וברושים לבניית בית המקדש
- זהב
- ארבע מאות ועשרים ככר זהב מאופיר (אופיר ממוקמת כפי הנראה באפריקה)
- חירם סייע לשלמה בבניית צי אוניות ובהטתן

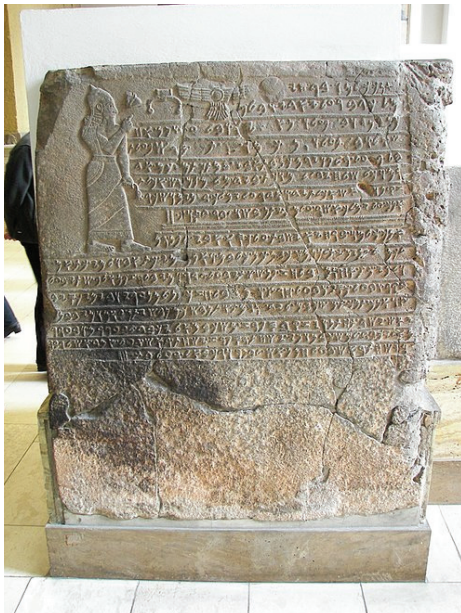
שלמה נתן לחירם:

- 20 כור שמן
- 20,000 כור חטים
- אנשים שעזרו בכריתת העצים בלבנון
- [את היבול של] 20 ערים בגליל

הידעתם?

הפיניקים

לוח אבן מהמאה ה־9 לפנה"ס, ועליו כתובת בפיניקית, על פי ויקיפדיה

הכנענים יושבי ממלכות החוף הצפוני - צור וצידון - מכונים 'פיניקים' על ידי ההיסטוריונים.

הפיניקים היו עם כנעני, אשר ישבו במקור ברצועת חוף צרה באזור שבין צפון סוריה ועד העיר עכו, ומאוחר יותר בתקופה הרומית גם לאורך מישור החוף הדרומי של ארץ ישראל. ההתיישבות הפיניקית הראשונה לאורך החוף הלבנוני החלה בסביבות האלף השלישי לפנה"ס. הערים המרכזיות בהן ישבו היו צור, צידון וגבל.

הפיניקים היו יורדי-ים שייסדו מושבות רבות ברחבי אגן הים התיכון ועסקו במסחר ימי פורה.

רצועת החוף הצרה בה ישבו הפיניקים, לא אפשרה להם לפתח חקלאות נאותה, לפיכך פנו באופן טבעי לים. הפיניקים היו בעיקר דייגים וסוחרים ימיים. הם ייצאו סחורות כנעניות ובהן כלים ואריגים צבועים ארגמן וסחרו בהן בערי הים התיכון. גם המסחר בארזי הלבנון תפס מקום נכבד בקרב הפיניקים. עצי הברוש והארז שימשו את הפיניקים גם לבניית ספינות משוטות מרובות חותרים ששימשו אותם הן למטרות מסחר הן למטרות מלחמה.

פרט לכך, הפיניקים נחשבים לממציאי הזכוכית העשויה מחול.

כן נפוצה בערי הפיניקים תעשיית עיבוד בדים וצביעתם ותעשיית צורפות זהב, באבני חן ובשנהב.

מלבד תרומתם לפיתוח המסחר באגן הים התיכון, יש המייחסים להם את ראשית השימוש בכתב אלפביתי. הכתב העברי העתיק קרוב מאוד לכתב הפיניקי.

קשרי שלמה עם מלכת שבא פרק י', א-יג

קשרי המסחר בין חירם ושלמה, ובניית צי אוניות בעציון גבר, פתחו את הממלכה לקשרים עם מקומות רחוקים נוספים. על רקע זה אנחנו למדים בפרק י' על ביקורה של מלכת שבא אצל שלמה.

משימת קריאה

קראו פרק י' פסוקים א-יג, שימו לב לשאלות:

- מה שמעה מלכת שבא?
- מה ראתה בבואה אל שלמה?
- מה אמרה מלכת שבא לשלמה?

מלכת שבא שמעה על שלמה ועל חכמתו יוצאת הדופן ובאה לנסות אותו בחידות. הכתוב לא מוסר לנו את תוכן החידות, אך בסופו של דבר שלמה צלח את מבחנה של מלכת שבא וכפי שניתן לראות בפסוקים, היא התרשמה מאוד. הכתוב מדגיש כי מלכת שבא שמעה ששלמה ייחס את גדולתו וחכמתו לה', ואכן, לאחר שראתה את חכמתו העצומה היא מברכת את ה': "יהי ה' אֱלֹהֵיךָ בְרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ עַל כָּסֵא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת ה' אֶת יִשְׂרָאֵל לְעַלְמִם וַיִּשְׁמַךְ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וַיְצַדֵּק" (י', ט).

בסוף הביקור העניקה מלכת שבא לשלמה מתנות נכבדות וגם שלמה נתן למלכה מאוצרותיו המיוחדים. בפסוק יא חוזר הכתוב להזכיר את האוניות ששלמה הוציא עם חירם, ואת קשרי המסחר שלו. ייתכן שאחת הסיבות לבואה של מלכת שבא קשורה באינטרס כלכלי-מסחרי. שלמה וחירם מלך צור פתחו קו סחר ימי דרומי, וכך נכנסו לטריטוריה של שבטי ערב שהובילו סחורות בשיירות גמלים. ייתכן שבעקבות זאת מגיעה מלכת שבא לצורך משא ומתן כלכלי על דרכי הסחר (דעת מקרא).

שאלה למחשבה -

באיזה אופן מסמל ביקור מלכת שבא את ימי השיא של מלכות שלמה?

שבא הייתה ממלכה רחוקה שבדרך כלל לא ניהלה קשרים ישירים עם ממלכות האזור. ביקורה של מלכת שבא הבאה מרחוק לשמע חכמתו וגדולתו של שלמה, משקף את ההכרה הבינלאומית בגדולתו של שלמה, ולמעשה מבטא את ההישגים של הממלכה גם בהיבט הרוחני, וגם בהיבט הכלכלי והביטחוני. ההכרה בגדולתו של שלמה הביאה את העמים האחרים להכיר אף הם גם בגדולת ה' ולשבח אותו. שלמה הצליח להגיע להגשמת האידיאל: מלכות אדם המייצגת את מלכות ה' בעולם, ומקדשת את שם ה' בעולם.

קשרי שלמה עם פרעה מלך מצרים פרק ג', פסוק א; פרק ט', פסוק טז; פרק י', כח-כט; פרק י"א, א-ב

בנוסף על קשרי המסחר הימיים, לקח שלמה חלק גם במסחר היבשתי, בדרכי המסחר הבינלאומיות שעברו בממלכה הישראלית. הכתוב מתאר את קשרי המסחר עם מצרים:

פרק י'

כח. ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקנה סחרי המלך יקחו מקנה במחיר.

כט. ותעלה ותצא מרפבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה
וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יצאו.

שליטתו של שלמה בדרכי המסחר היבשתיות שעברו בממלכה, הובילה לשליטה במסחר הסוסים שהובלו ממצרים צפונה למלכי ארם והחתים. מסחר זה היה חשוב ביותר כיוון שהסוסים שימשו את המרכבות של הצבאות השונים.

הקשר בין שלמה למצרים לא הסתכם בקשרים כלכליים בלבד. כזכור, בפרק ג' קראנו על קשרי נישואין בין שלמה לפרעה מלך מצרים: "ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה וביאה אל עיר דוד עד בליתו לבנות את ביתו ואת בית ה' ואת חומת ירושלים ירושלים סביב" (מלכים א' ג', א).

קשרי נישואין היו בתקופות היסטוריות רבות בסיס לקשרים מדיניים (גם דוד המלך נשא את מעכה בת תלמי מלך גשור). אחת הפעולות הראשונות שעשה שלמה עם עלותו לכס המלוכה הייתה נישואיו לבת פרעה. בדרך זו חיזק שלמה את הברית עם מצרים, והגן על גבולו הדרומי.

העיר גזר ממוקמת סמוך לדרך המסחר הבינלאומית (דרך הים), ולכן לפרעה מלך מצרים היה אינטרס לכבוש אותה ולשלוט בה. במסגרת הקשרים בין הממלכות, העיר הוענקה לשלמה כנדוניה (שליחים - בלשון ספר מלכים) עם נישואיו לבת פרעה, ושלמה בנה אותה מחדש: "פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גור וישרפה באש ואת הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שליחים לבתו אשת שלמה." (מלכים א' ט', ז).

לבת פרעה היה כנראה מעמד מיוחד בקרב נשותיו של שלמה, והדבר ניכר בכך ששלמה בנה לה בית מיוחד (מלכים א' ז', ח). בשלב מסוים הועתק ביתה למילוא (מלכים א' ט', כד). מעשה זה היה אחד הגורמים לביקורת על שלמה (מלכים א' י"א).

הקשרים של שלמה עם מצרים משמשים מקור לביקורת של הכתובים על שלמה. ניתן לראות זאת באזכורה המפורש של בת פרעה בתיאור קשריו של שלמה עם נשותיו הנוכריות: "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות עמניות אדמית צדנית חתלת. מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אכן יטו את לבבכם אחרי אלוקיהם בהם דבק שלמה לאהבה" (מלכים א' י"א, א-ב).

גם מסחר הסוסים עם מצרים מתחבר לאיסור לשוב למצרים, הנאמר בתורה בהקשר למצוות המלך: "ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס" (דברים י"ז, ז).

אופי היחסים של שלמה עם מצרים היה אם כך מורכב. מצד אחד מדובר בברית שלום, שמטרתה הייתה חיזוק הממלכה. מצד שני, נראה בפרק י"א כי ברית זו פגעה בחוסנה הרוחני של הממלכה, והיא לא מנעה ממלך מצרים לכרות בריתות עם אויביו של שלמה, ולתת להם מקלט במצרים (מלכים א' י"א).

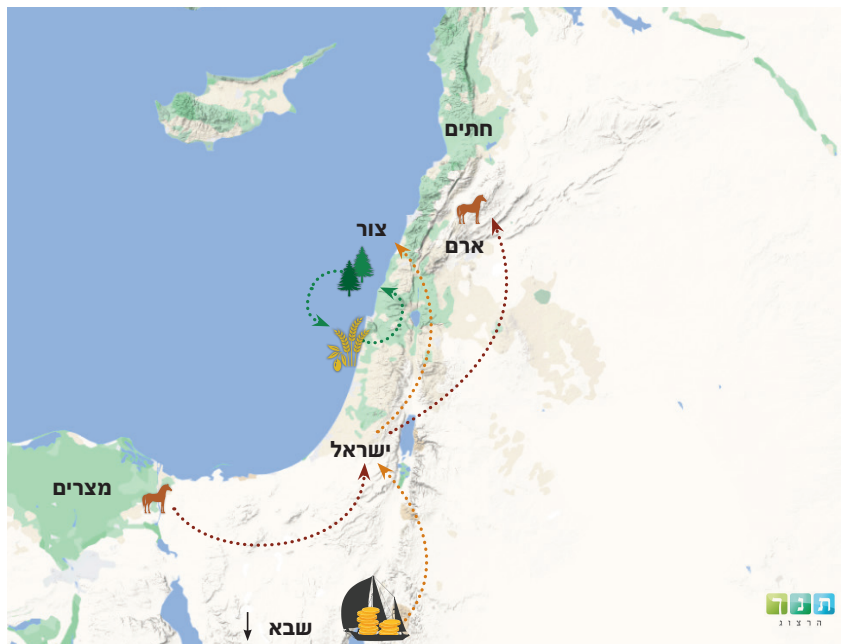

עיון במפה:

המפה שלפניכם מסכמת את קשרי המסחר העיקריים של שלמה. שימו לב לשתי הממלכות המרכזיות שנמצאות אתנו בקשר - צור ומצרים.

- כיצד מועיל הקשר עם שלמה לממלכות הללו?
- איזה מאפיין של ארץ ישראל בא לידי ביטוי במפה זו?

מפה 3 - קשרי המסחר העיקריים של שלמה

8 | היחלשות הממלכה - הטאי שלמה ועונשו

פרק י', פסוקים יד, כא, כו-כט
פרק י"א, פסוקים א-יג, יד, כג

מה הביא להיחלשות הממלכה?

לקראת סוף ימיו של שלמה הפסוקים מתארים הידרדרות רוחנית דתית שהביאה בסופו של דבר לעונש חמור - פיצול הממלכה אחרי ימיו של שלמה לשתי ממלכות.

הכתוב משתמש באותו ביטוי בתחילת ימי שלמה ולקראת סופם:

בתחילת ימיו של שלמה הכתוב מציין "וַיֵּאָהֵב שְׁלֹמֹה אֶת ה'" (מלכים א ג', ג)

ובסוף ימיו: "וַהֲמַלְךְ שְׁלֹמֹה אֶהָב נָשִׁים נְכַרְיוֹת רַבּוֹת" (מלכים א י"א, א)

בסוף פרק י' מתואר עושרה הרב של הממלכה - ריבוי הכסף והזהב וריבוי הסוסים.

בתחילת פרק י"א, הכתוב מספר על כך ששלמה אהב נשים נוכריות רבות והתחתן איתן, הן הטו את לבבו וגרמו לו לסור מדרך ה': "וַיְהִי לַעֲתָ וְקִנְיַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הָטוּ אֶת לִבָּבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים וְלֹא הָיָה לִבָּבוֹ שָׁלוֹם עִם ה' אֱלֹהָיו כְּלָבֵב דָּוִד אָבִיו" (מלכים א י"א, ד).

במצוות מינוי מלך המופיעה בספר דברים מזכרים שלושה דברים, שאסור למלך להרבות בהם:

לא להרבות סוסים

לא להרבות כסף וזהב

לא להרבות נשים

איסורים אלו נועדו למנוע מהמלך לסטות מדרך ה'. העוצמה הצבאית (סוסים) והעושר הרב (כסף וזהב) עלולים להביא את המלך לגאווה (דעת מקרא), ויחד עם התרבות הזרה שיביאו אתן הנשים הנוכריות, כל אלו עלולים להשפיע לרעה על המלך.

הפסוקים בספר מלכים, מלמדים ששלמה עבר על שלושת האיסורים שנאמרו למלך בספר דברים:

האיסורים למלך - דברים י"ז, טז-יז	ימי שלמה
רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס	<p>פרק י'</p> <p>כו. ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים ויגזם בערי הרכב ועם המלך בירושלם.</p> <p>כז. ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב.</p> <p>כח. ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקנה סחרי המלך יקחו מקנה במחיר.</p> <p>כט. ותעלה ותצא מרכבה ממצרים ביש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יצאו.</p>
ולא ירבה לו נשים ולא יסור ללבבו	<p>פרק י"א</p> <p>א. והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות עמנויות אדמית צדנית חתית.</p> <p>ב. מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בקם אכן יטו את לבבכם אחרי אלהיהם בהם דבק שלמה לאהבה.</p> <p>ג. ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופלגשים שלש מאות ויטו נשיו את לבו.</p>
וכסף וזהב לא ירבה לו מאד	<p>פרק י'</p> <p>יד. ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושיש כפר זהב.</p> <p>...</p> <p>כא. וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה.</p>

על פי הכתוב בפרק י"א פסוקים ד-ח, לעת זקנתו של שלמה גרמו נשותיו הרבות להכנסת עבודה זרה לממלכה. נשים לב שמן הכתוב עולה ששלמה הלך אחרי אלוהים אחרים (פסוק ה) ואף בנה במות לעבוד בהן עבודה זרה (פסוק ז). לצד זה הכתוב מציג הערכה שלילית בדרך מאופקת: "ולא היה ללבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דויד אביו" (פסוק ד), "ולא מלא אחריה' פדוד אביו" (פסוק ו), ויש הדגשה שמי שעבד עבודה זרה בבמות היו נשותיו של שלמה "מקטירות ומנבחות לאלהיהן" (פסוק ח). חז"ל הסיקו מכך ששלמה עצמו לא עבד עבודה זרה אלא רק נשותיו, וחטאו היה שלא מיחה בהן (מסכת שבת נו ע"ב).

בעקבות חטאים אלו, נענש שלמה על ידי ה'.

משימת קריאה

קראו פרק י"א פסוקים ט-יג, שימו לב לשאלות:

• מהו העונש שניתן לשלמה?

• מהי הסיבה לעונש המוזכרת בפסוקים?

תגובת ה' למצב הרוחני בממלכה הייתה קשה. שלמה התבשר שה' יעניש אותו בקריעת הממלכה. משמעות הדבר היא שבימי בנו תיקרע ממלכת בית דוד.

עם זאת ישנה הבטחה ששבט אחד יישאר תחת מלכות בית דוד, ובאופן זה תישמר ההמשכיות של שושלת המלוכה כפי שהובטח לדוד.

בהמשך הפרק (בפסוקים יד-כח) מתוארים השטנים (האויבים) שהקים ה' על שלמה עוד בימיו:

רזון בן אלידע, הדד האדומי - אויבים מחוץ שיבואו מעמים זרים (ארם ואדום)

יד. וַיִּקֶם ה' שָׁטָן לְשֹׁלֹמֹה אֶת הַדָּד הָאֲדָמִי מִזֵּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא בְּאֲדָוִם.

כג. וַיִּקֶם אֱלֹקִים לֹא שָׁטָן אֶת רִזּוֹן בֶּן אֱלִידַע אֲשֶׁר בָּרַח מֵאֵת הַדָּד עֹר מֶלֶךְ צוּבָה אֲדָנִי.

ירבעם בן נבט - אויב מבית שיקום עליו מתוך ישראל (משבט אפרים) עליו נלמד ביחידה הבאה.

מבט על היהודה נושאי רוחב

בית המקדש

הספר פותח בתיאור כינונה של מלכות שלמה, שבמרכזו תיאור בניית בית המקדש, המלמד על מרכזיות המקדש בתקופת המלוכה, הן כמקום שכינה הן כמוקד שלטון. הקמת המקדש היא התגשמות הבטחת ה' לדוד. לאורך הספר נראה כי המקדש מהווה מקום מרכזי בחיי העם בפרט בכל הנוגע לממלכת יהודה. סביב המקדש נקשרו סוגיות רבות הקשורות למצבו הרוחני של העם, לאופייה של המלוכה, למצב החברתי והכלכלי וליחסי הממלכות (ישראל ויהודה) עם העמים מסביב.

בפרקים ה'-ט', מתואר תהליך בניית המקדש, וסיומו ברגע השיא של השראת השכינה, המלווה בהתגלות ה' ובתפילת שלמה. בית המקדש מוצג כמקום שכינתו של הקב"ה, כפי שאמר ה' לשלמה: **יָהוָה יַעֲיִן וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים** (מלכים א ט', ג).

באותה התגלות נאמרה האזרה על המקדש, המלמדת על התהליך ההיסטורי, המתואר בספר מלכים למן הקמת המקדש ועד לחורבנו: **אִם שׁוֹב תִּשְׁבּוּן אֲתֶם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפִנֵּיכֶם וְהִלַּכְתֶּם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְהִכְרַתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם. וְאֵת הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לְשִׁמִּי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי... (מלכים א ט', ז-ו).**

מצב רוחני – מצב מדיני

פרקי שלמה מבטאים את הקשר ההדוק בין מצב מדיני למצב רוחני. בימי שלמה הממלכה חזקה ועשירה, העמים סביבה מכירים בעוצמתה ושמעה מגיע עד למרחקים. במרכז הממלכה מוקם בית מקדש לעבודת ה', ה' משרה את שכינתו במקדש, והמלך הופך את בית ה' למקום החשוב ביותר בממלכה. מקום המרכז את עבודת ה' להקרבת קרבנות ולתפילות של היחיד והציבור. ההכרה של העמים בהצלחה של עם ישראל מביאה אותם להכיר בגדולת ה' כמו בסיפור על מלכת שבא.

עם זאת, הכתוב קושר את נישואי שלמה לנשים נוכריות, שהיו נישואים פוליטיים וביטאו את הקשרים שנוצרו עם המלכויות השכנות, להידרדרות במצב הרוחני, ובהמשך גם לירידה במעמדה המדיני, לכוחה ולאחדותה של ממלכת שלמה.

מנהיג ומנהיגות

בהתגלות הראשונה של ה' לשלמה בגבעון, שלמה בחר לבקש חכמה. בקשה זו מלמדת על עמדתו של שלמה כמנהיג, ועל המסר של ספר מלכים ביחס למנהיגות ראויה. סיפור משפט שלמה, הבא מיד לאחר בקשת החכמה, מהווה דוגמה לאופי מנהיגותו של שלמה, אשר עשה משפט צדק, והשתמש באופן ראוי בחכמתו.

ישראל והעמים

בפרקים ה'-י', אנחנו קוראים על התעצמות ממלכת שלמה, גם מן ההיבט המדיני. כך פותח פרק ה': "וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנְּהָר אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם מִגִּשְׁיִים מִנְּחָה וְעַבְדִּים אֶת שְׁלֹמֹה כָּל יְמֵי חַיָּו" (מלכים א' ה', א).

לאורך ספר מלכים, נראה כי היו עליות וירידות באופי הקשרים של מלכי יהודה וישראל עם העמים השכנים.

ימי מלכותו של שלמה מדגימים את המורכבות שביחסי ישראל והעמים. אלו ימי פריחה ושגשוש ויחסיו של שלמה עם העמים מבוססים על כוחו וחכמתו ועל הכרה באופייה הרוחני-דתי הייחודי של ממלכתו כמייצגת את האמונה בה'. יחסי ישראל והעמים באים לידי ביטוי בקשרים המיוחדים שנקמו בין שלמה וחירם מלך צור. שלמה המשיך את היחסים הטובים שהיו לדוד אביו עם חירם מלך צור, ונעזר בו לבניית בית המקדש ובית המלך.

מעבר לחלקו של חירם בבניית המקדש יש לו חלק בהתחזקות מעמדה הכלכלי של הממלכה הישראלית. לצור היה מעמד של מרכז סחר עולמי לכל ממלכות האזור והשותפות של שלמה עם צור וייצוא התבואה והשמן מישראל העשירה את ממלכת שלמה. הברית עם חירם אפשרה גם לפתוח נמל בעציון גבר, שהיה עד אז בשליטה של אדום, והעניקה לממלכת שלמה שליטה בסחר שהתנהל בים סוף.

בתפילת שלמה, לאחר בניית המקדש, ביקש שלמה מהקב"ה: "וְגַם אֶל הַנְּכָרֵי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְכָא מֵאֲרָץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שְׁמֹךְ הַגָּדוֹל וְאֵת יַדְךָ הַרְחֹקָה וְזָרְעֶךָ הַנְּטוּיָה וְכָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה" (ח', מא-מב).

שלמה ראה בבית המקדש מוקד משיכה גם עבור העמים האחרים.

ביקורה של מלכת שבא, מממש תקווה זו. מלכת שבא: "... שָׁמְעַת אֶת שְׁמֵעַ שְׁלֹמֹה לְיִשָּׁם ה'..." (מלכים א' י', א), הגיעה לירושלים תוך הכרה בעוצמתה הרוחנית והחומרית של ממלכת שלמה.

ההידרדרות בסוף ימי שלמה, קשורה לקשרי הנישואין של שלמה עם נשים מן הממלכות באזור. נישואים שהיו חלק בלתי נפרד מן הקשרים הדיפלומטיים בין הממלכות, כמו למשל נישואי שלמה לבת פרעה מלך מצרים. אמנם נישואים אלו הביאו לחיזוק ממלכת שלמה בהיבט הצבאי והכלכלי, אך גם הביאו להשפעה של התרבות הנוכרית ובעקבותיה להידרדרות רוחנית.

שאלות הזרה ליחידת מלכות שלמה

שאלות ידע לחלק א

שאלות קצרות:

1. היכן התרחש טקס המלכת שלמה? מהו "אמצעי התחבורה" בו הגיע שלמה לטקס? (א')
2. ציינו שתי פעולות שנעשו בטקס המלכת שלמה וכתבו מי ביצע כל פעולה. (א')
3. כיצד הגיב העם להמלכה? ציינו שתי פעולות שעשה העם בטקס ההמלכה (א')
4. מה ציווה דוד את שלמה לפני מותו? (ב', עפ"י פסוקים א-ד בלבד)
5. מה ביקש שלמה מה' בהתגלות הראשונה בגבעון? כיצד הגיב ה' לבקשה? (ג')
6. בהתגלות ה' הראשונה לשלמה הבטיח ה' לשלמה שלוש הבטחות. ציינו מהן הבטחות אלו. באיזו מן ההבטחות הוסיף ה' תנאי לקיום ההבטחה ומהו תנאי זה? (ג')
7. באיזה עניין ביקשו שתי הנשים את משפטו של שלמה? (ג')
8. על פי מה קבע שלמה מי היא אמו האמיתית של התינוק? (ג')
9. ציינו שני תחומי אחריות של שרים בממלכת שלמה. (ד')
10. ציינו שני דברים המייחדים את חכמת שלמה. (ה')
11. מדוע שלח חירם מלך צור עבדים אל המלך שלמה? (ה')
12. מה ביקש שלמה מחירם? כיצד הוא נימק את בקשתו? (ה')
13. מה היה הסכם הסחר בין שלמה לחירם? (ה')
14. מדוע ביקש שלמה דווקא מחירם מוצרים לבניית בית המקדש? (ה')
15. מהו התאריך שבו החלה בניית בית המקדש ומהו התאריך בו היא הסתיימה? (ו')
16. כמה שנים בנה שלמה את בית המקדש? כמה שנים בנה את ביתו? (ו'-ז')
17. אילו אולמות היו בבית המלך? למה שימש כל אחד מהם? (ז')
18. מה מבטיח ה' לשלמה בנוגע לבית המקדש? (ט') מהו התנאי לקיום מלכות בית דוד שהשמיע ה' בהתגלותו השנייה לשלמה? (ט')
19. על פי דברי ה' לשלמה בהתגלות השנייה אליו כתבו מהם שני העונשים שיבואו על עם ישראל ומדוע יבואו עליהם. (ט')
20. ציינו שתי ערים ששלמה בנה. (ט')
21. מי לכד את העיר גזר ולמי נתן אותה? (ט')
22. מה הם ערי המסכנות, ערי הרכב וערי הפרשים ולמה שימשו? (ט')
23. מה שמעה מלכת שבא ומה ראתה בבואה אל שלמה? (י')

24. כיצד הגיבה מלכת שבא לדברים שראתה בבואה לשלמה? (י')
25. ציינו שני דברים שעשה שלמה בעזרת הזהב שברשותו. במה תרמו דברים אלו לחיזוק ממלכתו? (י')
26. מה היה חטאו של שלמה על פי המתואר בפסוקים בפרק י"א? (י"א)
27. מה היה עונשו של שלמה? (י"א)

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. ושמרת את משמרת ה' אלהיך ללכת בדרכיו לשמור חקתיו מצותיו ומשפטי ויעדוהו פתוב בתורת משה (ב')
2. שאל מיה אמן לך (ג')
3. ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (ג')
4. ונתת לעבדך לב שמיע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (ג')
5. הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך (ג')
6. תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (ג')
7. גם לי גם לך לא יהיה גורו (ג')
8. הניח ה' אלקי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (ה')
9. צוה ויכרתו לי ארוזים מן הלבנון ועבדי יהיו עם עבדיך ושכר עבדיך אמן לך ככל אשר תאמר (ה')
10. אני אעשה את כל חפצך בעצי ארוזים ובעצי ברושים (ה')
11. להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה... (ח')
12. הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים (ט')
13. מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (ט')
14. ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי (י')
15. אשרי אנשין אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך. (י')
16. קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך מיד בנג אקרעה (י"א)

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

1. והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם (א')
2. הבמה הגדולה בגבעון (ג')
3. שתי נשים (ג')
4. גורו את הילד החי לשנים (ג')
5. וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו (ג')
6. וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדין ועד באר שבע (ה')
7. ארבעים אלף אורות סוסים (ה')
8. עצי ארוזים ועצי ברושים (ה')

9. שְׁבַעִים אֶלֶף נְשִׂא סָבַל וּשְׁמָנִים אֶלֶף חֹצֵב בְּהָר (ה')
10. בית יער הלבנון (ז')
11. אולם הכסא (ז')
12. והענן מלא את בית ה' (ח')
13. וְלֹא יִכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֲנָן כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה' (ח')
14. וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֲלִיּוֹן כָּל עֵבֶר עָלָיו יִשָּׂם וְשָׂרָק וְאָמְרוּ עַל מֶה עָשָׂה יְהוָה כִּכָּה לְאַרְץ הַזֹּאת וּלְבַיִת הַזֶּה (ט')
15. ארץ כבול (ט')

ציינו שני פרטים על הדמויות הבאות (מאפיין אישיותי, פעולה שעשו, קשר בינם לבין דמות אחרת, דבר שאמרו וכדו'):

- שלמה המלך
- בת פרעה (ג', ט', י"א)
- חירם מלך צור (ה')
- מלכת שבא (י')

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

- גיחון (א')
- גבעון (ג', ט')

על מי נאמר/מוזכר ובאיזה הקשר:

1. וַיִּחַכְסּוּ מִכָּל הָאָדָם (ה')
2. וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלֵפִים מִשְׁלֵי וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאַלְפֵי (ה')
3. וַיִּלְכֹּד אֶת גֹּר וַיִּשְׁרְפֶהָ בְּאֵשׁ וְאֶת הַכְּנַעֲנִי הַיָּשֵׁב בְּעִיר הָרֶג וַיַּהַנֶּה שְׁלֹחִים לְבָתוֹ אִשָּׁת שְׁלֹמֹה (ט')
4. וַתֵּבֵא יְרוּשָׁלַיִם בְּחֵיל כְּבֹד מְאֹד גְּמִלִים נְשָׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב מְאֹד וְאֶבֶן יָקָרָה (י')
5. וַתֵּתֶן לְמֶלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּפֶר זָהָב וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יָקָרָה לֵאמֹר כִּי כִּבְשָׁם הָיָה עוֹד לְרַב (י')
6. וַיְהִי לוֹ נָשִׁים שְׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפְלִגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת (י"א)

שאלת מפה

- במפה שלפניכם מסומנים שלושה מקומות ללא שם.
- סמנו במפה את המקומות הבאים: חצור, מגידו, גזר.
 - הסבירו את הקשר של שלושת המקומות האלו לשלמה.
 - במה שונה העיר גזר מהערים חצור ומגידו?

שאלות ידע רחב לחלק ב

1. ביקור מלכת שבא

מלכת שבא אומרת לשלמה - "אָמַת הָיְהִה הַדְּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאֶרְצִי..."

- מה היא שמעה?
מה היא ראתה בבואה אל שלמה?
מה ההתרשמות שלה משלמה וממלכתו?
- בפרקים הקודמים קראנו על ממלכת שלמה, הביאו עובדות מפרקים אלו וכן מפרק י', שיכולות להוות בסיס להתרשמות זו של מלכת שבא משלמה המלך וממלכתו (אפשר לצטט/להביא את מה שמלכת שבא אומרת).

2. חכמת שלמה

"וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשִׁפְטֵי אֵת עֲמֶךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע" (מלכים א ג', ט)

א. בהתגלות ה' לשלמה בגבעון, מה הבטיח ה' לשלמה ללא תנאי? מה הבטיח ה' לשלמה עם תנאי?

ב. כיצד באה חכמתו של שלמה לידי ביטוי, בפרקים ג'-י'?

התייחסו לשלושה מתוך התחומים הבאים:

1. התחום הרוחני

2. ארגון וביסוס הממלכה

3. התחום הכלכלי

4. ביטחון ומדיניות חוץ

שאלת העמקה והרחבה לחלק ג

בית המקדש

א. מה ביקש שלמה בתפילתו במעמד חנוכת המקדש?

ב. מימי שלמה ועד ימי יאשיהו עבר בית המקדש שינויים רבים. מה עשה יאשיהו שתתחיל לחיזוק מעמדו של בית המקדש? תארו שלוש פעולות שעשה.

ג. מאז בניית בית המקדש בימי שלמה ועד לחורבנו בימי צדקיהו, שיקף מעמדו של בית המקדש את מצבו הרוחני והמדיני של העם.

הסבירו טענה זו והדגימו על ידי שלוש פעולות, המתוארות בספר מלכים, שעשו מלכים שונים ופגעו במעמדו של המקדש.

מקורות התמונות:

לוח אבן מהמאה ה-9 לפנה"ס, ועליו כתובת בפיניקית Pergamon Museum, CC SA 1.0, via Wikimedia Commons

יחידה 2: פילוג הממלכה

מלכים א, פרקים י"א-ט"ז

הנושאים ביחידה					
מלכות רחבעם קריעת הממלכה חטאי רבעם	אישה האלוקים מיהודה והנביא מבית אל	הנבואה לירבעם על בית ירבעם ועל ישראל סוף ימי רחבעם	אבים בן רחבעם מלך יהודה אסא בן אבים מלך יהודה נדב בן רבעם מלך ישראל	בעשא בן אחיה מלך ישראל אלה בן בעשא מלך ישראל זמרי ותבני עמרי מלך ישראל	מרד רבעם נבואת אחיה
מלכים א פרק י"ב (פסוקים א-כ)	מלכים א פרק י"ג	מלכים א פרק י"ד	מלכים א פרק ט"ו (פסוקים א-לא)	מלכים א פרק ט"ז (פסוקים א-כח)	מלכים א פרק י"א (פסוקים כו-מג)

מבוא ליחידה

שלמה המלך הגשים את החזון לבנות בירושלים בית לה', זכה לעושר רב וחוכמתו נודעה למרחקים. הוא חיזק וביסס את הממלכה הגדולה שירש מדוד אביו, שגבולותיה היו גבולות הארץ שהובטחה לאבות.

מן הפרקים האחרונים בפרקי שלמה עולה תמונה של ירידה הדרגתית, שהובילה להתפוררות הממלכה מבחינה רוחנית, ביטחונית ומדינית.

ימי מלכות שלמה חותמים תקופה של כשמונים שנה שבהם התקיימה ממלכת ישראל המאוחדת (בימי שאול, דוד ושלמה). תקופה זו מכונה ימי הממלכה המאוחדת.

תהליך ההידרדרות של הממלכה והעם נמשך ביתר שאת גם לאחר מות שלמה, ואנחנו נחשפים לאחד האירועים הדרמטיים והכואבים בתולדות ישראל: פילוג הממלכה המאוחדת, ופיצולה לשתי ממלכות - ממלכת יהודה וממלכת ישראל.

ממלכות אלו המשיכו להתקיים זו בצד זו כ-200 שנה, עד חורבן ממלכת ישראל.

ביחידה זו נלמד כיצד התרחש פילוג הממלכה לשתי ממלכות, ועל חלקם של שני המלכים הראשונים בתקופת הפילוג, ירבעם בן נבט שעתיד למלוך על ישראל ורחבעם בן שלמה שימשיך את שושלת בית דוד.

הפילוג שהחל בימי רחבעם וירבעם, הפך את הממלכות לעוינות זו לזו עד כדי מלחמות אחים, תוך עירוב עמים זרים. לרוב, הובילו המלחמות להחלשתן של הממלכות, ועם זאת היו תקופות בהן היה שיתוף פעולה ביניהם, שבעטיו שגשגו שתי הממלכות.

נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפור פילוג הממלכה.

1 | מרד ירבעם ונבואת אהיה

מלכים א, פרק י"א פסוקים כו-מ

מי הוא ירבעם בן נבט ומה חלקו בפילוג הממלכה?

ירבעם בן נבט - היכרות ראשונית פרק י"א, כו-כח

בפרק י"א מתוארת הידרדרות דתית ומדינית שהחלה בסוף מלכות שלמה. שלמה המלך נשא נשים רבות, ולעת זקנתו, הכתוב מציין: "נָשָׂיו הָטוּ אֶת לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם ה' אֱלֹהָיו" (י"א, ד) הקב"ה התגלה לשלמה, ובישר לו על קריעת הממלכה.

בסוף הפרק, אנחנו פוגשים בירבעם בן נבט, דמות שיהיה לה חלק מכריע בהגשמת הנבואה על קריעת הממלכה לשתי ממלכות.

משימת קריאה

קראו פרק י"א פסוקים כו-כח, ושימו לב לשאלה:

- מה הכתוב מספר על ירבעם?

ירבעם היה 'אפרתי' בן לשבט אפרים (בשונה מן הביטוי 'אפרתי' - מהעיר אפרת - בית לחם במגילת רות א', ב), מהעיר צרדה, ואמו צרועה הייתה אלמנה. הוא היה פקיד בממלכת שלמה, הממונה על בניית המילוא בירושלים, ושלמה הפקיד אותו "לְכָל סֶבֶל בֵּית יוֹסֵף", כלומר, על כל עובדי הכפייה והמס משבטי אפרים ומנשה (הנחשבים "בֵּית יוֹסֵף") שגויסו למיזמי הבנייה הממלכתיים.

הפסוקים מלמדים כי ירבעם מרד במלך שלמה: "וַיֵּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ".

מה הביא את ירבעם למרוד בשלמה?

על פי המסופר בפסוק כז הרקע למרד קשור בעובדה ש: "שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת הַמִּלּוּא סָגַר אֶת פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו". כלומר, שלמה השלים חלק בחומה שבנה דוד אביו ("בָּנָה אֶת הַמִּלּוּא").

הכתוב לא פירש כיצד השלמת בניית המילוא קשורה למרד. חז"ל ופרשנים רבים סבורים כי הפסוקים מתארים שינויים בעיר דוד שעשה שלמה ושרוח העם לא הייתה נוחה מהם. לפי רבי יוחנן במסכת סנהדרין קא ע"ב מדובר בסגירת פתח בחומת העיר שדוד המלך פרץ בעבור עולי הרגלים. שינוי זה הקשה על העלייה לרגל למקום המקדש (דעת מקרא).

ביחידה הקודמת למדנו על מפעלי הבנייה הרבים של שלמה. ייתכן, שיש בביקורת של ירבעם על בניית המילוא ביטוי לתלונה שתישמע במפורש בפרק הבא - בגלל מפעלי הבנייה הרבים של שלמה (כמו בניית בית המקדש, בית המלך, ערי רכב ועוד) הוכבד העול הכלכלי והפיזי על עם ישראל.

נבואת אחיה השילוני פרק י"א, כט-מ

מיד אחרי שמסופר על מרד ירבעם, אנחנו קוראים על מפגש גורלי וחשוב של ירבעם עם אחיה השילוני, הנביא שהתגורר בעיר שילה. הנביא מצא את ירבעם בשדה והצהיר בפניו שהוא זה שעתיד למלוך על עשרת השבטים לאחר קריעת הממלכה עליה בישר ה' לשלמה.

ירבעם מוצג כאן כאחד מן השטנים שבאו על שלמה, המוזכרים בפסוקים יד-כח, ופגעו בממלכה.

שאלה למחשבה:

מדוע נבחר ירבעם להיות המלך הראשון של ממלכת ישראל לאחר הפילוג?

משימת קריאה

קראו פרק י"א פסוקים כט-מ, ושימו לב לשאלות:

- מהו המעשה הסמלי שעשה אחיה הנביא? מה משמעותו?
- חשבו על מעשה סמלי דומה המופיע בתנ"ך.

אחיה השילוני בישר לירבעם בן נבט כי הוא עתיד להיות מלך על ישראל. ירבעם היה בעת ההיא לבדו בשדה, ואחיה היה לבוש שמלה חדשה. כאשר ראה את ירבעם הוא קרע את שמלתו החדשה לשנים עשר קרעים. (אברבנאל)

הנביא אחיה נתן עשרה מהקרעים לירבעם לאות כי אחרי מות שלמה ימלוך על עשרה שבטים, ולבית דוד תישאר מלוכה על שבט יהודה. מפסוקים כט-ל לא ברור מי בעל השמלה החדשה ונחלקו חז"ל האם זו שמלתו של אחיה או שמלתו של ירבעם ומכל מקום קריעת הבגד מסמלת את קריעת הממלכה. ככלל, קריעת בגד מסמלת שבר עמוק, אבל ואובדן זהות (גם בספר שמואל א כ"ד, ד, דוד קרע את כנף מעילו של שאול המלך ויש בכך ביטוי סמלי לחולשתו של שאול לעומת כוחו של דוד).

אחיה השילוני הדגיש שיציבות הממלכה החדשה שירבעם יעמוד בראשה תלויה במעשיו. ההבטחה לירבעם הייתה שרק אם יעשה הישר והטוב בעיני ה', ה' יהיה איתו ומלכותו תתקיים.

על פי פסוק מ שלמה רצה להמית את ירבעם (ככל הנראה בגלל המרד המתואר בפסוקים כו-כח) הדבר נודע לירבעם והוא קם וברח למצרים.

2 | המלכת רחבעם וקריעת הממלכה

מלכים א, פרק י"א פסוקים מא-מג,
פרק י"ב פסוקים א-כד

מה הביא לפילוג בפועל?

התימת ימי שלמה פרק י"א, מא-מג

בפסוקים האחרונים בפרק י"א מסכם הכתוב את ימי חייו של שלמה המלך. שלמה מלך ארבעים שנה על ישראל, ובנו רחבעם עלה למלוך תחתיו. בפרק י"א פגשנו את ירבעם בן נבט, שמרד במלך שלמה ובעקבות כך נאלץ לברוח למצרים. בפרק י"ב, נראה כי ירבעם שקיבל את נבואת אחיה השילוני על כך שימלוך תחת שלמה, שב כעת לעמוד בראש העם (בלי שבטי יהודה ובנימין), והוא זה שהוביל את המאבק נגד רחבעם בן שלמה, מהלך שהביא בפועל לפילוג הממלכה.

צפו בסרטון, המספר את סיפור הפילוג:

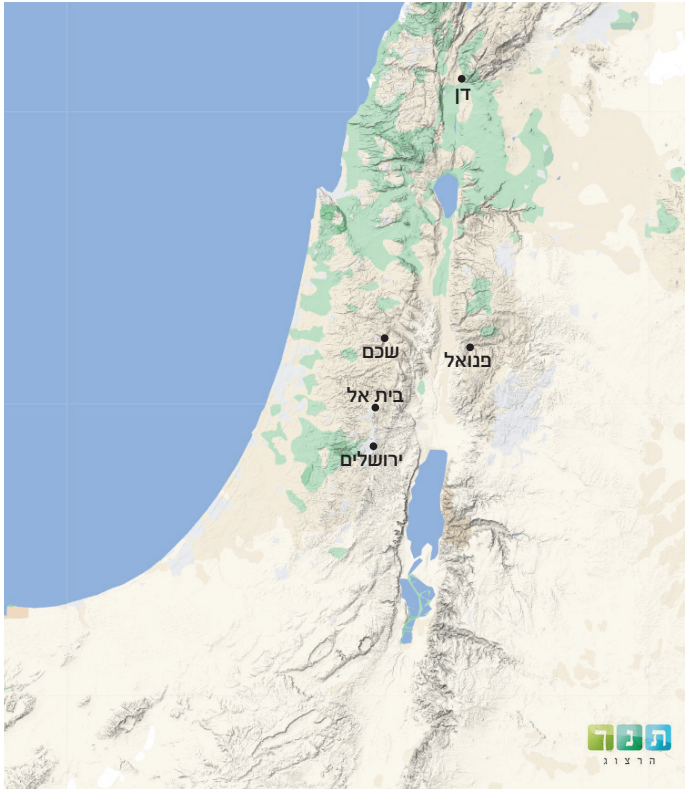
<https://www.youtube.com/watch?v=xvS3tvrXUig>

המלכת רחבעם בשכם פרק י"ב, א-טו

אחרי מות שלמה יצא העם להמליך את רחבעם בנו, אך טקס ההמלכה לא התקיים כמתוכנן, וקיבל תפנית מעניינת. ירבעם בן נבט נקרא לחזור ממקום מחבואו במצרים והגיע לשכם, שם התקיימה המלכת רחבעם. באותו מעמד התעמת ירבעם עם רחבעם והציג בפניו את תלונות העם. העם ביקש מרחבעם להקל מעול המיסים ששלמה אביו הטיל. שלמה המלך נזקק לעובדים רבים כדי להשלים את מפעלי הבנייה הגדולים שבנה בירושלים ובכל ערי הממלכה, והעם שועבד במשך שנים בעבודות הבנייה האינטנסיביות של הממלכה. לא נאמר במפורש מה יקרה אם רחבעם לא ימלא את דרישתם, אך ניתן להבין כי אם רחבעם לא יקבל את הדרישה ולא יקל עליהם, הם ימרדו בו. אחרי ששמע את תלונות העם, רחבעם שלח את העם והורה להם לשוב בעוד שלושה ימים כדי לשמוע את החלטתו.

בהתנהגות של העם בטקס ההכתרה ישנם שני רמזים נוספים לכך שהעם איים על רחבעם במרד:

מפה 4 - המלכת רחבעם

1. מיקום טקס ההכתרה

התאספות העם בשכם השוכנת בנחלת אפרים, ולא בירושלים, שהייתה בירת הממלכה החל מימי דוד ואילך, והייתה בקצה נחלת יהודה, יכולה להוות רמז לכך שמדובר יותר במרד של שבטי יוסף שבירתם הייתה בשכם מאשר קבלת עול מלכותו של רחבעם בן שלמה משבט יהודה.

עיון במפה:

זהו במפה את הערים: שכם וירושלים.

בפרק א' קראנו על המלכת שלמה המלך שהתרחשה בעיר הבירה ירושלים בנחלת שבט יהודה. חשבו - מה המשמעות של בחירת העם להתכנס להמלכת רחבעם בשכם ולא בירושלים?

2. הקריאה של העם לירבעם שכבר נודע כאויבו של שלמה

רמז נוסף לכוונת העם להתנגד למלכות רחבעם, ניתן לראות בכך שהם קראו לירבעם בן נבט, משום שידעו על מרידתו בשלמה ובריחתו למצרים.

ומה עשה רחבעם בינתיים?

משימת קריאה

קראו פסוקים ו-יא בפרק י"ב ושימו לב לשאלות:

- מי הן שתי הקבוצות אליהן פנה רחבעם כדי לקבל עצה?
- מהן שתי העצות שהוא קיבל?
- חשבו - באיזו עצה יבחר רחבעם? מדוע דווקא בה?

רחבעם הבין שהמצב מורכב, ולכן הוא לא ענה לעם באופן מידי, אלא לקח פסק זמן לחשיבה, במהלכו הוא התייעץ עם שני סוגי יועצים: "הזקנים" - יועצים ותיקים, עוד מימי שלמה המלך. "הילדים" - יועצים צעירים, חדשים בתפקידם, או חברים שלו.

הזקנים הסבירו לרחבעם שעליו להיות טוב אל העם עכשיו כדי שלא ימרדו בו: "אם-היום תהיה-עבד לָעָם... וְדַבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל-הַיָּמִים"(ז).

רחבעם פנה גם אל הילדים בבקשת עצה. הילדים לא חסו על העם כלל, וייעצו לרחבעם לבשר לעם שבמקום הורדת מיסים צפויה העלאת מיסים. הילדים השתמשו בלשון ציורית וייעצו לו לומר לעם: "אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אִיסֵּר אֶתְכֶם בְּעֵקְרָבִים" (יא).

מילים אלו הפכו למטבע לשון גם בעברית המודרנית, שמשמעה: 'עד כמה שהיה לכם קשה בעבר, מכאן ואילך יהיה לכם קשה עוד יותר'.

הביטוי "אָבִי יִסֵּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים" קשור למס עובד - לעיתים הוכו העובדים בידי הממונים עליהם "בשוט" - רצועה המחברת אל מקל לשים הלְקָאָה וְהַצְלָפָה (מילון אוקספורד).

הכאה מכאיבה במיוחד היא שוט שבקצהו מחוברים קוצים או מתכת נוקשה ("בְּעֵקְרָבִים").

משימת קריאה

קראו פסוקים יב-טו בפרק י"ב ושימו לב לשאלות:

- באיזו עצה בחר רחבעם?
- כיצד מסביר הכתוב את בחירתו?

בסופו של דבר החליט רחבעם ללכת אחר עצת הילדים, למרות שהייתה עצה גרועה וכוחנית.

בפסוק טו הכתוב גילה שהבחירה של רחבעם היא ביטוי לרצון ה' לממש את העונש שנגזר בעקבות חטאי שלמה: "כִּי הָיְתָה סִפְּהָ מֵעַם ה' לְמַעַן הָקִים אֶת דְּבָרֵי אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אַחִיָּה הַשִּׁילֹנִי אֶל יִרְבֵּעַם בֶּן נִבְט" (טו).

בפסוק זה בא לידי ביטוי עקרון הסיבתיות הכפולה השזור בספר מלכים. על פי עיקרון זה האירועים בעולם מתרחשים בהתאם לידו המכוונת של ה' מחד (הנבואה על קריעת הממלכה), ומאידך הם תוצר של פעילות אנושית המושתתת על בחירה חופשית (הבחירה של רחבעם שהובילה למרד) כך שלכל התרחשות יש מניע אלוהי ומניע "ארצי".

קריעת הממלכה פרק י"ב, טז-כד

משימת קריאה

קראו פסוקים טז-כ בפרק י"ב ושימו לב לשאלות:

הפסוקים שלפניכם מתארים את רגע השיא של פיצול הממלכה בפועל.

- מה חלקם בסיפור של המלכים - רחבעם וירבעם, ומה חלקם של בני העם - שבטי ישראל ושבט יהודה?

העם שנאסף בשכם לא היה מוכן לקבל את גזירותיו ואיומיו של רחבעם ולכן קרא בקול גדול: "מֶה לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשָּׁי" (טז). בקריאה זו הם נתנו ביטוי לרצונם להתנתק מרחבעם שייצג את מלכות בית דוד. הפסוקים מתארים את הפיצול שהתרחש בעם: "... וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹהֲלָיו. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחָבְעָם" (טז-יז).

* נשים לב שגם בספר שמואל נאמרת קריאה דומה כביטוי להתנגדות לשלטון בית דוד: "אֵינן לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בְּבֶן יִשָּׁי אִישׁ לְאֹהֲלָיו יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב כ', א).

העם ממליך על עצמו את ירבעם בן נבט, בדיוק כפי שניבא אחיה השילוני בפרק הקודם:

"וַיְהִי כַשְׂמַע פֶּלַי יִשְׂרָאֵל כִּי שָׁב יִרְבֵּעַם וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל הָעֵדָה וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרָי בֵּית דָּוִד וּזְלָתִי שֶׁבֶט יְהוּדָה לְבָדוֹ" (כ).

בפועל התחלקה הממלכה המאוחדת לשתיים: ממלכת יהודה בדרום הארץ, וממלכת ישראל בצפון הארץ. השבטים שנשארו תחת מלכות בית דוד היו: שבט יהודה, ואליו הצטרפו: שבט בנימין (שנחלתו הייתה מצפון לנחלת יהודה) ושבט שמעון (שנחלתו הייתה צמודה ליהודה מדרום באזור באר שבע). בחלקה הצפוני של ממלכת יהודה הייתה העיר ירושלים, ובליבה בית במקדש, המרכז הרוחני והשלטוני מימי דוד ושלמה. כל שאר השבטים הצטרפו לממלכת ישראל תחת הנהגתו של ירבעם בן נבט ומרכז הממלכה החדשה היה בעיר שכם.

עיון במפה:

עיינו במפה ושימו לב לחלוקה לשתי ממלכות ולמאפיינים הייחודיים של כל אחת מהממלכות: ממלכת ישראל הייתה גדולה יותר, גבלה במספר רב יותר של מדינות, הייתה לה גישה לים התיכון שאיפשרה לקיים קשרי מסחר ממקומות רבים. ממלכת יהודה הייתה קטנה יותר, שכנה על גבול המדבר וללא גישה לים התיכון. המרכז השלטוני שלה הייתה העיר ירושלים ובתוכה המרכז הדתי של כל העם - בית המקדש.

מפה 5 - ממלכת יהודה וממלכת ישראל

כיצד הגיב רחבעם להמלכת ירבעם על ישראל?

משימת קריאה

קראו פסוקים כא-כד בפרק י"ב ושימו לב לשאלות:

- כיצד הגיב רחבעם לפילוג ממלכתו?
- מדוע נשלח שמעיה הנביא אל רחבעם?

רחבעם ראה שממלכתו נקרעה מעליו, והוא יצא מיד למלחמה נגד שבטי ישראל ובראשם ירבעם על מנת לְהִשִּׁיב אֶת הַמְּלוּכָה. הוא אסף כמאה ושמונים אלף איש משבטי יהודה ובנימין, אך הנביא שמעיה נשלח אליו על מנת להביא אליו את דבר ה', שאסר עליו לצאת למלחמה, מאחר שהפילוג נעשה בדבר ה', ולכן עתיד להתקיים. דברי הנביא שמעיה רומזים גם לסכנה ממלחמת אחים.

שאלה למחשבה:

בפני אילו אתגרים יעמוד העם מעתה ואילך, כאשר הוא מפוצל בין שתי ממלכות? חשבו על אתגרים דתיים, כלכליים, ביטחוניים ולאומיים.

3 | הטאי ירבעם

מלכים א, פרק י"ב פסוקים כה-לג

כיצד ניסה ירבעם בן נבט לבסס את שלטונו?

פילוג המלוכה הפך לעובדה מוגמרת, וירבעם פנה לבסס את מלכותו העצמאית. הכתוב מתאר שני תחומים בהם פועל ירבעם: מפעלי בנייה לחיזוק ממלכתו ועריכת שינויים בעבודת ה'.

1. מפעלי בנייה:

ירבעם שיקם וביצר את העיר שכם וישב בה. בהמשך, הוא חיזק גם את העיר פנואל (הנמצאת בעבר הירדן המזרחי. שתי הערים מוזכרות בספר בראשית ובספרי הנביאים ואירעו בהן אירועים משמעותיים בתולדות עם ישראל). ייתכן כי המעבר לפנואל נבע מהקושי להגן על העיר שכם (דעת מקרא).

כה. וַיִּבֶן יִרְבֵּעַם אֶת שָׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיָּבֵן אֶת פְּנוּאֵל.

2. שינויים בעבודת ה':

בפסוקים, אנחנו קוראים על ארבעה שינויים בעבודת ה' שעשה ירבעם.

משימת קריאה

קראו פרק י"ב פסוקים כו-לג, ושימו לב לשאלות:

- מה הניע את ירבעם להציע שינויים בדרך עבודת ה'?
- מהם ארבעת השינויים שעשה ירבעם בדרך עבודת ה'?

ויעש שני עגלי זהב

ירבעם חשש ששבטי ישראל שתחת שלטונו יעלו לירושלים, ובכך יתקרבו ויושפעו מממלכת יהודה, לכן הוא הקים שני מוקדים חדשים לעבודת ה' - בעיר בית אל ובעיר דן. נשים לב כי הוא לא קרא להפסיק לעבוד את ה', וכינה את העבודה בבית אל ובדן - עבודת ה': "הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (י"ב, כח). עשיית העגלים מזכירה את מעשה העגל בספר שמות (גם שם העגל משמש לעבודת ה' לא ראויה).

עיון במפה:

- זהו את הערים דן ובית אל במפה. חשבו - מדוע הציב ירבעם דווקא בהן את העגלים?

מפה 6 - עגלי הזהב בדרן ובבית אל

ירבעם בחר להציב את העגלים בבית אל, בגבול הדרומי של הממלכה החדשה, ובעיר דן, בגבולה הצפוני. הצבת העגלים בבית אל עשויה למנוע נהירה לבית המקדש שנמצא בממלכת יהודה.

הידעתם?

תל דן ("תל אל-קאדי", "תל השופט"), הוא אחד מתלי העתיקות הגדולים בארץ, המשמר את שרידיה של עיר קדומה, בת כ-5,000 שנה. התל נמצא כחצי קילומטר מצפון לקיבוץ דן, בתחומה של שמורת טבע תל דן. בתל נתגלה השער הקדום ביותר בעולם במלוא גובהו (בזכות העובדה שהיה קבור תחת האדמה) השער הוא מהתקופה הכנענית, אולי מזמן הקמת העיר בתקופת השופטים בזמן הסיפור על פסל מיכה. בתקופת השופטים (אמצע האלף השלישי לפנה"ס), קמה במקום עיר כנענית בשם ליש (מעניין שליש הוא שם האבן שייצגה את שבט דן על אפודו של הכהן הגדול). בספר שופטים מתואר שבני שבט דן כבשו את העיר, אשר תוארה כמקום שקט ובטוח (שופטים פרק י"ח). לאחר פיצול הממלכה המאוחדת במאה ה-10 לפנה"ס בנה ירבעם בן נבט, מלך ישראל, מקדשים בבית אל ובדן. העיר ניצבה בסמוך לגבול ישראל וארם ועברה מספר פעמים מיד ליד. לאחר גלות ישראל בשנת 722 לפנה"ס המשיך להתקיים יישוב בעיר, כתוצאה מחילופי האוכלוסין שעשו האשורים. (על פי אנציקלופדיה יהודית. דעת. הערך תל דן).

אתר הפולחן בתל דן

ויעש את בית בָּמוֹת

לצד העגלים בבית אל ובדן הקים ירבעם "בית בָּמוֹת". כוונתו הייתה ליצור מקומות להקרבת קרבנות לה' כתחליף לבית ה' בירושלים (אברבנאל). הקמת המקדש בירושלים בימי שלמה שינתה באופן מהותי את עבודת ה', ומאז הקמתו היא אמורה על פי הדין בתורה להתרכז רק בירושלים. בבניית בתי במוֹת ירבעם החזיר את המצב לקדמותו - לפני הקמת המקדש עבודת ה' נעשתה בכל מקום. עבודת ה' בבמות הללו ובבמות נוספות שהוקמו במהלך השנים, ליוותה את ממלכת ישראל גם אחרי ימי ירבעם עד לחורבנה של הממלכה.

ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי

גם בעניין זה נהג ירבעם בהתאם לכיוון הכללי של תיקוניו: כשם שאין צורך במקום מיוחד, שרק בו יכולה להתבצע עבודת ה', כך אין גם צורך בבני אדם מיוחדים, שרק הם מתאימים לביצוע העבודה. ירבעם סבר, שאם יהפוך את העבודה לעממית יותר, ילך העם אחרי תיקוניו ברצון, כפי שאכן היה.

ויעש ירֹבָעַם חג בחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי

ירבעם לא המציא חג, אלא שינה את מועד חג הסוכות, כתוצאה מכך נוצר פער קבוע בין לוח השנה בממלכת יהודה ללוח השנה בממלכת ישראל. החג שתיקן ירבעם נחוג ברוב עם בבית אל בחודש מרחשוון, במקום בו עמד אחד העגלים, והעבודה התבצעה על ידי הכוהנים שהעמיד ירבעם מן העם.

4 | העונש לירבעם, לבית ירבעם ולישראל

מלכים א, פרק י"ד פסוקים א-כ

כיצד הובילה מחלת בנו של ירבעם לנבואה על העונש?

בפרק י"ד אנחנו קוראים על העונש הצפוי לבית ירבעם.

אביה, בנו של ירבעם, חלה, וירבעם ביקש מאשתו שתתחפש לאישה רגילה ותלך אל הנביא אחיה השילוני כדי לשאול אותו האם בנו יבריא. הכתוב מבהיר כי הראייה של אחיה לא הייתה תקינה והייתה היתכנות לכך שאשת המלך תצליח להערים על הנביא.

שאלה למחשבה:

מדוע ירבעם ביקש מאשתו להתחפש בבואה אל הנביא? מה המשמעות של התחפושת?

האם אחיה השילוני יזהה את אשת ירבעם?

ה' נגלה אל אחיה לפני בואה של אשת ירבעם וגילה לו על דבר בואה, ולכן מיד כשהיא הגיעה, הנביא הטיח בפניה נבואה קשה על בנה ועל בית המלוכה - ה' יכרית את בית ירבעם, ולא יישאר איש מבית ירבעם וזכר ממשפחתו.

משימת קריאה

קראו פרק י"ד פסוקים ז-טז ושימו לב לשאלות:

- כיצד מסכם הכתוב את ימי מלכותו של ירבעם?
- מה העונש לירבעם?
- מה העונש לבית ירבעם?
- מה העונש לממלכת ישראל?

<p>לפני שהנביא אחיה מביא את דבר ה' על העונש לירבעם, ביתו וכל ישראל, הוא מדגיש את חטאו של ירבעם שלא הלך בדרך ה' ואף מתאר את הפער בין בחירתו למלך הראשון בממלכת ישראל לבין התנהגותו הרעה, בניגוד למלכים שהיו לפניו.</p>	<p>ו. לְכִי אֲמַרִי לִירְבֵעָם בֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר הִרְמִיתֶךָ מִתּוֹךְ הָעָם וְאַתְּנֶךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל. ח. וְאַקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וְאַתְּנָהּ לָךְ וְלֹא הִייתָ כַעֲבָדֵי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי וְאֲשֶׁר הִלַּךְ אַחֲרַי בְּכָל לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינַי. ט. וְתָרַע לַעֲשׂוֹת מִכָּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ וְתִלְךָ וְתַעֲשֶׂה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמִסְכּוֹת לְהַכְעִיסַנִי וְאֵתִי הַשְׁלַכְתָּ אַחֲרַי גֹּדֶר</p>
<p>ה' יכרית את בית ירבעם: משמעות הביטוי היא שהזכרים ('משתין בקיר') לבית ירבעם הם אלו שייענשו, וגם רכושם בבית ('העצור בבית') ובשדה ('עזוב בשדה') יושמד (מצודת דוד). לא יישאר איש מבית ירבעם וזכר ממשפחתו.</p>	<p>י. לָכֵן הִנְנִי מֹבִיא רָעָה אֶל בֵּית יִרְבֵעָם וְהִכְרַתִי לִירְבֵעָם מִשְׁתִּין בְּקִיר עֲצוֹר וְעוֹזֵב בְּיִשְׂרָאֵל וּבְעֵרְתֵי אַחֲרַי בֵּית יִרְבֵעָם כְּאֲשֶׁר יַבְעַר הַגִּלְגָל עַד תָּמוּ</p>
<p>המתים ממשפחת ירבעם לא יזכו לקבורה בכבוד, כחלק מהכרתת שמו של ירבעם.</p>	<p>יא. הַמֵּת לִירְבֵעָם בְּעִיר יֵאָכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בְּשָׂדֵה יֵאָכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי ה' דִּבֶּר</p>
<p>אביה, בנו החולה של ירבעם ימות, אך יהיה היחיד מבית ירבעם שיזכה להיקבר בכבוד.</p>	<p>יב. וְאֵת קוֹמֵי לְכִי לְבִיתְךָ בְּבֹאֵה רְגִלְךָ הָעִירָה וּמֵת הַיֶּלֶד. יג. וְסָפְדוּ לוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבָדוֹ יָבֹא לִירְבֵעָם אֶל קִבְרֵי יג. יַעַן נִמְצָא בּוֹ דְבַר טוֹב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יִרְבֵעָם</p>
<p>הכרתת בית ירבעם תבוא בקרוב על ידי מלך חדש שיקום לממלכת ישראל.</p>	<p>יד. וְהָקִים ה' לֹא מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִכְרִית אֶת בֵּית יִרְבֵעָם זֶה הַיּוֹם וּמָה גַם עֲתָה</p>
<p>בעקבות חטאי ירבעם, נגזר על ישראל עונש של גלות בעתיד, אך לא כליה מוחלטת. העונש לממלכת ישראל משול ל"קנה במים". כשם שהקנה על שום גמישותו מתנועע ברוח, אך לא נשבר, כך שלא ככליה המוחלטת שתבוא על בית ירבעם בקרוב, ממלכת ישראל תיענש בעתיד בלתי מוגדר בגלות, אך תמשיך להתקיים.</p>	<p>טו. וְהָכָה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר יִגֹּד הַקֶּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׂ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאָדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לְאַבְוֹתֵיהֶם וְזָרַם מִמֶּנּוּ לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת אֲשֵׁרֵיהֶם מִכְעִיסִים אֶת ה'. טז. וַיִּתֵּן אֶת יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָל חַטָּאוֹת יִרְבֵעָם אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחַטָּא אֶת יִשְׂרָאֵל</p>

ירבעם, ראשון המלכים בממלכת ישראל שלאחר הפילוג, נענש על חטאיו. אמנם בנו נדב מלך אחריו, אך בימי תסתיים המלוכה מבית ירבעם. שושלת בית ירבעם לא החזיקה מעמד יותר משני דורות.

אחיה השילוני מנבא על העונשים שיבואו על ירבעם, על ביתו ועל ממלכת ישראל.

בניגוד לעונשים אלו, ירבעם מתבשר שבנו אביה שחלה יהיה היחיד מצאצאיו שיזכה להיקבר בכבוד.

כפי שנראה לאורך ספר מלכים, הכתוב משווה את התנהגותם של רבים ממלכי ישראל לירבעם. חומרתם הרבה של מעשי ירבעם הייתה בכך שהם נטמעו עמוק בתרבות ממלכת ישראל - מלכי ישראל אחריו המשיכו בדרכו, והכתוב מציין זאת בתיאור כל אחד מן המלכים.

לדוגמה: כך נאמר על עמרי מלך ישראל: "וַיֵּלֶךְ בְּכָל דֶּרֶךְ יִרְבְּעָם בֶּן נִבְטָ וּבְחֻטָּאתוֹ אֲשֶׁר הִחֲטִיֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל לְהִכְעִיֵּס אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלִיָּהֶם" (מלכים א ט"ז, כו).

בעקבות זאת, אף בית מלוכה בממלכת ישראל לא החזיק מעמד, וכולם הוכרתו עד שלבסוף ממלכת ישראל נחרבה בידי אשור.

הפילוג שנגזר על ישראל, החל בפיצול ברמה השלטונית - קיומן של שתי ממלכות זו בצד זו, מתוך כוונה שבית המקדש ימשיך לשמש כמקום משותף לעבודת ה'. מעשיו של ירבעם הביאו לכך שהממלכות נפרדו לא רק ברמה השלטונית אלא גם ברמה החברתית-דתית.

סוף ימיו של ירבעם

כשאשת ירבעם חזרה לביתה בתרצה, הנבואה של אחיה מתחילה להתגשם, ואביה, בנו של ירבעם, נפטר ממחלתו. תרצה הייתה עיר בירה זמנית של ממלכת ישראל מימי ירבעם ועד ימיו של עמרי. עד כה ראינו שלוש ערי בירה בממלכת ישראל: שכם, פנואל, תרצה. ניתן להניח שהמעבר מפנואל שנמצאת בעבר הירדן המזרחי לתרצה אשר באזור השומרון, נבע ממקומה המרכזי בממלכת ישראל (את ערי הבירה הראשונות בממלכת ישראל: שכם, פנואל ותרצה - ניתן לראות במפה 6).

בהמשך נראה שעמרי מלך ישראל, מלך בתרצה שש שנים ואחר כך בנה את שמרון וקבע בה את בירת ממלכתו. ייתכן שעמרי הקים את בירתו בשמרון כדי לבסס את שושלת המלוכה החדשה.

הכתוב מסכם את מלכות ירבעם שמלך 22 שנה, ולאחריו מלך בנו - נדב.

5 | סיכום ימי רחבעם

מלכים א, פרק י"ד פסוקים כא-לא

מה קרה בממלכת יהודה אחרי הפילוג?

אחרי שלמדנו על פילוג הממלכה ועל ירבעם בן נבט נחזור לקרוא על ימי מלכותו של רחבעם בן שלמה וסופו.

משימת קריאה

קראו פרק י"ד פסוקים כא-לא, ושימו לב לשאלות:

עד כה הכרנו את דרכו של רחבעם בן שלמה, כאשר בחר ללכת אחר עצת הילדים. וכן למדנו על רצונו לצאת למלחמה בממלכת ישראל כדי לנסות ולמנוע את הפילוג.

- מה ניתן ללמוד על המצב הרוחני והמדיני בממלכת יהודה בימי רחבעם?
- מה קרה לכלי המקדש בימי רחבעם?

רחבעם בן שלמה מלך על יהודה ופגע בעולם הרוחני-דתי שכווננו סבו דוד ואביו שלמה. רחבעם התיר לעם לבנות במות לעבודת ה', למרות האיסור בתורה לעבוד את ה' מחוץ לבית המקדש, ובנוסף הכתוב מציין שהעם עבד עבודה זרה.

נשים לב שבפסוק כב הכתוב מעריך את המצב הרוחני בימי רחבעם במילים אלו: "וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע פְּעֵי ה'". בדרך כלל, ספר מלכים מתייחס במשפט מסכם זה רק למלך, ואילו בפסוק זה מודגש כי ההתנהלות הייתה של כל הממלכה, והעם היה שותף לה.

מסע שישק

מיד אחרי תיאור מצבה הרוחני של ממלכת יהודה, מסופר על מסע שישק מלך מצרים. אותו מלך שירבעם בן נבט הסתתר אצלו בימי שלמה, עלה בימי רחבעם על ירושלים והצליח לפגוע במקדש. הוא לקח מאוצרות בית ה' ומאוצרות המלך, ובין היתר לקח את מגיני הזהב שעשה שלמה. במקום מגיני הזהב, רחבעם הכין מגיני נחושת פשוטים.

מסע שישק פגע בכבודו של בית המקדש, וכן במעמדה של ירושלים, שני סמלי ממלכת יהודה המובהקים ביותר. זו הפעם הראשונה בה נפגע המקדש בידי ממלכות זרות, אך כפי שנראה בהמשך, ממלכות רבות ימשיכו לשדוד מאוצרות המקדש ובית המלך עד לחורבנם הסופי בידי הבבלים.

האם יש קשר בין מסע שישק ובין מצבו הרוחני של העם?

מסע שישק מופיע מיד לאחר תיאור המצב הרוחני הירוד בימי רחבעם. בכך יוצר הכתוב קשר ברור בין חטאי רחבעם לבין הפלישה של שישק מלך מצרים, ומעביר מסר ברור, שהמצב הרוחני של המלך והעם משפיע ישירות על המצב המדיני והפוליטי (נציין כי ספר דברי הימים אומר דבר זה באופן מפורש, דברי הימים ב י"ב, ב: "וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְמֶלֶךְ רַחְבֵּעַם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם כִּי מָעְלוּ בַה'").

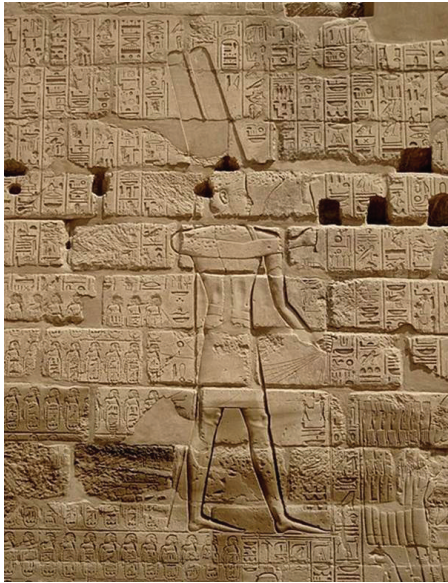

הידעתם?

דברי הימים, מהספרים המאוחרים בתנ"ך (בחלק של כתובים), נכתב בתקופה הפרסית. חלקו הראשון של הספר (הקרוי "דברי הימים א") מתחיל בסיכום כרונולוגי החל מבריאת העולם ועד למותו של שאול בגלבע ומציג בעיקר רשימות ייחוסין רבות. בהמשך הוא מתמקד בתיאור ימי מלכות דוד. חלקו השני ("דברי הימים ב") עוסק בתולדות ממלכת יהודה ובשושלת מלכי בית דוד מימיו של שלמה ועד לחורבן בית המקדש הראשון. הספר חוזר פעמים רבות על אירועים שכבר סופרו בספרים אחרים, מוסיף סיפורים ומידע בנוגע למה שהתרחש בתקופת המלוכה בבית המקדש. לעיתים הוא משנה את פרטי הסיפורים ופרשני המקרא עמלו על הבנת השינויים.

הידעתם?

תיאור מסע הכיבושים של שישיק בישראל, על קיר מקדש בעיר כרנך

מסע שישיק נחשב לאחד האירועים הצבאיים הגדולים והחשובים שהתרחשו בארץ-ישראל בתקופת המלוכה, והיווה פגיעה צבאית, מדינית וכלכלית חמורה הן לממלכת יהודה והן לממלכת ישראל. ספר דברי הימים (דברי הימים ב פרק י"ב) מתאר את מסע שישיק כמסע שפגע באופן נרחב גם בערים נוספות ביהודה.

מקור נוסף ששופך אור על מסע שישיק נתגלה בכתובת עתיקה בכרנך שבמצרים. הכתובת מתארת בהרחבה את המסע, ואת הערים אותן כבש שישיק במסעו. מן הכתובת עולה, שמסע שישיק פגע גם בערי ממלכת ישראל של ירבעם.

6 | יהודה וישראל

מלכים א, פרק ט"ו - פרק ט"ז פסוקים א-כח

שתי ממלכות נפרדות - אחים או יריבים?

אחרי שהכרנו את המלכים הראשונים של הממלכה המפולגת - ירבעם ורחבעם, נעסוק ביחסים בין שתי הממלכות בתקופה הראשונה שלאחר הפילוג.

ראינו בסוף פרק י"ד כי - "וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין רָחֲבֵעַם וּבֵין יִרְבֵּעַם כָּל הַיָּמִים" (ל), והדברים חוזרים גם בפרק ט"ו - "וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין רָחֲבֵעַם וּבֵין יִרְבֵּעַם כָּל יְמֵי חַיָּו" (ו).

שאלה למחשבה:

לאחר שהממלכה התפצלה לשתי ממלכות, עולה השאלה - כיצד ייראו היחסים בין שתי הממלכות? האם הם ימשיכו להרגיש כאחים בני עם אחד? או שמא הקרע ילך ויעמיק?

מרגע שהתפצלה הממלכה, והפכה לשתי ממלכות, מופיעים בספר מלכים סיפורים על מלכי יהודה ועל מלכי ישראל שנפרדו, בזה אחר זה.

משימת קריאה והתבוננות בטבלת המלכים:

מלכי יהודה וישראל מימי שלמה ועד החורבן

מעצמות האזור	מלכי ישראל	מלכי יהודה	יחידה
	שלמה (40)		יחידה 1 מלכות שלמה
מצרים	ירבעם (22)	רחבעם (17)	יחידה 2 פילוג הממלכה
	נדב (2)	אבים (3)	
ארם	בעשא (24)	אסא (41)	יחידה 3 אחאב ואלהו
	זמרי (7 ימים)	אלה (2)	
	תבני (6)	עמרי (12)	
		אחאב (22)	
		אחזיה (2)	
		יהורם (8)	
		אחזיה (1)	
		עתליה (6)	
		יהוא (28)	
		יהואחז (17)	
	יואש (40)	יחידה 4 הפכת ותמורת	
	אחזיה (1)		
	אחזיה (1)		
	ירבעם (41)	אחזיה (29)	יחידה 5 הפכת ותמורת
	זכריה (6 חודשים)	אחזיה (1)	

הטבלה שלפניכם מציגה את סדר המלכים המתואר בפסוקים, וכן את בתי המלוכה, מספר שנות מלכותו של כל מלך, ואת המעצמות ששלטו בתקופות השונות.

התבוננו בטבלה ובפסוקים. שימו לב ל:

- מספר השנים שמלכו המלכים השונים
- המצב הרוחני בעם
- בתי המלוכה השונים
- הקשרים שבין הממלכות

חשבו מה ניתן ללמוד על ממלכת יהודה, ממלכת ישראל, מצבו של העם בכלל והקשרים שבין הממלכות?

בפרקים ט"ו-ט"ז, מופיעים מלכים של ממלכת יהודה וממלכת ישראל. בפסוקים שלהלן תראו שעל אף הפילוג הנביא ממשיך לתאר את קורות הממלכות זו בצד זו.

אבים בן רחבעם מלך יהודה פרק ט"ו, א-ה

פרק ט"ו פותח באבים (שנקרא גם אביה), בנו של רחבעם, שמלך בירושלים בסך הכול שלוש שנים, עוד בימי ירבעם בן נבט.

הכתוב מציין שאבים עשה הרע בעיני ה', ושהיריבות בין הממלכות שהחלה בימי רחבעם וירבעם המשיכה גם בימי אבים. לאחר מות אבים עלה למלוכה אסא בנו.

אסא בן אבים מלך יהודה פרק ט"ו, ט-כד

אסא בנו של אבים מלך ארבעים ואחת שנה. בניגוד לאביו (אבים) וסבו (רחבעם), אסא הלך בדרכי ה': **וַיַּעַשׂ אֲסָא הַיֵּשָׁר בְּעֵינֵי ה' פְּדוּד אָבִיו** (ט"ו, יא).

מהם המעשים החיוביים שעשה אסא?

- ביטל בתי זנות (לפי דעת מקרא הכוונה לזנות שהייתה חלק מהפולחן האלילי) (פסוק יב)
- הסיר פסלי אלילים (פסוק יב)
- הוריד מגדולה את מעכה אימו, שעבדה עבודה זרה (פסוק יג)
- הביא למקדש אוצרות שהוא ואביו הקדישו (פסוק טו)
- הצליח להסיר את העבודה הזרה מיהודה, אך למרות ההפיכה החיובית שעשה, עדיין עבדו את ה' בבמות (פסוק יד)

מהו טיב היחסים בין הממלכות בימי אסא?

בימיו של אסא מלך יהודה, מלך בעשא על ישראל. כפי שנראה בהמשך, בעשא לא היה שייך לשושלת של ירבעם בן נבט (המכונה בית ירבעם), והוא הקים בית מלוכה חדש בישראל הנקרא על שמו - בית בעשא.

הכתוב מתמקד במערכת היחסים בין אסא לבעשא, שהמשיכו את הסכסוך בין הממלכות.

המלחמה בין אסא לבעשא הייתה כל כך קשה עד שאסא מלך יהודה ביקש סיוע מבן הדד מלך ארם. בקשת סיוע זו מלמדת על היחסים הרעועים בין הממלכות בתקופה זו, ועל חולשתו של אסא מלך יהודה מול כוחו של בעשא מלך ישראל.

בעקבות פנייתו של אסא לבן הדד מלך ארם לעזרה, פגע בן הדד בצפון ממלכת ישראל, כפי שכתוב בפסוק כ: **וַיִּשְׁמַע בֶּן הַדָּד אֶל הַמֶּלֶךְ אֲסָא וַיִּשְׁלַח אֶת שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר לוֹ עַל עַרְי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת עֵינָיו וְאֶת דָּן וְאֶת אַבְל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת כָּל כְּנָרוֹת עַל כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי.**

עיון במפה:

המפה שלפניכם ממחישה את עוצמת הפגיעה של בן הדד בצפון הממלכה. מלך ארם כבש מספר ערים בגבולה הצפוני של הממלכה, היושבות על דרך הים - דרך מרכזית בתקופה זו. בנוסף, השתלט בן הדד על אזורים נרחבים: ארץ כנרת וארץ נפתלי.

מפה 7 - השתלטות בן הדד מלך ארם על צפון ממלכת ישראל

שאלה למחשבה:

מה מלמדת ההתבוננות במפה על מעשה אסא? כיצד השתלטות של בן הדד על האזור הצפוני של ממלכת ישראל, בשליחות אסא, מבטאת את עומק הפיצול והיריבות בין הממלכות?

נדב בן ירבעם מלך ישראל פרק ט"ו, כה-לא

הפסוקים חוזרים לתאר את המתרחש בממלכת ישראל ומספרים על חילופי השלטון בממלכה. נדב בנו של ירבעם מלך על ישראל שנתיים בלבד. כמו אביו, גם הוא לא הלך בדרכי ה'. עונשו של נדב היה שבעשא בן אחיה משבט יששכר חתר תחתיו למלוכה והרג אותו (פסוק כ"ז). בנוסף הכה בעשא את כל המקורבים לבית ירבעם ובכך מימש את נבואתו של אחיה השילוני על גורל בית ירבעם (המתוארת בפרק י"ד).

מה משמעות המושג בית מלוכה ?

בית מלוכה הוא שושלת מלכותית, שבה מלוכה עוברת מאב לבן, בדרך כלל לבן בכור. שושלת מלוכה הנמשכת לאורך זמן, אמורה להביא ליציבות שלטונית: העם ידע מראש מי המלך הבא, ולא היה צורך בתקופת מעבר בין המלכים שהובילה פעמים רבות לסכסוכים פנימיים. המציאות של בתי מלוכה מתחלפים, מאפיינת את ממלכת ישראל, שלא כממלכת יהודה, אשר הייתה קטנה יותר, ומשלה בה שושלת בית דוד, כהבטחת ה'. התחלופה של בתי המלוכה והמלכים בממלכת ישראל שאינם מאריכים ימים, גרמה לחוסר יציבות שלטונית ופגעה בחוזקה של הממלכה. לאורך ספר מלכים, מלכים שונים מממלכת ישראל נענשו על מעשיהם בקטיעת בית המלוכה ונפילתו. הדבר נחשב לעונש, מכיוון שהמלוכה במהותה, אמורה להמשיך מדור לדור, מאב לבן. ראינו כבר את העונש לבית ירבעם ובפרק הבא נתבשר במה שצפוי לבית בעשא, בהמשך נלמד על בתי מלוכה נוספים שנענשו ולא זכו לבסס את מלכותם.

בעשא בן אחיה מלך ישראל פרק ט"ו פסוקים לב-לד, פרק ט"ז פסוקים א-ז

את בעשא מלך ישראל הכרנו בתיאור ימי מלכותו של אסא מלך יהודה וראינו את הנזק הרב שנגרם לממלכת ישראל כתוצאה מהסכסוך בין הממלכות. בעשא מלך על ישראל במשך עשרים וארבע שנה, וגם הוא כמו המלכים לפניו, עשה הרע בעיני ה'. כתוצאה מכך, ה' שלח את יהוא בן חנני, שניבא על נפילתו הצפויה של בית בעשא, שתהיה דומה לנפילתו של בית ירבעם. בתיאור עונשו של בית בעשא משתמש הנביא יהוא בן חנני בביטויים דומים לאלו שבהם השתמש הנביא אחיה השילוני בתיאור עונשו של בית ירבעם.

אלה בן בעשא מלך ישראל פרק ט"ז, ה-יד

אחרי מות בעשא מלך ישראל מלך בנו, אלה. אלה בן בעשא מלך במשך שנתיים בלבד על ישראל, וירד מכס המלוכה בעקבות מרד שקשר נגדו זמרי, שהיה אחד משרי הצבא. זמרי הרג את אלה והשמיד את הצאצאים לבית בעשא, כפי שניבא הנביא יהוא בן חנני.

מלכי ישראל: זמרי ותבני פרק ט"ז, טו-כב

מרד זמרי התרחש בזמן שישראל נלחמו מול הפלשתים באזור גבתון, שהייתה עיר בגבולה הדרום-מערבי של ממלכת ישראל. זמרי ניצל את ההזדמנות הזו והמליך את עצמו למלך ופגע כאמור בבעשא ובבניו.

זמרי מלך בתרצה בסך הכול שבעה ימים (!)

בינתיים שמעו הלוחמים בפלשתים על המרד של זמרי, והמליכו את עמרי, שהיה אף הוא אחד משרי הצבא בממלכת ישראל. עמרי "וכל ישראל" עלו על תרצה, עיר הבירה של הממלכה, כדי להילחם בזמרי, וכשראה זאת זמרי הוא התאבד תוך כדי שרפת ארמון המלך.

למרות מותו של זמרי עדיין לא הייתה הסכמה רחבה בעם לקבל את עמרי למלך - חצי מהעם בחר למלך את תבני בן גינת, וחצי מהעם בחר בעמרי.

עמרי התחזק, ולאחר מות תבני - התבססה מלכותו בכל ישראל.

עמרי מלך ישראל פרק ט"ז, כג-כח

עמרי מלך בישראל 12 שנה. תחילת מלכותו בתרצה, ולאחר מכן הכתוב מספר: "וַיִּקַּן אֶת הַהָר שְׁמֶרוֹן מֵאֵת שְׁמֶר בְּכַפְרִים כְּסָף וַיִּבֶן אֶת הַהָר וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר בָּנָה עַל שֵׁם שְׁמֶר אֲדֹנֵי הַהָר שְׁמֶרוֹן" (מלכים א ט"ז, כד). עמרי בנה את העיר שמרון, והיא שימשה כעיר הבירה של ממלכת ישראל עד לחורבן הממלכה על ידי האשורים.

על עמרי מסופר שעשה הרע בעיני ה' כחטאות ירבעם בן נבט. עמרי הקים שושלת מלוכה חדשה - בית עמרי (בהמשך נראה שבית המלוכה נקרא לעיתים בית אחאב על שם בנו של עמרי). בית עמרי התקיים ארבעה דורות ונחשב לאחד מבתי המלוכה הרעים ביותר. אחרי מות עמרי מלך בנו אחאב.

עיון במפה

בחמישים שנותיה הראשונות של ממלכת ישראל התחלפו כמה בתי מלוכה, שנדדו בכמה ערי בירה שונות. בית עמרי היה לבית המלוכה היציב הראשון של הממלכה, וקבע את שמרון כעיר הבירה שלה עד לחורבנה.

מפה 8 - ערי הבירה של ממלכת ישראל

הידעתם?

עיר הבירה שמרון, יוסדה בידי עמרי מלך ישראל. היא נבנתה במקום אסטרטגי וכלכלי חשוב, בצומת דרכים ראשיות. חז"ל שיבחו את עמרי בשל כך: "אמר ר' יוחנן: "מפני מה זכה עמרי למלכות, מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל" (סנהדרין קב).

בנו אחאב הרחיב את גבולות העיר, פאר אותה בהיכלות ובבתי שן יקרים (מלכים א פרק כ"ב).

במשך כ-157 שנים הייתה שמרון בירתה הקבועה של ממלכת ישראל ומקום משכנם של מלכיה ושריה, מרכז מדיני וצבאי, ואף מקום קבורת המלכים. שמרון הייתה גם המרכז הדתי לבית ישראל ועיר מושבם של הנביאים ו"בני הנביאים", שהסתופפו בצילו של הנביא אלישע.

בימי הושע בן אלה וחזקיהו מלך יהודה עלה שלמנאסר החמישי מלך אשור על שמרון, וצר עליה. כעבור שלוש שנים נכבשה שמרון ותושביה הוגלו לאשור (מלכים ב י"ז, ג-ו; י"ח, י-יא).

חפירות ארכאולוגיות חשפו במקום את שרידיו של מבנה מפואר שמקובל לזהותו כארמון שנבנה בידי עמרי ובנו אחאב. האתר הארכאולוגי של העיר שמרון נמצא ליד הכפר סבסטיה שבהרי השמרון. השם סבסטיה שימר את השם "סבסטי" (Sebaste), שניתן לה על ידי הורדוס שבנה אותה מחדש.

שרידים מיסודות ארמון אחאב

מבט על היהידה – נושאי רוחב

עקרון הסיבתיות הכפולה

הפילוג שהתרחש מיד לאחר מות שלמה לא התאחה במשך שנים רבות עד לחורבן של שתי הממלכות. ביחידה זו למדנו על האירועים שהובילו לפילוג הממלכה, וראינו שהסיפור התרחש בשני מישורים.

מישור אחד - המישור האנושי (ארצי-ריאלי), בו סיבות פוליטיות וחברתיות הובילו לפילוג הממלכה.

ומישור אחר - מישור רוחני אלוקי, בו הגזירה האלוקית הובילה את מהלך העניינים בהתאם למצב הרוחני של העם.

סיפורי התנ"ך מלמדים אותנו על השגחת ה' על המתרחש בעולם. לאירועים מסוימים, כמו בדוגמה שלפנינו, נותן התנ"ך הסבר כפול להתרחשות - סיבה אנושית וסיבה אלוקית. הידרדרות המצב הרוחני בסוף מלכותו של שלמה הביאה לגזירה האלוקית על קריעת המלוכה מבית דוד. הגזירה התקיימה בפועל במסגרת אירועים פוליטיים: העם (בהנהגת ירבעם) מרד בשלמה ואחר כך ברחבעם. במקביל מתאר הכתוב את הגורמים האנושיים שהביאו לירידתה של המעצמה שבנה שלמה: השטנים שקמו לו מבחוץ (אדום וארם); והמתחרה (ירבעם) שקם לו מבית, וזכה לתמיכה עממית רחבה. בנו רחבעם לא השכיל להקשיב לעם וכך נוצר קרע בעם, והוא התפצל לשתי ממלכות: יהודה וישראל. תהליכים אלו הם תהליכים טבעיים, והם אינם קשורים, לכאורה, למצב הרוחני של המלך.

בית המקדש

ביחידה הקודמת למדנו שהמקדש היווה מרכז רוחני לעם ובכוחו היה לאחד את העם סביב עבודת ה'. דרישת התורה לעבודת ה' במקדש אחד, ולא בריבוי מקדשים ובמות, משקפת את העובדה שאלוקי ישראל הוא אל אחד ששולט על העולם כולו (מונותאיזם).

ביחידה זו למדנו על שינויים במעמדו של בית המקדש. ירבעם ומלכי ישראל הבאים אחריו חששו שהקשר למקדש ה' ביהודה יפגע במעמד כמלכים, והציבו למקדש אלטרנטיבה בגבולות ממלכת ישראל (עגלים ובתי במות בבית אל ובדן). לאחר הפילוג הפך מקדש ה' למרכז של ממלכת יהודה בלבד ואילו בממלכת ישראל פנה העם גם לעבודה זרה ממש (כגון עבודת הבעל בתקופת אחאב). הניתוק של ממלכת ישראל מן המקדש בירושלים העמיק את הקרע שבין שתי הממלכות.

גם ביחס לממלכת יהודה שבית המקדש היה בתחומה, מתאר ספר מלכים אירועים הקשורים במקדש. בפרק י"ד מתוארת פגיעה במקדש על ידי שישק מלך מצרים שלקח מאוצרות המקדש, ופגע בכבודו ובמעמדו. בהמשך הלימוד נפגוש באירועים נוספים בהם נפגע המקדש בידי מלכים זרים. ובמקביל נלמד גם על פעילות של מלכים לשיקום המקדש (כמו בדק הבית בימי יאשיהו).

מצב רוחני – מצב מדיני:

ביחידה זו קראנו על מסע שישק מלך מצרים, המתואר בפרק י"ד. מסע שישק מהווה דוגמה למהלך פוליטי-אזורי. יחד עם זאת, מאחר שהכתוב מזכיר את המסע מיד לאחר תיאור חטאי רחבעם, מוצג המסע כעונש גם לרחבעם. בפסוקים בספר מלכים מתוארת רק הפגיעה באוצרות המקדש, בעוד שמספר דברי הימים, וכן ממצאים ארכאולוגיים נראה שמדובר בפגיעה רחבה יותר בממלכות יהודה וישראל. הדגש על הפגיעה במקדש, מעביר מסר ברור - המצב הרוחני של המלך והעם משפיע ישירות על המצב המדיני.

עם ישראל, אחדות ופילוג

יחידה זו עוסקת בנקודת השבר - הפילוג ותחילת דרכן של שתי ממלכות נפרדות.

בפרק ט"ו, כבר בתחילת ימיה של הממלכה המפולגת אנחנו עדים למתח בין הממלכות, הכתוב מתאר סכסוך פוליטי בין בעשא מלך ישראל לאסא מלך יהודה. המלחמה ביניהם הייתה כל כך קשה עד שאסא מלך יהודה ביקש סיוע מבן הדד, מלך ארם. זוהי דוגמה לכך שמלחמת אחים ומתחים פנימיים הביאו את אחד הצדדים לקרוא לגורמים זרים להתערב בנעשה בארץ. ההתערבות גרמה נזק עצום לממלכת ישראל ומכאן ואילך הייתה נתונה ממלכת ישראל ללחץ של מלכי ארם. בהמשך ספר מלכים ניתקל בדוגמאות של מלכים שהסתייעו במלכים זרים כדי להכניע את אחיהם בממלכה המקבילה (ראו לדוגמה מלכים ב פרק ט"ז, ג-ז - פקח בן רמליהו מלך ישראל כרת ברית עם רצין מלך ארם כנגד אחז מלך יהודה, ואחז כרת ברית עם מלך אשור כנגד ממלכת ישראל).

מנהיגות

ספר מלכים, כשמו כן הוא - עוסק במלכים שהנהיגו את האומה. באמצעות סיפוריהם אנו למדים מהי מנהיגות ראויה ולאן היא עשויה להוביל את עם ישראל. לחילופין מלמד אותנו הספר מהי מנהיגות שאינה ראויה ולאן היא עלולה לדרדר את ישראל. ספר מלכים מציג תמונה מורכבת של מנהיגים שבחירותיהם לעיתים ראויות ולעיתים שגויות.

לדוגמה, ביחידה זו למדנו על בחירתו של רחבעם שלא להיענות לבקשת העם, בחירה זו משקפת הכרעה שגויה של מנהיג שנעזר ביועצים לא ראויים. עם זאת, ניתן לזקוף לזכותו של רחבעם את היענותו לצו ה' והימנעותו מפתחה במלחמת אחים.

מינוי ירבעם למלך ישראל נעשה על ידי נביא ה'. ספר מלכים מלמד אותנו שמינוי אלוקי אינו תנאי מספיק להצלחת המלך. ירבעם שמונה על ידי ה' זנח את התפקיד שהועיד לו ה', ופעל מתוך החשש שיאבד את כיסאו. במעשיו הרחיק את ממלכת ישראל מעבודת ה' הראויה והעמיק את הקרע והפילוג בין ישראל ליהודה.

עניין נוסף שמלמד אותנו ספר מלכים הוא שמנהיג רשע עשוי להביא לעולם בן שיהיה מנהיג צדיק ולהפך. בכך מדגיש ספר מלכים את עקרון הבחירה החופשית של המנהיגים (וממילא של כל בני האדם).

למדנו על אסא מלך יהודה, בנו של אבים ונכדו של רחבעם שבחר בחירה שונה מזו של אביו וסבו, והוביל את העם לתהליך של חזרה לדרך ה'. הוא כרת ברית בין העם לה' ונלחם באלילות. מנגד, בעקבות פלישה של בעשא לשטח ממלכות יהודה פנה אסא לעזרתו של מלך זר כדי שיילחם בממלכת ישראל, ובכך חטא אסא (נציין כי בספר דברי הימים ב ט"ז, ב-ה השמיע חנני הרואה דברי ביקורת מפורשים על אסא).

נסכם ונאמר שכבר ביחידה זו נוכחנו במורכבות תפקיד המנהיג, בשיקולים השונים המניעים אותו, ביכולתו לבחור בחירה חופשית, ובאחריות הכבדה המוטלת על כתפיו.

מלך ונביא

ביחידה זו התוודענו למספר קשרים בין מלך לנביא וניתן להתרשם שנביאים פגשו את המלכים בצמתים מרכזיים של מלכותם. אחיה השילוני ליווה את האירוע המרכזי בתולדות ישראל - פילוג המלוכה. במפגש עם ירבעם בן נבט, עדיין בימי שלטונו של שלמה, הוא מבשר לירבעם על המלכתו הצפויה על עשרת שבטי ישראל ופילוג המלוכה. בסוף ימיו של ירבעם, הוא מעביר לאשתו של ירבעם בן נבט, שבאה לנביא בשל בנה החולה את בשורת הכרתת השושלת של ירבעם והעברתה למלך אחר (בעשא). בהמשך, גם בעשא, שימשיך את חטאי ירבעם, יתבשר בידי הנביא יהוא בן חנני, על הכרתתו הצפויה של בית המלוכה שהקים, כעונש על דרכו הרוחנית.

תפקיד אחר של הנביא היה לבשר למלך שהאירוע ההיסטורי הוא מאת ה' ולכן אי אפשר לעצור את המהלך ההיסטורי, ודאי שלא על ידי מלחמת אחים. כך שמעיה איש האלוקים פנה לרחבעם בן שלמה, בעת שביקש לצאת למלחמה על ירבעם בן נבט ולמנוע בכוח צבאי את פילוג הממלכה.

שאלות הזרה ליהודה 2 פילוג הממלכה

שאלות ידע - לחלק א

שאלות קצרות:

1. מי היה ירבעם בן נבט ומה היה התפקיד שלו בממלכת שלמה? (י"א)
2. מה המעשה הסמלי שעשה אחיה השילוני ומהי משמעותו? (י"א)
3. מדוע ברח ירבעם בן נבט למצרים ומה גרם לו לחזור? (י"א)
4. מה ביקש העם מרחבעם ומה ענה להם רחבעם? (י"ב)
5. עם מי נועץ רחבעם ומה אמרה לו כל אחת מקבוצות היועצים? (י"ב)
6. באיזו עצה בחר רחבעם וכיצד מסביר הכתוב בחירה זו? (י"ב)
7. כיצד הגיב העם לבחירה של רחבעם בעצת הילדים ומה קורה מיד לאחר מכן? (י"ב)
8. כיצד הגיב רחבעם לפילוג ממלכתו ומה אומר לו שמעיה איש האלוקים? (י"ב)
9. בעקבות הפילוג, ממה חשש ירבעם בן נבט ומה עשה בגלל חשש זה? (י"ב)
10. ציינו שלושה מחטאיו של ירבעם בן נבט (י"ב)
11. מה ביקש ירבעם מאשתו בעקבות מחלת בנו ומדוע ביקש זאת? (י"ד)
12. מה עשתה אשת ירבעם כדי שאחיה השילוני לא יזהה אותה וכיצד הוא זיהה אותה? (י"ד)
13. מה ניבא אחיה השילוני לאשת ירבעם: על ירבעם? על ביתו? על הילד שלו? (י"ד)
14. מה מדברי אחיה לאשת ירבעם התקיים עוד בימי חייו וכיצד מסביר הכתוב את הסיבה לכך? (י"ד)
15. מה היה המצב הרוחני בימי רחבעם? כיצד הדבר בא לידי ביטוי? (י"ד)
16. מי עלה על ירושלים בימי רחבעם ומה הוא לקח ממנה? מה עשה רחבעם בתגובה? (י"ד)
17. ציינו שני מעשים של אסא מלך יהודה המעידים על כך ש"עשה הישר בעיני ה'?" (ט"ו)
18. מה היה טיב היחסים בין אסא מלך יהודה לבעשא מלך ישראל? (ט"ו)
19. אל מי פנה אסא מלך יהודה בבקשת עזרה במאבקו עם מלך ישראל ומה נתן לו בתמורה? (ט"ו)
20. מה היו תוצאות המאבק בין אסא מלך יהודה לבעשא מלך ישראל ומה גרם לכך? (ט"ו)
21. מה ניבא יהוא בן חנני על בעשא ומדוע? (ט"ז)
22. מי הרג את אלה בן בעשא וכיצד מסביר הכתוב את הפגיעה בו? (ט"ז)
23. היכן היה העם כאשר זמרי הכה את אלה בן בעשא וכיצד הגיב העם למעשה זה? (ט"ז)
24. כמה זמן מלך זמרי ומה הביא לסיום מלכותו? (ט"ז)
25. איזו עיר בנה עמרי ולמה שימשה? (ט"ז)
26. מדוע כתוב על עמרי שהכעיס את אלוקי ישראל יותר מן המלכים שלפניו? (ט"ז)

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים (י"א)
2. אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הפבד (י"ב)
3. קטני עבד ממתיני אבי (י"ב)
4. אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (י"ב)
5. מה לנו חלק בדרך ולא נחלה בגן ישי לאהליך ישראל (י"ב)
6. לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם בני ישראל שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדיבר הזה (י"ב)
7. הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (י"ב)
8. המת לירבעם בעיר יאכלו הפלבים והמת בשודה יאכלו עוף השמים (י"ד)
9. ברית ביני ובינך בין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך שחד פסף וזהב (ט"ו)
10. המת לבעשא בעיר יאכלו הפלבים והמת לו בשודה יאכלו עוף השמים (ט"ז)

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

- עשרה קרעים (י"א)
- עצת הילדים ועצת הזקנים (י"ב)
- שני עגלי זהב (י"ב)
- חודש אשר בדא מלבו (י"ב)
- כאשר ינוד הקנה אשר במים (י"ד)
- שישק מלך מצרים (י"ד)
- אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך (י"ד וט"ו)

צינו שני פרטים (מעשים שעשו, אירועים שלקחו בהם חלק...) על הדמויות הבאות:

- ירבעם בן נבט (י"א-י"ב)
- אחיה השילוני (י"א)
- אדורם אשר על המס (י"ב)
- שמעיה איש האלוקים (י"ב)
- אשת ירבעם (י"ד)
- אבים בן רחבעם (ט"ו)
- אסא מלך יהודה (ט"ו)
- בן הדד מלך ארם (ט"ו)
- נדב בן ירבעם (ט"ו)
- בעשא מלך ישראל (ט"ו)
- אלה בן בעשא (ט"ז)

על מי נאמר/מסופר ובאיזה הקשר

1. וַיֵּרָם יָד בַּמֶּלֶךְ (י"א)
2. בָּנָה אֶת הַמְּלוּא סָגַר אֶת פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו (י"א)
3. וַיִּבְרַח מִצְרַיִם אֶל שִׂישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם (י"א)
4. וַיַּעֲזֹב אֶת עֵצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יַעֲזֶהוּ (י"ב)
5. וַיִּרְגְּמוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בּוֹ אֲבָן וַיָּמָת (י"ב)
6. וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב (י"ב)
7. וַיַּעַשׂ אֶת בַּיִת בְּמוֹת (י"ב)
8. וַיַּעַשׂ כְּהֵנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא הָיוּ מִבְּנֵי לְוִי (י"ב)
9. לֹא יָכַל לָרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשִּׁיבּוֹ (י"ד)
10. נִמְצָא בּוֹ דְבַר טוֹב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (י"ד)
11. וַיִּקַּח אֶת אֲצִרוֹת בַּיִת ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בַּיִת הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַכֹּל לָקַח (י"ד)
12. וַיַּעֲבֹר הַקְּדוּשִׁים מִן הָאָרֶץ וַיִּסַּר אֶת כָּל הַגְּלָלִים (ט"ו)
13. וַיִּבֶן אֶת הַרְמָה לְבִלְתִּי תֵת יֵצֵא וּבֹא לְאֶסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה (ט"ו)
14. וַיֵּךְ אֶת עֵינָיו וְאֶת דָּן וְאֶת אֲבִל בַּיִת מַעֲכָה (ט"ו)
15. וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעֲשָׂא וַיִּפְּהוּ בַּעֲשָׂא בְּגִבְתּוֹן (ט"ו)
16. וַיְהִי כַּמְּלֹכוֹ הִפָּה אֶת כָּל בַּיִת יִרְבָּעָם לֹא הִשְׁאִיר כָּל נִשְׁמָה (ט"ו)
17. וַיִּקְשֹׁר עָלָיו עֲבָדָו זְמָרִי שָׂר מִחֻצֵּי הַרְכָּב (ט"ז)
18. וְהוּא בְּתַרְצָה שְׂתָה שְׂכוֹר בַּיִת אֲרֻצָּא (ט"ז)
19. וַיְהִי בַּמְּלֹכוֹ כְּשִׁבְתּוֹ עַל כֶּסֶא הִפָּה אֶת כָּל בַּיִת בַּעֲשָׂא (ט"ז)
20. וַיָּבֵא אֶל אֲרַמּוֹן בַּיִת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׂרֹף עָלָיו אֶת בַּיִת מֶלֶךְ בְּאֵשׁ וַיָּמָת (ט"ז)
21. וַיִּקַּן אֶת הַהָר שְׂמֵרוֹן מֵאֶת שְׂמֵר בְּכַפְרֵים כֶּסֶף וַיִּבֶן אֶת הַהָר (ט"ז)
22. וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר בָּנָה עַל שֵׁם שְׂמֵר אֲדָנִי הַהָר שְׂמֵרוֹן (ט"ז)
23. וַיִּרַע מִכָּל אֲשֶׁר לָפְנָיו וַיֵּלֶךְ בְּכָל דֶּרֶךְ יִרְבָּעָם בֶּן נִבְט (ט"ז)

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

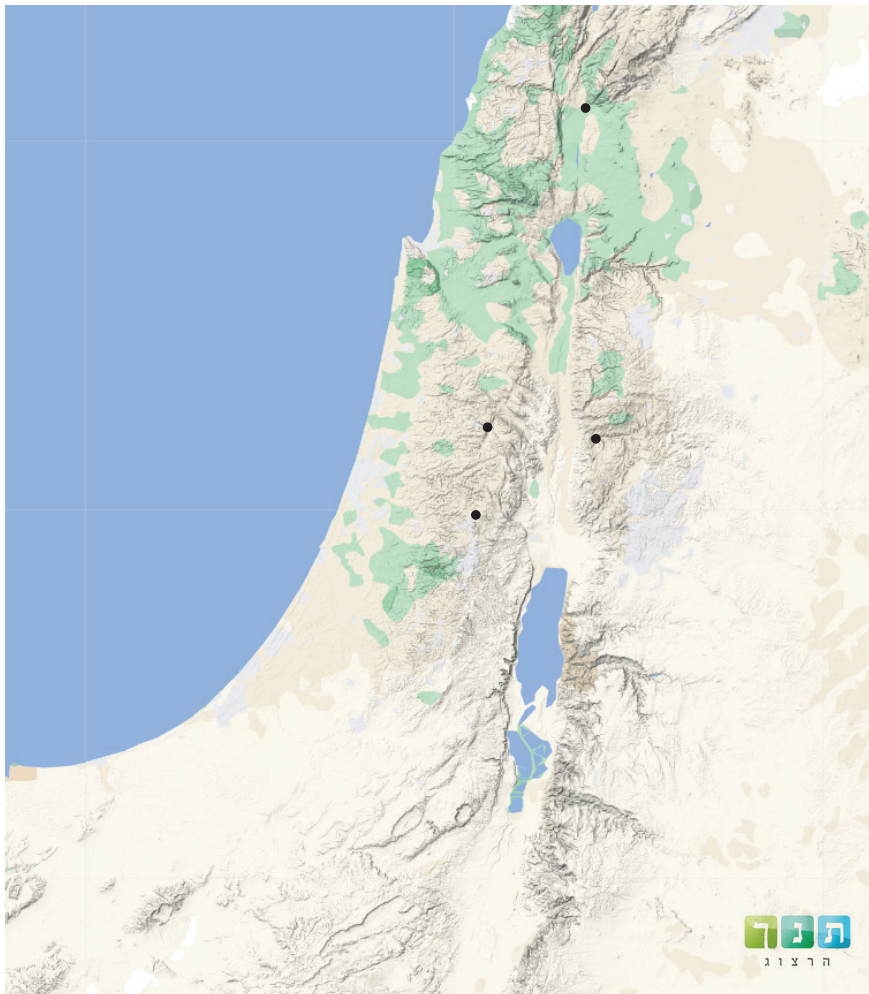
- שכם (י"ב)
- בית אל ודן (י"ב)
- שילה (י"ב וי"ד)
- תרצה (י"ד-ט"ז)
- שומרון (ט"ז)

שאלות מפה

במפה שלפניכם מסומנים ארבעה מקומות.

א. סמנו במפה את המקומות הבאים: שכם, דן, בית אל, פנואל.

ב. בחרו שלושה מן המקומות והסבירו את הקשר שלהם לירבעם בן נבט.

במפה שלפניכם מסומנים ערי הבירה של ממלכת ישראל בראשיתה.

- א. סמנו את ארבע ערי הבירה: שכם, פנואל, תרצה ושומרון.
- ב. ציינו מלך אחד שישב בתרצה.
- ג. מי בנה את העיר שומרון ועל שם מי נקראה?

- במפה שלפניכם מסומן קו הגבול בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל.
- א. סמנו איזה שטח שייך לאיזו ממלכה.
- ב. ציינו שתי ערים בממלכת ישראל וציינו דבר אחד שקשור לכל אחת מהערים.

שאלת ידע רחב - לחלק ב

"וּמַלְחָמָה הָיְתָה בֵּין רְחֲבֵעַם וּבֵין יִרְבֵּעַם כִּי לִיהִימִים" (מלכים א י"ד, ל)

- א. על פי המסופר בפרק י"ב, מה רצה רחבעם לעשות בעקבות המלכת ירבעם על ישראל? ומה עשה ירבעם כדי למנוע מישראל לשוב למלכות בית דוד?
- ב. בספר מלכים מסופר על מערכות היחסים בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל. הביאו דוגמה נוספת לשני מלכים שנלחמו זה בזה. הסבירו מה גרם למלחמה שלהם זה בזה ומה הייתה תוצאת המלחמה?

שאלת העמקה והרחבה - לחלק ג

סיבתיות כפולה

"וְלֹא־שָׁמַע הַפֶּלֶךְ אֶל־הָעַם כִּי־הָיְתָה סָבָה מֵעַם ה' לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אַחֲזֵיהַּ הַשִּׁילְנִי אֶל־יִרְבֵּעַם בְּנֶגְבֹת" (יב, טו)

- א. מה הייתה בקשת העם? מה הייתה תשובת רחבעם? ומה הייתה הנבואה של אחיה לירבעם?
- ב. הסבירו את עקרון "הסיבתיות הכפולה" וכיצד הוא בא לידי ביטוי בסיפור פילוג המלוכה?
- ג. עקרון "הסיבתיות הכפולה" מופיע מספר פעמים בספר מלכים. כיצד עקרון זה בא לידי ביטוי בסיפור חורבן ממלכת ישראל במלכים ב פרק י"ז. הסבירו כל אחת מן הסיבות הכתובות בפרק שהביאו לחורבן. כתבו מה ניתן ללמוד מכך שעיקרון זה שזור בסיפורים רבים בספר מלכים.

מקורות לתמונות ביחידה:

אתר הפולחן בתל דן - Bukvoed, CC BY 4.0 , via Wikimedia Commons

תיאור מסע הכיבושים של שישק בישראל, על קיר מקדש בעיר כרנן

Olaf Tausch, CC BY 3.0, via wikimedia

עמוד 29 - שרידים מיסודות ארמון אחאב מאת Ventura Daniel, CC BY 3.0, via Wikimedia

יחידה 3: אליהו ואחאב

מלכים א, פרק ט"ז - מלכים ב, פרק ב'

הנושאים ביחידה								
עליית אליהו בסערה השמימה	אחזיה מלך ישראל	מלחמות אחאב בארם ימי יהושפט מלך יהודה סוף ימי אחאב	כרם נבות היזרעאלי	מלחמות אחאב בארם	אליהו בהר חורב דבר ה' לאליהו	מעמד הר הכרמל	עבודת הבעל וגזרת הבצורת	אחאב בן עמרי מלך ישראל
מלכים ב פרק ב' (פסוקים א-טו)	מלכים ב פרק א'	מלכים א פרק כ"ב	מלכים א פרק כ"א	מלכים א פרק כ'	מלכים א פרק י"ט	מלכים א פרק י"ח	מלכים א פרק י"ז	מלכים א פרק ט"ז (פסוקים כט-לד)

מבוא ליחידה

ביחידה הקודמת למדנו כיצד התפצל עם ישראל לשתי ממלכות נפרדות, ממלכת יהודה וממלכת ישראל. שני בתי המלוכה הראשונים שקמו בממלכת ישראל, בית ירבעם ובית בעשא, נכרתו כדבר ה'. בתקופה זו חלה הידרדרות במצב הרוחני-דתי ועבודת ה' בבמות (המכונה "חַטָּאת יִרְבְּעִים") השתרשה בתרבות של ממלכת ישראל, והמשיכה ללוות אותה עד סוף ימיה.

ביחידה זו נעסוק בבית מלוכה שלישי שקם בממלכת ישראל, בית עמרי, שהיה בית המלוכה היציב הראשון של ממלכת ישראל, ובימיו הגיעה הממלכה לעוצמה ולתפארת המזכירים את ימי מלכות שלמה.

לראשונה מאז הפיצול לשתי ממלכות - ממלכות יהודה וישראל שיתפו פעולה וקיבלו את עובדת הפיצול כמוגמרת. יחד עם זאת, אחאב העמיק את הפילוג מבחינה דתית - הוא הכניס לממלכת ישראל את עבודת הבעל האלילית, ולפיכך הוא מתואר בכתוב כמלך אשר עשה "הָרַע בְּעֵינֵי ה' מִכָּל אֲשֶׁר לָפְנָיו" (ט"ז, ל).

נלמד על מאבקו של אליהו הנביא בעבודת הבעל, ועל יחסיו של אליהו הנביא עם אחאב מלך ישראל.

נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפורי אליהו ואחאב.

1 | מלכות אהאב בן עמרי

פרק ט"ז, פסוקים כט-לד

כיצד מציג הכתוב את אהאב מלך ישראל?

לאחר מות עמרי, עלה למלוך תחתיו בנו - אהאב. בסוף פרק ט"ז מפגיש אותנו הכתוב לראשונה עם דמותו של אהאב.

משימת קריאה

קראו פרק ט"ז פסוקים כט-לד, ושימו לב לשאלות:

- מנו את חטאיו של אהאב.
- אילו ביטויים בכתוב מלמדים על חומרת החטאים?

הכתוב מתאר את אהאב כמלך אשר עשה "הֲרַע בְּעֵינֵי ה' מְכֹל אֲשֶׁר לִפְנֵי" (מלכים א' ט"ז, ל). הכתוב מציין כי חטאיו של אהאב גדולים מחטאי ירבעם שבנה את העגלים בבית אל ובדן. אם בימיו של ירבעם עדיין היה מדובר בעבודת ה' בבמות באמצעות העגלים שהציב - עליהם הוא הכריז "הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (מלכים א' י"ב, כא), הרי שאהאב הוסיף על חטאי ירבעם רובד בעייתי הרבה יותר. מימי אהאב השתרשה בממלכת ישראל עבודה זרה של ממש - עבודה לבעל. אהאב בנה בעיר הבירה של הממלכה שומרון בית מקדש אלילי לעבודת הבעל (ט"ז, לב), והפך את העיר למרכז לעבודה זרה. אהאב נשא לאישה את איזבל בת אתבעל מלך צידון, אישה נוכרייה שהביאה עימה את התרבות האלילית - עבודת הבעל והאשרה. כפי שנראה בהמשך איזבל לא הסתפקה רק בהחדרה של העבודה הזרה אלא ביקשה לקעקע אף את עבודת ה' ורדפה את נביאי ה'.

בפסוק לד, החותם את הצגתו של אהאב, מובא מעשה הנעשה בימיו של אהאב. כזכור, יריחו הייתה העיר הראשונה שנכבשה על ידי יהושע, ולאחר שחרבה, יהושע נשבע להשאיר אותה בחורבנה: "אָרוּר הָאִישׁ לְפָנַי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וַיִּבְנֶה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בְּבָכָרוֹ וַיִּסְדְּנָה וַיִּבְצְעִירוּ יָצִיב דְּלָתֶיהָ" (יהושע ו', כו). על פי השבועה הזו בניו של מי שישבו ויבנה את יריחו ימותו בזמן הבנייה. והנה, בימי אהאב נבנית מחדש העיר יריחו בידי חיאל בית האלי (מבית אל) ובניו מתו במהלך הבנייה של העיר.

כיצד קשור מעשה זה לתיאור דמותו של אהאב?

הכתוב במלכים רומז בסיפור בניית יריחו בימי אהאב על השפעתו השלילית של אהאב על המצב הרוחני של העם. ההתעלמות משבועתו של יהושע מלמדת אותנו שעם ישראל התרחק מיראת ה' ומהאמונה בהשגחת ה' (לפי מלבי"ם).

תוכלו לצפות בסרטון העוסק בדמותו של אהאב:

<https://youtu.be/nXndiRksLk?si=H9lPpGQRIBWDPML>

2 | עבודת הבעל וגזרת הבעלות

פרק י"ז

כיצד בחר אליהו הנביא להיאבק בעבודת הבעל?

גזרת הבעלות פרק י"ז פסוק א

כיצד מוצג אליהו הנביא בפסוק א?

בפרק י"ז אנחנו פוגשים לראשונה את אליהו הנביא, במפגש קצר ומשמעותי עם אחאב. הכתוב פותח בתיאור הגזרה הקשה שגזר אליהו על עם ישראל מבלי למסור פרטים על דמותו של אליהו מעבר להיותו מתושבי גלעד. אליהו נשבע (ח'ה') שלא ירדו גשמים (אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי), ולמעשה גזר בצורת על ישראל שנמשכה כשלוש שנים והביאה לרעב ומצב כלכלי קשה.

מדוע גזר אליהו גזרה על הפסקת ירידת גשמים?

גזרת הבעלות שגזר אליהו היא לא רק עונש על עבודת הבעל. גזרה זו מעמידה את כוחו של ה' למנוע גשם אל מול האמונה בדבר יכולתו של הבעל להביא לגשם, ומטרתה להביא את העם לחדול מעבודת הבעל.

מהי עבודת הבעל?

לפי התפיסה האלילית, האל "בעל" היה אחד האלים החשובים ביותר מאחר שהיה ממונה על הורדת הגשמים. יושבי הארץ, שעסקו בעיקר בחקלאות, היו תלויים כמעט באופן מוחלט בגשמים. זו הסיבה שעבודת הבעל הייתה נפוצה בתרבות הכנענית (גם היום אדמה המושקית ע"י הגשמים בלבד מכונה "אדמת בעל").

התורה מתנגדת לתפיסה האלילית הכנענית - לפי המתואר בחומש דברים ארץ ישראל היא ארץ שיש עליה השגחה מיוחדת של ה': "אַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹרֵשׁ אֹתָהּ" (דברים י"א, יב). בארץ ישראל הורדת הגשמים היא בידי ה' (ולא בידי הבעל) והיא תלויה במעשיהם של יושבי הארץ. ירידת הגשמים בארץ ישראל היא חלק ממערכת של שכר ועונש - כשעם ישראל נאמן לקב"ה ומקיים מצוותיו הגשמים יורדים כסדרם: "וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּמוּ אֵל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתְכֶם הַיּוֹם... וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמְלִקוֹשׁ וְאִסְפַּתְּ דָּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרְךָ" (שם, שם יג-יד). אם חלילה יעבדו עבודה זרה ה' יעצור את הגשם: "הַשְּׁמָרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסִרְתֶּם וְעַבַּדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מִטֶּר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ" (שם, שם טז-יז).

שאלה למחשבה:

אליהו בחר להשפיע על עם ישראל באמצעות גזרה קשה (על פי מצודת דוד ט"ז, ד). מה ניתן ללמוד מכך על דרכו של אליהו כנביא?

אליהו בנחל כרית פרק י"ז, ב-ז

לאחר שאליהו גזר את גזרת הבצורת, ה' ציווה עליו ללכת אל נחל כרית. נחל כרית הוא נחל הנשפך לירדן, וכנראה ממוקם ממזרח לו (כפי שתוכלו לראות במפה מספר 9).

משימת קריאה

קראו פרק י"ז פסוקים ב-ז, ושימו לב לשאלה:

- חשבו, מדוע ה' ציווה על אליהו להסתתר?

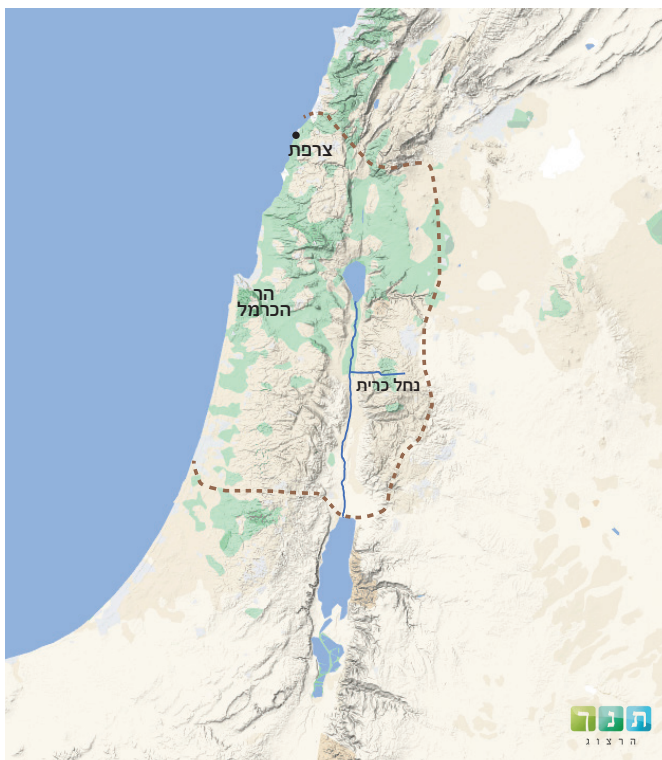
גזרת הבצורת הביאה לכך שבארץ ישראל היה רעב קשה. כפי שנראה בהמשך (פרק י"ח) אחאב ואיזבל רדפו את אליהו בעקבות הגזרה והיה עליו להסתתר מפניהם. משום כך הורה ה' לאליהו ללכת למזרח הממלכה אל נחל כרית, שם יוכל אליהו להסתתר. מן הפסוקים עולה שגם אליהו עצמו, שגזר את הגזרה, סבל מנזקי הבצורת, ולכן ה' דאג לכלכלתו בהיותו בנחל. את מזונו - לחם ובשר, הוא קיבל בדרך נס מהעורבים, וכן שתה מימי הנחל. תיאור הדרך בה התקיים אליהו הנביא בימי הבצורת ממחיש את הקשיים הרבים אתם התמודדו תושבי הממלכה כולה. השהות הממושכת של אליהו בנחל כרית גרמה לכך שאליהו הנביא חווה בעצמו את ההשלכות של הגזרה שגזר על העם (דעת מקרא).

בתום שנה יבש הנחל ואליהו נאלץ למצוא מקום מסתור אחר בו יוכל גם לקבל מזון ומים.

אליהו מתארח בבית האישה מצרפת פרק י"ז, ה-כד

אחרי שיבש הנחל ה' ציווה על אליהו ללכת אל העיר הצפונית צרפת, הנמצאת ליד צידון.

מפה 9 - אליהו בזמן הבצורת

עיון במפה

במפה שלפניכם מסומנים המקומות בהם היה אליהו בזמן הבצורת. שימו לב שנחל כרית והעיר צרפת ממוקמים קרוב לגבולות הממלכה ובמרחק זה מזה.

שאלה למחשבה:

מדוע צווה אליהו להגיע לנחל כרית ולצרפת?

מדוע נשלח אליהו דווקא אל אישה אלמנה וענייה שתכלכל אותו?

אליהו נדד לכיוון צפון מערב בעקבות הבטחת הקב"ה, שדווקא שם ימצא מקור מחיה. ייתכן שבמהלך הליכתו לצרפת, שנמצאת בקצה הצפוני מערבי של הממלכה, הוא נחשף לסבל העם בעקבות הבצורת.

משימת קריאה

קראו פסוקים י-טז ושימו לב לשיחה בין אליהו לבין האישה.

- מה ביקש אליהו מהאישה?
- כיצד הגיבה האישה לבקשתו?
- מה הבטיח לה אליהו?

בבואו אל העיר צרפת ראה אליהו אישה אלמנה מקוששת עצים, והבין שזו האלמנה עליה דיבר ה'.

תחילה, ביקש ממנה אליהו מעט מים, אולם כאשר פנתה האישה להביא את מבוקשו הוא הוסיף וביקש ממנה גם "פֶת לֶחֶם". מים ולחם, הם מצרך יקר ערך בזמן בצורת, ולכן בקשתו של אליהו היא למעשה בקשה גדולה מאוד. מה שמביא את האישה לשתף את אליהו במצוקה שלה: "חַי ה' אֱלֹהֶיךָ אִם יֵשׁ לִי מְעוֹג כִּי אִם מְלֵא כַף קֶמַח בְּפֶד וּמְעַט שֶׁמֶן בְּצִפְחֹת וְהִנֵּי מְקֻשָּׁשׁת שְׁנַיִם עֲצִים וּבָאתִי וְעָשִׂיתִיהוּ לִי וּלְבָנִי וְאֶכְלֶנּוּ וּמָתְנוּ" (י"ז, יב). האישה סיפרה שנותרו לה ולבנה רק חופן קמח ומעט שמן בכד (צִפְחֹת), מהם היא מתעתדת להכין מְעוֹג - סוג של מאפה תנור, ולדבריה, לאחר שיאכלו את מעט האוכל שנותר להם היא ובנה יגועו ברעב. למרות תגובתה המהססת של האישה, אליהו דבק בבקשתו והוא הבטיח לה שאם תקדים ותכין לו אוכל יהיה גם לה וגם לבנה מספיק מזון עד שתגמר הבצורת - הקמח לא יכלה וכד השמן לא יחסר. האישה בחרה להאמין לאליהו, והנס אכן התרחש: "כִּד הִקְמַח לֹא כָלְתָה וְצִפְחֹת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסַר כַּדְבָּר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֱלֹהֵיו" (י"ז, טז).

בהמשך הפסוקים מסופר על נס נוסף שעשה אליהו בבית האלמנה בצרפת. גם נס זה קשור בהשלכות הקשות של הבצורת על העם. בנה של האישה חלה אנושות, עד אשר לא נותרה בו נשמה.

משימת קריאה

קראו פסוקים יז-כד ושימו לב לשאלות:

- מה גרם לאישה לטעון כלפי אליהו "מה לי וְלָךְ אִישׁ הָאֱלֹקִים?"
- מה גרם לאישה לומר לאליהו "עֲתָה זֶה יִדְעִתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹקִים אָתָּה וְדַבֵּר ה' בְּפִיךָ אָמֵת?"

בנה של האישה האלמנה חלה ומת. האישה האלמנה האשימה את הנביא במות הילד: "יִתְאַמֵּר אֵל אֱלֹהֵיוּ מֵה לִי וְלָךְ אִישׁ הָאֱלֹקִים בָּאת אֵלַי לְהוֹבִיר אֶת עֵוִי וְלְהָמִית אֶת בְּנִי" (י"ז, יח). האישה הביעה תרעומת כלפי אליהו, על כך שעצם בואו לביתה גרם לכך שה' יזכור את עוונה וימית את בנה (דעת מקרא). האישה אינה מפרשת מהו עוון זה.

בתגובה לדבריה ביקש אליהו מהאישה את בנה, והוא העלה אותו לעליית הגג. שם הוא השכיב את הבן על מיטתו ופנה לה'. פנייתו הראשונה של אליהו אל הקב"ה היא תלונה, שמתייחסת למצוקה של האישה: "הֲגַם עַל הָאֱלֹמְנָה אֲשֶׁר אָנִי מְתַגֵּדֶר עֲמָה הֲרַעוֹת לְהָמִית אֶת בְּנָה" (י"ז, כ).

לאחר שלוש פעמים שאלוהו ניסה להחיות את הילד ללא הצלחה, הוא פנה אל ה' בתפילה ובתחינה, שיחיה את בן האלמנה: "ה' אֱלֹהֵי תְּשׁוּבָה נֹא נַפְּשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קְרֹבוֹ" (י"ז, כא). רק אז נענה ה' לתפילתו. נשים לב כי בשונה מהגזרה שגזר בעצמו, כאן נזקק אליהו לפנות לה'. הכתוב מדגיש שה' קיבל את תפילתו של אליהו במילים: "וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהָיו". זה מלמד על דמותו הייחודית של אליהו ועל הקשר הקרוב שלו לקב"ה - כשם ששמע לבקשת אליהו וקיבל את גזרת הבצורת, כך הוא שמע לבקשתו להציל את הילד.

נס החיאת הילד הביא את האישה להכרה בקב"ה ובנביאו: "עֲתָה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וְדַבַּר ה' בְּפִיךָ אֱמֶת" (י"ז, כד).

3 | מעמד הר הכרמל

פרק י"ח

איך הסתיימה הבצורת? האם הושגה המטרה?

המפגש של אליהו ואחאב פרק י"ח, א-יט

לאחר שלוש שנות בצורת, במהלכן מקורות המים התייבשו והעם סבל חרפת רעב, ציווה ה' על אליהו הנביא ללכת להיפגש עם אחאב מלך ישראל, כדי להביא לסיום הבצורת.

שאלה למחשבה:

מדוע לדעתכם ה' שלח את אליהו להיפגש עם אחאב כתנאי לביטול הבצורת?
מה עשוי או עלול לקרות במפגש זה?

אליהו יצא לדרך, ובינתיים, מה קרה בארמון אחאב?

משימת קריאה

קראו פרק י"ח פסוקים א-ו, ושימו לב לשאלות:

- מה מלמדים אותנו הפסוקים על עובדיה?
- לשם מה יצאו אחאב ועובדיה למסע בארץ?

בפסוק ב מתאר הכתוב שאליהו יצא לפגוש את אחאב כדי לקיים את ציווי ה'. הפסוק גם מזכיר לנו את הרקע לציווי זה: הבצורת שהחלה לפני שלוש שנים המשיכה להכות בממלכת ישראל וגם בשומרון - מרכז ממלכתו של אחאב, והביאה לרעב חזק וכבד.

במקביל לתיאור יציאת אליהו למפגש עם אחאב, הכתוב מתאר את ההתמודדות של אחאב עם הבצורת הקשה. אחאב קרא לעובדיה, כדי שיצאו לחפש מזון לבהמות "לֶךְ בְּאַרְץ אֵל כָּל מַעֲיַי הַמִּים וְאֶל כָּל הַנְּחָלִים אוֹלֵי נְמֻצָא חֲצִיר וְנַחְיָה סוּס וְפָרָד וְלֹא נְכָרִית מִהֶבְהֵמָה" (י"ח, ה). אחאב ועובדיה התפצלו וכל אחד מהם הלך לאזור אחר בתקווה למצוא שם את מבוקשם.

יש להניח שאחאב פנה אל עובדיה בגלל תפקידו - "אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת" - אחראי על ניהול בית הממלכה וכלכלתו. נשים לב כי לפני תיאור הפנייה לעובדיה מציג בפנינו ספר מלכים את עובדיה ומציין שעובדיה היה ירא את ה' (כשמו כן הוא - עובד ה'). הוא ניצל את תפקידו הבכיר לטובה, ופעל כנגד מזימתה של איזבל שחפצה להרוג את כל נביאי ה'. עובדיה סייע בהסתרת מאה נביאים והוא כלכל אותם בתקופת הבצורת הקשה בלחם ומים.

המפגש בין עובדיה לאליהו

בדרכו אל אחאב, פגש אליהו את עובדיה, וביקש ממנו להודיע לאחאב שהוא בדרכו אליו.

משימת קריאה

קראו פסוקים ז-טז בפרק י"ח, המתארים את המפגש בין אליהו לעובדיה, ושימו לב לשאלה:

- מדוע חשש עובדיה שאחאב יהרוג אותו כאשר יודיע לו שאליהו בדרכו אליו?

חרף תפקידו הרשמי בבית אחאב והיותו איש אמונו של אחאב, עובדיה ראה את עצמו כמשרתו של אליהו, ופנה אליו במילים "הֲאֵתָהּ זֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָיו?".

כשאליהו ביקש מעובדיה ללכת אל המלך אחאב ולהודיע לו שאליהו בדרכו, השמיע עובדיה נאום ארוך בו הוא הסביר מדוע הוא חושש לבצע את בקשת אליהו. עובדיה סיפר לאליהו שאחאב רואה באליהו את האשם המרכזי במצב הקשה של ישראל בשנות הבצורת, ולכן הוא משקיע מאמצים רבים כדי לחפשו. עובדיה חשש לספר לאחאב שפגש את אליהו וכעת הוא בדרכו אליו מכיוון שייתכן שכפי שאליהו נעלם עד עתה, הוא יוסיף להיעלם ועובדיה ייענש בידי אחאב, ולכן שאל: "מַה חָטָאתִי כִּי אֵתָהּ נֹתֵן אֶת עֲבֹדְךָ בְּיַד אַחָאב לְהַמִּיתֵנִי" (י"ח, ט). בנוסף הזכיר עובדיה את היותו עובד ה', ואת עזרתו לנביאי ה', בניסיון להצילם מיד איזבל. ייתכן שעובדיה ציין דברים אלו כדי להסביר את גודל חששו מתגובת אחאב, וייתכן שרצה לעורר את רחמיו של אליהו (דעת מקרא). אליהו בתגובה לחששו של עובדיה, נשבע שעוד באותו היום הוא ייראה אל אחאב: "חִי ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר עִמָּדָתִי לִפְנֵי הַיּוֹם אֶרְאֶה אֵלָיו" (י"ח, טו). עובדיה חזר אל אחאב ובישר לו על בואו הקרוב של אליהו.

המפגש בין אליהו לאחאב

משימת קריאה

קראו פרק י"ח פסוקים יז-יט, ושימו לב לשאלה:

- במה האשימו אחאב ואליהו זה את זה?

כאשר ראה אחאב את אליהו, לאחר שלוש שנות הבצורת, הוא הטיח בו דברים קשים: "הֲאֵתָהּ זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל?". בכינוי עֹכֵר יִשְׂרָאֵל מטיח אחאב דברי האשמה כלפי אליהו, שפגע בישראל והעכיר את מצבם - כשם שמים צלולים הופכים למים עכורים כאשר פוגמים בהם. מתוך כעסו של אחאב ודברי העלבון שהטיח באליהו, עולה כי אחאב שדאג לכלכלתם של תושבי הממלכה, ראה בגזרת הבצורת של אליהו ובהשפעתה פגיעה בישראל. אליהו השיב לאחאב באותו מטבע לשון "וַיֹּאמֶר לֹא עֲבָרְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם אֵתָהּ וּבֵית אָבִיךָ בְּעֵבֹבְכֶם אֶת מִצְוֹת ה' וַתִּלְךְ אַחֲרַי הַבְּעָלִים". אליהו אמר לאחאב שהבצורת והרעב באו בעקבות המצב הרוחני הקשה והשתרשות עבודת הבעל תחת מלכותו של אחאב.

הביטוי 'עוכר ישראל' משמש עד היום כינוי לאדם שפועל כנגד העם היהודי.

מדבריו של אחאב עולה שהוא בכלל לא הבין את המסר של הבצורת ולמעשה גזרת הבצורת לא הועילה לעקירת עבודת הבעל מישראל. מאחר שגם העם המשיך לעבוד את הבעל, החליט אליהו להבהיר את הדברים באופן חד משמעי, בעימות פומבי בינו לבין עובדי הבעל, שבו תתגלה אפסיות הבעל אל מול גדולת ה'. לשם כך הוא ביקש מאחאב לאסוף אל הר הכרמל את כל העם ואת כל נביאי הבעל והאשרה, כך שכולם יהיו שותפים לעימות וייווכחו בתוצאותיו.

מעמד הר הכרמל פרק י"ח, כ-מו

אחאב נענה לבקשת אליהו וקיבץ את העם ואת נביאי הבעל והאשרה להר הכרמל.

עיון במפה

זהו במפה שלפניכם את הכרמל, המקום אליו קיבץ אליהו את העם ואת נביאי הבעל. הר הכרמל הוא שלוחה צפונית-מערבית של רכס הרי השומרון. הכרמל בולט על רקע נופים אחרים בארץ ישראל משום שהוא, כמו אזורי ההר המרכזי והגליל, מוריק כל השנה ואילו אזורים אחרים בארץ הם מדבריים, או מוריקים רק בעונה הגשומה. הכרמל היה קרוב לאזור שליטתם של הפיניקים, עובדי הבעל, שעריהן המרכזיות היו צור וצידון, ואיזבל בת מלך צידון באה מקרבם.

מפה 10 - מעמד הר הכרמל

שאלה למחשבה:

לאחר שהתבוננתם במפה נסו לשער: מדוע בחר אליהו הנביא לקיים את העימות הפומבי בינו לבין עובדי הבעל דווקא בהר הכרמל?

בעומדו בהר הכרמל, פנה אליהו אל העם במטרה לעורר אותו לבחור בדרך ה'. אליהו פתח בשאלה נוקבת לעם. "עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים?" - משמעות הפועל פס"ח בתנ"ך היא דילוג. המילה 'סעיפים' כאן משמעותה מחשבה (רש"י). משמעות שאלת אליהו היא אם כן - עד מתי תמשיכו לדלג בין שתי מחשבות או דעות, עד מתי תעבדו את עבודת הבעל תוך שאתם ממשיכים לעבוד את ה'?

העם לא הגיב לשאלת אליהו, ולכן המשיך אליהו ודיבר אל העם.

אליהו הזמין את העם למעמד בהר הכרמל שעיקרו מבחן פומבי במטרה להוכיח מיהו האלוקים, המבחן ייערך בין אליהו לבין נביאי הבעל. אליהו הציג את עצמו כעובד ה', ומנגד ניצבו 450 נביאי הבעל.

אלהו הציג לפניו את תוכנית המעמד - גם אליהו וגם נביאי הבעל ייקחו פר, ינתחו אותו לחלקיו וישימו אותו על גבי עצים על המזבח. כל צד יקרא לאלוהיו, וימתין שהאל יוריד אש על הקורבן. ואז: "וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲנֶה בְּאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים". העם הביע שביעות רצון למשמע הצעתו של אליהו - "וַיַּעַן כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדְּבָר" (י"ח, כד).

נביאי הבעל נצטוו לבחור פר ולהעלות אותו כקורבן, אך לא להעלות אש על גבי המזבח. הם קראו בשם הבעל מהבוקר עד הצהרים ללא הפסקה, בציפייה שיוריד אש שתאכל את בשר הפר, אך הכתוב מספר כי: "וַאֲיִן קוֹל וַאֲיִן עֲנָה". בשעת צהריים, אחרי שעבר זמן ואלוהי הבעל לא הגיב, אליהו היתל בנביאי הבעל, ואמר להם שאולי עליהם לקרוא בקול חזק יותר: "כִּי שִׁיחַ וְכִי שִׁיג לֹא וְכִי דֶרֶךְ לֹא אֲוִלִי יִשָּׁן הוּא וַיִּקְרָא" - אולי הוא באמצע שיחה או מהלך בדרך או ישן, ולא פנוי לקריאתם. הלעג לבעל וליכולותיו, מכוון לאוזני העם המטה אוזן לעימות של אליהו עם נביאי הבעל. נביאי הבעל ניסו לפנות לאלוהי הבעל בשנית. כמנהג עובדי הבעל, הם גם פסחו (דילגו) מעל המזבח והתגודדו - שרטו את עצמם עד שפיכת דם (דעת מקרא). בפעם הזו הם אף קראו לבעל בקול חזק יותר. גם "כְּעֵבֶר הַצְּהָרִים", ועד לקראת הערב: "וַאֲיִן קוֹל וַאֲיִן עֲנָה וַאֲיִן קָשָׁב".

נביאי הבעל כשלו, ולא עמדו במבחן שהציב להם אליהו. למרות תפילותיהם, לא ירדה אש על מזבחם. לקראת ערב, בסופו של יום, אליהו עמד להקריב קורבן לה', במטרה להוכיח את גדולת ה' ושלטונו. ההכרה של העם בגדולת ה' ושלטונו תביא כפי שנראה בהמשך לסיום הבצורת והבאת הגשם.

אליהו פעל בשלבים: ראשית הוא ריפא את מזבח ה' (פסוק ל). הוא בנה מחדש את מזבח ה' ההרוס שעמד במקום, באמצעות שתיים עשרה אבנים, כמספר שבטי ישראל. לאחר מכן, בנה אליהו תעלה מסביב למזבח, ערך את העצים והניח את הפר על המזבח. בנוסף, הוא מילא את התעלה במים, כדי להגדיל את נס הורדת האש מהשמיים.

אליהו ביקש שבמעמד זה ייוודע לכול כי ה' הוא הוא האלוקים, וכתוצאה מכך יחזור העם בתשובה ויבחר בעבודת ה'. אליהו התפלל שתדאש מהשמיים, וה' נענה לתפילת אליהו. האש שירדה מן השמיים בדרך נס אכלה את בשר הקורבן, את העצים והאבנים ואף את המים בתעלה. נשים לב שוב לקשר הקרוב בין ה' לנביאו. אליהו ביקש והקב"ה נענה לבקשתו.

העם שראה את המחזה, נפל על פניו ואמר: "ה' הוא האֱלֹהִים ה' הוא האֱלֹהִים". אחרי שנות בצורת שבאו בעקבות גזרת הגשם, ואחרי שעבודת ה' נפגעה קשות על ידי איזבל ואחאב, הצליח אליהו במעמד הר הכרמל, להביא את העם להכיר בגדולתו ובהנהגתו של ה'.

פסוקים מ-מו מתארים את מה שהתרחש בסופו של המעמד בהר הכרמל.

אליהו ביקש מהעם לתפוס את נביאי הבעל, שכנראה החלו להימלט על נפשם, והם הומתו על ידי העם בציווי של אליהו (רד"ק). כעת, עם הכרת נביאי הבעל, והצהרת האמונה של העם "ה' הוא האֱלֹהִים ה' הוא האֱלֹהִים" הגיעה השעה לבטל את גזרת הבצורת.

עוד לפני שאליהו התפלל לירידת הגשם, הוא אמר לאחאב לעלות אל קצה ההר והוא הבטיח לו ששם הוא כבר יוכל לראות את בואו של הגשם, ולקיים סעודה לכבוד סוף הבצורת: "עֲלֵה אֶבֶל וְשִׁתְּהָ כִּי קוֹל הַמּוֹן הַגָּשֶׁם" (י"ח, מא). אליהו ואחאב עלו להר הכרמל. אליהו התפלל לה', ושלח את נערו לראות אם בא הגשם. נערו של אליהו הביט מערבה לכיוון הים שבע פעמים, עד שזיהה ענן קטן, שבישר את הפסקת הבצורת וירידת הגשם מחדש. כך הגיעו לסיימן שלוש שנות הבצורת. אליהו האיין באחאב לצאת לדרך חזרה לביתו ביזרעאל, לפני שיתחזק הגשם. אחרי שאחאב נשמע לדברי אליהו ואפשר לו לקיים את מעמד הר הכרמל, אליהו הקפיד לחלוק לו את הכבוד הראוי למלך ישראל, ולכן רק לפני מרכבתו: "וַיֵּרָץ לִפְנֵי אַחְזָב עַד בְּאֶכָה יוֹרְעָאֵלָה".

הידעתם?

קרן הכרמל - המוחרקה

על פי המסורת, מקום המזבח שהקים אליהו נמצא על פסגת הר הכרמל בסמוך לכפר דלית אל כרמל. המקום מכונה בערבית בשם "מוחרקה". שם זה קשור לשורש העברי חר"ך, שמשמעותו שריפה. השם נגזר ממעשה ירידת האש ושריפת הפר על המזבח שהקים אליהו. על ההר נבנה מנזר, ובחצרו מוצב פסל של אליהו.

תצפית מהמוחרקה אל עמק יזרעאל

שאלה למחשבה:

האם מעמד הר הכרמל הצליח לחולל שינוי מהותי בקרב העם ובית המלוכה?

4 | אליהו אחרי מעמד הר הכרמל

פרק י"ט

מדוע ברה אליהו? מה ציווה אותו ה'?

מעמד הר הכרמל היה מעמד פומבי בו הוכחה בפני העם אמיתות האמונה בה' אל מול האמונה האלילית. במהלכו התרחש נס והעם הכריז על אמונתו בה'. ברם, השינוי הזה לא היה מספיק גדול וכוחה של איזבל נשאר על כנו. היא המשיכה כהרגלה לרדוף אחרי נביאי ה' ובכלל זה אחר אליהו שנאלץ לברוח מפניה.

אליהו בורה מפני איזבל

פרק י"ט, א-ז

אחאב חזר ליזרעאל וסיפר לאיזבל על המעמד בהר הכרמל ועל הריגת נביאי הבעל. בתגובה, שלחה איזבל שליח אל אליהו והזהירה אותו שגורלו יהיה כמו של נביאי הבעל: "כעת מִחַר אֲשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ כַּנֶּפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם". אליהו, שהבין כי הוא נתון בסכנה, קם והלך מהר הכרמל דרומה, כדי להציל את נפשו: "וַיֵּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ". אליהו הלך למדבר, למקום מבודד מאנשים, שם הוא התיישב תחת עץ הרוותם, ומסופר כי: "וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לְמוֹת". בשלב הזה אליהו כבר לא מצא כוח להמשיך בחייו וביקש את מותו. הוא חש שמבחינתו הוא מיצה את כל מה שיכול היה לפעול ולתקן בעולם (מלבי"ם).

אליהו שכב תחת שיח הרוותם ונרדם. עם הרדמו בא מלאך והעיר אותו משנתו וציווה עליו לקום ולאכול. אליהו ראה לפניו עֶגֶת רְצָפִים - עוגה שנאפתה על גבי גחלים, וְצִפְחַת מִיַּם - כלי חרס שטוח ובו מים. ככל הנראה, אליהו אכל ושתה מעט, וחזר לשכב. בפסוק ז מסופר שהמלאך שב ונגע בו ואמר לו שיוסיף לאכול ולשתות כי דרך ארוכה עוד לפניו.

אליהו בהר חורב

פרק י"ט, ח-יח

משימת קריאה

קראו פסוקים ח- יח ושימו לב לשאלות:

- כמה זמן ארכה דרכו של אליהו להר חורב?
- פעמיים שאל הקב"ה את אליהו - "מה לך פה אליהו?". כיצד השיב אליהו בכל אחת מן הפעמים וכיצד הגיב על כך הקב"ה?

האוכל והשתיה שזכה להם אליהו הספיקו לו לארבעים ימים שלמים עד הגיעו למערה בחורב (בהר סיני). בעודו ישן במערה ושרוי בייאושו, נגלה הקב"ה לאליהו ושאל אותו "מה לך פה אליהו". ניתן להניח שהקב"ה שידע את מעשיו של כל אדם, פנה אל אליהו כדי לבוא עמו בדברים (מצודת דוד). ייתכן גם שהקב"ה רמז בשאלתו לכך שהנביא צריך שימצא עם בני עמו, ולא שיתבודד במדבר ובהרים (מלבי"ם).

תגובת אליהו מופיעה בפסוק י: "קָנָא קָנֵאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזַבּוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֶב וְאֶתְּרֵי אֲנִי לְבָדִי וַיִּבְקֶשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ".

אליהו העיד על עצמו שהוא פעל מתוך קנאות לה' - דאגה לכבודו ולשמו של הקב"ה (הן כאשר גזר את גזרת הבצורת והן כאשר הזמין את העם למעמד הר הכרמל והרג את נביאי הבעל). לפי דבריו, פעל אליהו בקנאות לה' משום שעם ישראל עזב את ה' והוא נותר לבדו. בדידותו יכולה להיות מוסברת על רקע רצונה של איזבל לפגוע בנביאי ה' ובאליהו (על פי דברי עובדיה בפרק י"ח, ועל פי דבריה בתחילת פרק י"ט), ועל רקע מנוסתו המתמדת מאז גזרת הבצורת.

בתגובה לדברי אליהו, התגלה אליו ה' וציווה עליו לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה'.

בהתגלות, הקב"ה הראה לאליהו את הדרך בה הוא פועל ומתגלה בעולם. אמנם בכוחו לשלוח רוח ולפרק הרים וסלעים, להשמיע רעש ולהבעיר אש, ובכל זאת - לא ברוח, לא ברעש ולא באש אלא בקול דממה דקה. בדרך זו ביקש ה' ללמדו איך הנביא, שליח ה', אמור לפעול בעולם - ללא רעש ואש "כמו שעשה אליהו בקנאתו לה' צבאות שעצר את השמים ושחט את נביאי הבעל" (מלבי"ם), אלא "בקול דממה, וימשכו את העם בעבותות אהבה ובדברים רכים" (שם). במילים אחרות הקב"ה הביע את הסתייגותו מדרכו של אליהו (להרחבה, ראו בהשוואה שעשה המדרש בין משה רבנו לאליהו במדרש אליהו זוטא פרשה ח).

הקב"ה שב ושאל את אליהו: "מַה לָּךְ פֶּה אֵלֶיךָ" (פסוק יג), מדוע אינו חוזר אל שליחותו לנבא ולהוכיח את העם בלא קנאה ורעש (מלבי"ם).

ואליהו, על אף ההתגלות של ה', חזר על אותה תשובה שענה לפני ההתגלות, והצדיק שנית את מעשיו.

בתגובה, הקב"ה ציווה את אליהו למנות שלושה בעלי תפקידים שנועדו לבצע שליחות:

1. חזאל ימלוך בארם במקום בן הדד

2. יהוא בן נמשי ימלוך במקום אחאב מלך ישראל

3. אלישע בן שפט יתמנה לנביא במקום אליהו

מהי משמעות המינויים הללו?

פרשנים הבינו בדרכים שונות את משמעות הציווי לאליהו. יש פרשנים שראו בציווי של הקב"ה, מילוי בקשתו של אליהו: "לפי שביקש אליהו נקמה מישראל, ציווה לו המקום למשוח אלו, והם יהיו השליחים בדבר הנקם" (מצודת דוד). ואמנם לפי פסוקים יז-יח מטרת המינויים הללו היא לבער את עבודת הבעל מישראל על ידי המתת עובדי הבעל: "וְהִשְׁאֲרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֲלֹפִים כָּל הַבְּרָפִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבְּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁק לֹא".

רש"י התייחס לציווי למשוח את אלישע תחת אליהו, ולפי דבריו משמעות הציווי למשוח את אלישע לנביא היא שהקב"ה לא רצה שאליהו ימשיך בתפקידו. הקב"ה לא הסכים עם דרכו הקנאית של אליהו. רש"י ציטט את דברי חז"ל, לפיהם אמר הקב"ה לאליהו: "אי איפשי [אינני רוצה] בנביאותך" (רש"י, י"ט, טז).

המפגש בין אליהו לאלישע פרק י"ט, יט-כא

אליהו יצא מהר חורב ובדרכו מצא את אלישע בן שפט, שאותו הוא נצטווה למנות לנביא תחתיו. אלישע חרש את האדמה יחד עם אנשים נוספים. כל אחד מן החורשים הלך אחרי צמד בקר, אלישע היה החורש השנים עשר. אליהו השליך לעבר אלישע את אדרתו, ואלישע מיד רץ לקראתו. האדרת היא פריט לבוש, מעין מעיל עשוי עור, שנהגו הנביאים ללבוש. השלכת האדרת סימלה לאלישע שהוא עתיד להיות נביא, ולכן הבין שעליו ללכת אחרי אליהו.

לפני שהצטרף לאליהו, אלישע ביקש ללכת להיפרד מהוריו. אליהו משיב לו: "לך שוב פי מה עשיתי לך". אליהו אמר לאלישע ללכת להוריו, ואחר כך ללכת אחריו. כשילך אחריו, בדרכו להיות נביא, עתיד גם הוא לעשות ניסים כאליהו (מצודת דוד).

אלישע לקח את הבקר, זבח אותו, הביא לעם והמשיך ללכת אחרי אליהו.

נשים לב שאליהו לא ביצע את יתר המינויים. לאחר שמינה בזריקת האדרת את אלישע לנביא תחתיו הוא חשב שאלישע ימשיך את שליחותו וימנה את האחרים (דעת מקרא).

הידעתם?

דמותו של אליהו

הלימוד על אליהו לא הסתיים אך בשל דמותו הייחודית מצורפת כאן העשרה.

סיפורי אליהו בתנ"ך מציגים דמות ייחודית של נביא שבמהלך מאבקו לחזק את האמונה בה' ולעקור את העבודה הזרה הוא גזר גזרה קשה על כל העם (גזרת הבצורת), וחולל ניסים (כמו בפרק י"ז - הוא הבטיח לאלמנה מצרפת שיתרחש נס ויהיה לה ולבנה מספיק מזון, והוא החיה את בנה המת). במדרשי חז"ל יש הרחבה על דמותו של אליהו ודיון במעשיו.

על פי דברי ר' יוחנן יש בידי הקב"ה שלושה מפתחות שאינם נמסרים לאחרים: "שלושה מפתחות לא נמסרו לשליח: מפתח של שמים, מפתח חיה (יולדת), ומפתח גשמים, ושל תחיית המתים" (תענית ב ע"א). ובכל זאת בידי אליהו ניתנו שניים מן המפתחות - הוא עצר את הגשמים והחיה את בן האלמנה (בבלי סנהדרין קיג ע"א).

אליהו העיד על עצמו בפרק י"ט שמה שהניע אותו לפעול בדרך ייחודית היא קנאותו לה':

"קנא קנאתי לה' אלקי צבאות כי עזבו בריתי בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי..." (י"ט, יד).

אליהו הוא נביא שיזם הרבה פעולות ולפי פרשנים רבים, החל מהמדרש ואילך, דרכו הייתה קשה מדי. בהתגלות של ה' אליו בחורב הובעה הסתייגות ממנה והוא התבקש למשוך תחתיו נביא אחר.

גם דרך עזיבתו את העולם הייתה בדרך ייחודית כמתואר במלכים ב פרק ב'.

רבים משווים בין דמותו של אליהו לדמותו של משה רבנו ומוצאים קווי דמיון בין מעשיהם לצד הבדלים מהותיים. לדוגמה, שניהם זכו להתגלות ה' בהר חורב (כמסופר בפרק י"ט), שניהם היו שותפים לקריעת ים/נהר ועוד (להרחבה, ראו בפסיקתא רבה פיסקא ד).

לדמותו של אליהו נקשרו מסורות רבות והוא ממשיך ללוות את חיי העם גם לאחר מותו. כבר מלאכי, הנביא האחרון בתנ"ך, הטעים שאליהו יחזור בימי הגאולה "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא: והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (מלאכי ג', כג-כד). במנהגי ישראל אליהו לא נתפס כקנאי לה'. הוא מלווה אותנו בכל מוצאי שבת, במעמד ברית המילה ('כיסא של אליהו') ובכל ליל סדר (ואנו מכינים לכבודו כוס מיוחדת).

5 | כרם נבות

פרק כ"א

איך בא לידי ביטוי ניצול לרעה של כח המלוכה?

השלכת האדרת של אליהו לעבר אלישע בפרק י"ט מסמלת שאלישע עומד להתמנות לנביא במקום אליהו. אך טרם הסתלקותו של אליהו מן העולם יש לו עוד מספר משימות.

בפרק כ"א אנחנו קוראים על עימות נוסף בין אליהו לאחאב. בפרקים הקודמים למדנו על מאבקו של אליהו בעבודת הבעל, ואילו פרק זה מספר על מעשיו של אחאב בפרשת כרם נבות הזרעאלי, שבו אחאב ואיזבל משתמשים בכוחם השלטוני לרעה והופכים לרוצחים.

לפני שנקרא את הפסוקים, נכיר את המקום ואת הדמויות הפועלות:

הסיפור מתמקד בכרם נבות - חלקת אדמה בעיר זרעאל בנבות הזרעאלי, שהייתה חלק מנחלת אבותיו. הכרם נמצא בצמוד להיכל אחאב, בית מפואר המשמש מעין מעון חורף, שנמצא בעיר זרעאל ששכנה מצפון לעיר הבירה שומרון.

הדמויות הפועלות:

אחאב מלך ישראל

נבות הזרעאלי - בעל הכרם ביזרעאל. על פי חז"ל היה קרוב משפחה של אחאב (סנהדרין מח ע"ב).

איזבל - אשת אחאב (בת אתבעל מלך צידון), שהכניסה את עבודת הבעל לממלכת ישראל ורדפה אחרי נביאי ה'. לאחר מעמד הר הכרמל היא רצתה להרוג את אליהו.

אליהו הנביא

אחאב מבקר בכרם נבות הזרעאלי - הבקשה של אחאב מנבות פרק כ"א, א-ג

משימת קריאה

קראו פסוקים א-ג, ושימו לב לשאלות:

- מה ביקש אחאב מנבות, ומדוע נבות סירב?

נבות היה בעליו של כרם ששכן סמוך לארמונו של אחאב. אחאב ביקש מנבות לקבל את הכרם, והוא אף הציע כרם אחר כתמורה לכרמו של נבות: "וְאֶתְנֶה לְךָ תַּחֲתָיו פָּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְנֶה לְךָ כֶּסֶף מְחִיר זֶה". נבות סירב לבקשתו של המלך ונימק: "חֲלִילָה לִי מֵה' מִתְּתִי אֶת נַחֲלַת אֲבֹתַי לְךָ". נבות רצה לשמור בידי משפחתו את נחלתם העוברת בירושה, ולא הסכים לקבל בעבור אדמתו כסף או רכוש, כפי שהציע לו אחאב. נשים לב לאמונה בה' המשתקפת בדברי נבות, ובערך שמנחה אותו - שמירה על נחלת אבותיו.

שאלה למחשבה:

האם בקשתו של המלך אחאב משכנו נבות היא בקשה ראויה לדעתכם?
מדוע חשוב כל כך לנבות לשמור את נחלת אבותיו?

בחזרה לבית אחאב - אחאב מספר לאיזבל על ביקורו בנרם פרק כ"א, ד-ז

אחאב לא היה מרוצה מתשובתו של נבות והוא שב הביתה "סר וַיֵּצֵף".
ההתנהגות של אחאב המתוארת בפסוקים, מלמדת כי הוא התקשה לקבל את דברי נבות, שסירב לבקשת המלך.
איזבל ראתה את אחאב כשהוא טרוד במחשבותיו, לא אכל ולא שתה, ושאלה לפשר הדבר.
אחאב סיפר לאיזבל על בקשתו מנבות ועל תגובת נבות.
נשים לב כי הכתוב חוזר על סירובו של נבות לתת את כרמו לאחאב שלוש פעמים:
בפעם הראשונה מפי נבות עצמו: "חֲלִילָה לִי מִדַּי מִתַּתִּי אֶת נַחְלַת אֲבוֹתַי לָךְ" (כ"א, ג).
בפעם השנייה - כפי שהוא נתפס בתודעתו של אחאב: "לֹא אֶתֵּן לָךְ אֶת נַחְלַת אֲבוֹתַי" (כ"א, ד),
ופעם נוספת כאשר שיתף את איזבל: "לֹא אֶתֵּן לָךְ אֶת פְּרָמִי" (כ"א, ו).
נבות הסביר כי סירובו נשען על נאמנות לקב"ה ועל נאמנות למשפחה (נחלת האבות עברה מדור לדור על פי חלוקת הנחלות מימי יהושע), אולם בתודעתו של אחאב הסירוב מוצג כסירוב אישי: "לֹא אֶתֵּן לָךְ אֶת נַחְלַת אֲבוֹתַי", ואילו מול איזבל אחאב מציג את הסירוב ללא כל סיבה: "לֹא אֶתֵּן לָךְ אֶת פְּרָמִי".
איזבל הבטיחה לאחאב שהיא תדאג שכרם נבות יינתן לו, וביקשה ממנו לקום ולאכול.
איזבל לעגה לאחאב: "אַתָּה עֲתָה תַעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל!" היא חשבה שמלך צריך לעמוד על דרישותיו ולהשיג את מבוקשו ולא להתרגש מהסירוב של נבות.

ועוד בבית אחאב - התוכנית של איזבל להשגת כרם נבות פרק כ"א, ה-יג

כדי לממש את הבטחתה לאחאב, שלחה איזבל איגרות בשם אחאב, ובהן דרישה להכריז על צום ולהעמיד את נבות לדין בעוון ביזוי וקללת המלך. היא דאגה לשני עדי שקר שהאשימו את נבות בכך שהוא קילל את ה' ואת המלך. עבירה שעונשה מוות בסקילה.
אנשי יזרעאל ישבו לדין, ביצעו את תוכניתה של איזבל, והוציאו להורג את נבות.

סוף המעשה - אהאב שומע מאיזבל על מות נבות פרק כ"א, יד-טז

משימת קריאה

קראו פסוקים יד-טז בפרק כ"א, ושימו לב לשאלה:

- "וכפל ושילש וריבע הכתוב את עניין מיתתו של נבות בסקילה כדי להטעים [להדגיש] את העיוות שבמשפט זה" (פירוש דעת מקרא).

- עיינו בפסוקים ובדקו באיזו דרך מדגיש הכתוב את העוול החמור שנעשה לנבות?

לאחר שאנשי העיר יזרעאל ביצעו את דרישתה של איזבל, והוציאו להורג את נבות, הם באו ובישרו לה על מותו. איזבל הודיעה לאחאב שהוא יכול לרשת את כרם נבות, מאחר שזה מת. היא הדגישה בפני אחאב את דברי נבות, שעוררו את כעס אחאב משום שהם מרמזים לזלזול במלכות: "אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֵת לְךָ בְּכֶסֶף". אחאב שמע את דבר מותו של נבות, וירד אל הכרם כדי לממש את זכותו כירוש חוקי.

הרצחת וגם ירשת? דבר ה' ביד אליהו לאחאב פרק כ"א, יז-כט

במקביל לירידתו של אחאב לכרם, ציווה ה' את אליהו לרדת אל הכרם, כדי להוכיחו על מעשיו.

שאלה למחשבה:

מה עשוי לקרות במפגש של אליהו עם אחאב?
מה צריך לשמוע אחאב?

בפי אליהו יש תוכחה קשה כלפי אחאב: "הֲרַצְחָתָּ וְגַם יִרְשָׁתָּ".

אליהו האשים את אחאב בשני דברים: רצח נבות, וגזלת אדמתו. אחאב אמנם לא הגה את רעיון רציחתו של נבות, אך תאוותו לכרם נבות, ובפרט ההסכמה לתוכניתה הרצחנית של איזבל הפכו אותו לאשם במותו של נבות. הוא אפשר לאיזבל חופש פעולה לביים משפט שקר, שהוביל למותו של נבות, וכך ירש את כרמו.

שאלת אליהו את אחאב "הֲרַצְחָתָּ וְגַם יִרְשָׁתָּ" היא מטבע לשון המשמשת לתיאור עוול שנעשה על גבי עוול, עוול שנהנים מתוצאותיו.

מכאן ואילך בישר אליהו נבואת פורענות קשה שעיקרה - הכרתת בית אחאב.

<p>אחאב פנה בכעס אל אליהו במילים: "הֲמִצַּאתִי אִיבִי". הוא תמה על כך שאלהו מצא אותו אשם ברצח נבות, על אף שאיזבל היא זו שיזמה בפועל את הרצח (מצודת דוד). אליהו התחיל לפרט את העונש שיבוא על אחאב וביתו: ה' יכרית את בית (שושלת) אחאב, ולא יישאר איש מביתו, וזכר ממשפחתו.</p> <p>הביטוי: "מִשְׁתֵּינִ בְּקִיר וְעֶצוֹר וְעוֹבֵב בְּיִשְׂרָאֵל", מופיע לראשונה בתיאור עונשו של ירבעם בן נבט (מלכים א פרק י"ד). בפסוק הבא ישווה הכתוב את חטאי אחאב לחטאי ירבעם.</p>	<p>כ. וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל אֱלִיהוּ הַמְצַאתִי אִיבִי וַיֹּאמֶר מִצַּאתִי יַעַן הִתְמַכְּרָךְ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה'.</p> <p>כא. הֲנִי מִבֵּי אֱלֹהֶיךָ רָעָה וּבַעֲרֵתִי אַחֲרֶיךָ וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מִשְׁתֵּינִ בְּקִיר וְעֶצוֹר וְעוֹבֵב בְּיִשְׂרָאֵל</p>
<p>הכתוב מציין שהעונש לבית אחאב הוא כעונש שניתן למלכי ישראל הקודמים: בית ירבעם ובית בעשא. לאורך ספר מלכים, מלכים שונים בממלכת ישראל נענשו על מעשיהם בהכרתת בית המלוכה שהקימו. שלטון המלוכה אמור להמשיך מדור לדור, מאב לבן והכרתתו מהווה עונש למלך.</p> <p>נציין כי התחלופה של בתי המלוכה שמשמעותה החלפת השלטון לעיתים קרובות, הביאה למצב של חוסר יציבות שלטוני הקשור גם במצב חברתי, מדיני ורוחני רעוע.</p>	<p>כב. וַנִּתְּתִי אֶת בֵּיתְךָ כְּבֵית יִרְבֵּעַם בֶּן נְבַט וְכְבֵית בַּעֲשָׂא בֶּן אַחְזָה אֶל הַכֶּסֶס אֲשֶׁר הִכְעִסְתָּ וַתַּחַטֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל</p>
<p>עונשה של איזבל יהיה שלאחר מותה גופתה תבוזה והיא לא תזכה לקבורה מכובדת.</p>	<p>כג. וְגַם לְאִיזָבֵל דָּבַר ה' לֵאמֹר הַכְּלִיבִים יֹאכְלוּ אֶת אִיזָבֵל בְּחַל יִזְרְעֵאל</p>
<p>גם המתים האחרים ממשפחת אחאב לא יזכו לקבורה בכבוד, כחלק מהכרתת שמו של אחאב.</p>	<p>כד. הַמֵּת לְאַחְאָב בְּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלִיבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם</p>

אחרי שנים רבות של עבודת הבעל בימי אחאב עדיין היה פתח לשינוי ולתשובה. רצח נבות הטה את הכף באופן סופי לרעתו של אחאב. הכתוב מזכיר ומסכם את חטאיו לאורך השנים ומדגיש את חומרתם.

הפסוקים מתארים את אחאב כמלך שמעשיו חמורים יותר מכל המלכים שקדמו לו, ובכללם ירבעם, מייסדה של ממלכת ישראל. בעוד ירבעם והמלכים שבאו אחריו עבדו את ה' בבמות, אחאב עבד גם את הבעל והאשרה, כעבודה זרה, והרבה לעשות מעשי תועבה: "וַיִּתְּעַב מְאֹד לְלֶקֶת אַחֲרֵי הַגִּילָיִם". הכתוב תולה את חטאיו בכך שהוסת על ידי איזבל אשתו.

בתגובה לנבואת הפורענות מביע אחאב חרטה וצער על מעשיו - הוא קרע את בגדי המלכות אשר עליו, לבש שק וצם כמנהג האבלים.

סיכום – דמותו המורכבת של אחאב

תגובתו של אחאב לבשורת החורבן של בית המלוכה מלמדת שמדובר בדמות מורכבת. הקווים הבולטים שעמדנו עליהם לאורך לימוד הפרקים העמידו אותו כמלך רשע שפגע באופן חמור במצב הרוחני של העם - גם בתחום של בין אדם למקום וגם בתחום שבין אדם לחברו: הוא בנה בעיר הבירה בית מקדש אלילי; נשא אישה נוכרייה שהכניסה פולחן אלילי ורדפה אחרי נביאי ה'. גם לאחר מעמד הר הכרמל פעלה איזבל ללא הגבלה מטעמו של אחאב. בסופו של דבר אחאב אפשר לה לרצוח את נבות והמעשה נחשב לגנותו.

מצד שני מדובר במלך שדאג לתושבי ממלכתו בימי הבצורת, וחזר בתשובה לאחר ששמע את התוכחה של אליהו והעונש הצפוי לו. מממצאים ארכאולוגיים עולה שלאחאב היה חשוב להגן על אנשי הממלכה, ולצורך כך הוא בנה צבא גדול, ויצא באומץ רב למלחמות על אויבי ישראל. כמו-כן בימיו הייתה תנופת בנייה ושגשוש כלכלי רב.

6 | עליית אליהו בסערה לשמיים

מלכים ב פרק ב', פסוקים א-טו

כיצד הסתלק אליהו מן העולם?

אליהו ואלישע בדרכם מהגלגל לירדן

פרק ב', א-ו

הפסוקים מתארים את מסע הסתלקותו של אליהו ואת פרידתו מאלישע.

משימת קריאה

קראו פסוקים א-ו, ושימו לב לשאלות:

- מהן ארבע התחנות במסע?
- מי הם השותפים למסעו של אליהו?

מסע הסתלקותו של אליהו שבסופו עלה בסערה השמימה, עבר בארבע תחנות. לאורך המסע אלישע התלווה לאליהו ואליו הצטרפו גם בני הנביאים שהיו באזור.

על פי הפסוקים, המסע התחיל בגלגל. בהיותם בגלגל, ביקש אליהו מאלישע להיפרד מעליו ולהישאר שם, בעוד הוא ילך, על פי דבר ה', לבית אל. אלישע סירב. הוא דבק באליהו ומאן להיפרד ממנו: "חִי ה' וְחִי נַפְשְׁךָ אִם אֶעֱבֹךְ" (מל"ב, ב', ב). בבית אל ניגשו בני הנביאים לאלישע וסיפרו לו על עלייתו העתידית של אליהו לשמיים. אלישע אמר בתגובה שהוא יודע את הדבר ומבקש שלא ידברו בו.

נראה שכולם - אליהו, אלישע ובני הנביאים - הבינו שבסיומו של המסע אליהו עומד להילקח מהעולם.

גם בבית אל, ביקש אליהו מאלישע להיפרד מעליו לפני שימשיך בדרכו ליריחו, ואלישע שב ואמר: "חִי ה' וְחִי נַפְשְׁךָ אִם אֶעֱבֹךְ" (מל"ב, ב', ד).

השיח הזה חזר שוב גם כאשר אלישע ואליהו הגיעו ליריחו. גם שם בני הנביאים פנו אל אלישע והוא הגיב באופן דומה: "וַיֹּאמְרוּ גַם אֲנִי יִדְעָתִי הַחֲשׂוֹ" (מל"ב, ב', ה). אליהו ביקש מאלישע להיפרד מעליו, וגם שם אלישע הגיב במילים: "חִי ה' וְחִי נַפְשְׁךָ אִם אֶעֱבֹךְ" (מל"ב, ב', ו). מיריחו המשיכו אליהו ואלישע לנהר הירדן.

ארבעת המקומות בהם עבר אליהו במסע הסתלקותו מן העולם, קשורים במסורת עתיקה ורבת משמעות, ואף בעלי ערך מקודש הנעוץ בעברו של עם ישראל:

הגלגל - המקום הראשון שבו חנו ישראל עם כניסתם ארצה, קיימו ברית מילה וחגגו את הפסח הראשון בארץ (יהושע ה').

בית אל - המקום שבו נראה ה' ליעקב בחלום ערב יציאתו לחרן (בראשית כ"ח).

יריחו - העיר הראשונה שנכבשה עם כניסת ישראל לארץ, ונעשה בה נס גדול (יהושע ו').

הירדן - נהר הירדן נחצה לשניים בדרך נס עם כניסת ישראל ארצה (יהושע ד').

המסלול האחרון של אליהו בארבעת המקומות המקודשים הללו והטעוניהם משמעות היסטורית כה רבה, מקבעים את דמותו כדמות מרכזית בחיי האומה.

עליית אליהו בסערה השמימה פרק ב', ז-יב

משימת קריאה

קראו פסוקים ז-יב, ושימו לב לשאלות:

- מה ביקש אלישע מאליהו לפני פרידתם?
- מדוע לדעתכם השיב אליהו "הקשית לשאול"?
- האם בקשתו של אלישע נענתה בכל זאת?

לאחר שהגיעו לירדן, אליהו לקח את אדרתו ובעזרתה חצה את המים לשניים, ואליהו ואלישע עברו ביבשה. חציית הירדן של אליהו מזכירה את נס קריעת ים סוף בימי משה ואת נס חציית הירדן בימי יהושע.

רגע לפני הסתלקותו הציע אליהו לבקש ממנו בקשה: "שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך" (מל"ב, ב', ט). אלישע הגדיל לבקש: "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי", כלומר הוא ביקש שרוח ה' ששרתה על אליהו תעבור אליו בעוצמה גדולה מאוד. אליהו השיב לו שזו בקשה קשה, והמענה לה הוא רק ביד ה'. למרות זאת, אם אלישע יצליח לראות את רגע ההסתלקות שלו, רגע שיש בו קדושה ועוצמה מיוחדת, הוא יוכל לדעת שהקב"ה קיבל את בקשתו.

הפסוקים מתארים מראה מרשים ויוצא דופן: בעודם מדברים אליהו עלה בסערה לשמיים במרכבת אש. אלישע המופתע צעק צעקה המבטאת את עומק הקשר שלו לאליהו ואת צער הפרידה: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (מל"ב, ב', יב). את אבלו הוא ביטא באמצעות קריעת הבגד שלבש.

רוח אליהו נחה על אלישע פרק ב', יג-טו

בשעה שעלה אליהו לשמים, נפלה ממנו אדרתו ואלישע לקח את האדרת כצעד ראשון כממשיכו של אליהו. בזה התממש באופן מלא המינוי של אלישע לנביא: "... ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתך" (מלכים א י"ט, טז).

דרכו של אלישע כנביא מוסברת בפירוש דעת מקרא: "משהרים אלישע את אדרת אליהו וצירף לה תפילה נרגשת: "איה ה' אליהו אליהו" זכה, שמכאן ואילך נעשו ניסים גלויים בידי ולו, ולא בכדי אמרו בני הנביאים, בראותם את מי הירדן נחצים: "נחה רוח אליהו על אלישע".

אלישע הכה את הירדן כפי שעשה אליהו בתקווה שיוכל לחצות את הירדן, וכך אכן קרה: "ויקה את המים ויאמר איה ה' אלוקי אליהו אף הוא ויקח את המים ויחצו הנה והנה ויעברו אלישע" (מל"ב, ב', יד). קריעת הירדן אישרה לבני הנביאים שאלישע הוא ממשיכו של אליהו ושכוחו הנבואי אינו נופל משל אליהו. פעולה זו מאפיינת את דרכו הייחודית של אלישע כנביא, שהרבה במעשי ניסים, כפי שיתואר בפרקים הבאים בספר מלכים.

עיון במפה

מפה 11 - המקומות בהם עבר אליהו

אחד המאפיינים הייחודיים של אליהו כנביא, עולה מתוך עיון במפה. אליהו עבר במקומות שונים על פני כל הארץ ולא היה לו מקום קבוע אליו הוא חזר. הוא החל דרכו ממקום מוצאו בגלעד, שבעבר הירדן המזרחי, והוא הסתלק מן העולם לאחר שחצה חזרה לעברו המזרחי של הירדן.

עיינו במפה וחשבו: מה מוסיפים נדודיו הרבים של אליהו לסיפור חייו?

* לגלגל יש יותר מזהה אחד. בחרנו לציין במפה את הגלגל הצמודה ליריחו כפי שעולה מן הסיפור ביהושע פרק ה'. אין צורך לדעת להבחין בין יריחו לבין הגלגל.

מבט על היחידה - נושאי רוהב

מנהיג ומנהיגות

במרכזה של יחידה זו עומד המלך אחאב.

הכתובים מציגים את אחאב כמלך אשר הרבה "לְהִכְעִים אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו" (מל"א, ט"ז, לג). אחאב נשא לאישה את איזבל בת אתבעל מלך צידון. כפי שראינו, איזבל לא קיבלה את חוקי תורת ישראל והביאה איתה את עבודת הבעל והאשרה, שאותה היא הטמיעה בממלכת ישראל. תחת השפעתה בנה אחאב מקדש אלילי בעיר הבירה שומרון והיא רדפה אחרי נביאי ה'. ספר מלכים מלמד אותנו שלמלך יש כוח רב להשפיע על מצבו הרוחני של העם.

מתוך תיאור העימות שבין נבות לבין אחאב ואיזבל נוכל ללמוד עיקרון נוסף. איזבל, בת מלך צידון, ראתה את המלך כבעל כוח בלתי מוגבל, והיא סירבה לקבל מציאות שבה אדם פשוט יכול להתנגד לבקשה של המלך. עמדתה של איזבל משקפת תודעה שרווחה בין העמים לפיה המלך הוא כמעט "אל" והוא עומד מעל החוק. עם זאת, בתוך המציאות של חברה ישראלית בעלת תודעה, שמגבילה את כוחו של המלך, נאלצה איזבל לביים משפט שקר ולפעול במסגרת חוקי התורה לכאורה.

תוכחת אליהו לאחאב על הריגתו של נבות מלמדת כי בישראל אין למלך כוח אבסולוטי: מותר לו לפעול כדי לשרת את צורכי העם אך לא לצרכי הפרטיים, ואם עשה כך - המלכות תילקח ממנו.

מנגד, יש לציין כי מפרקים נוספים בספר מלכים (מלכים א' כ', כ"ב ומלכים ב' א' - פרקים שלא בתוכנית הלימודים) עולה כי אחאב חיזק את ממלכת ישראל והביא אותה לשגשוג מדיני וכלכלי, האמין באחדות ושיתף פעולה עם יהושפט מלך יהודה.

מלך ונביא

אחרי שלוש שנים של בצורת קשה מאוד התראו אחאב ואליהו, כל אחד מהם האשים את האחר בכך שהוא "עוכר ישראל". אחאב פעל לניתוק הקשר בין עם ישראל לבין הקב"ה, אולם האמין שהוא פועל בדרכים רבות לטובתו של עם ישראל. מבחינתו אליהו שגזר את הבצורת פגע בעם ישראל.

אליהו הנביא גזר בצורת, צעד דרסטי שסיכן את עם ישראל, מתוך האמונה בכך שהברית בין עם ישראל לבין הקב"ה היא הבסיס לקיום של עם ישראל בארצו. מנקודת מבטו של אליהו "עוכר ישראל" הוא אחאב, מי שמרחיק את עם ישראל מהקב"ה.

במהלך היחידה ראינו ניסיונות של אליהו לקרב את העם ולבסס מחדש את הברית הזו. למדנו גם שכאשר אליהו האמין שאחאב שינה את דרכיו הוא רץ לפני מרכבתו ונתן לו כבוד מלכים.

עימות נוסף בין אליהו לבין אחאב התקיים בכרם, אותו ירד אחאב לרשת אחרי הריגתו של נבות. אליהו האשים את אחאב: "הֲרִצְחָתָּ וְגַם יִרְשָׁתָּ" (מל"א, כ"א, יט). התוכחה מלמדת אותנו שתפקידו של הנביא לא מוגבל לתחום עבירות שבין אדם למקום, והוא הוכיח את המלך גם על עבירות בתחום המוסרי.

מקורות לתמונות:

מיוחקה - <https://www.pikiwiki.org.il/image/view/95667>

שאלות הזרה ליהודה 3 אליהו ואחאב

שאלות ידע לחלק א

שאלות קצרות

1. מה עשה חיאל בית האלי וכיצד נענש? (ט"ז)
2. לאן שלח הקב"ה את אליהו על מנת להתחבא וכיצד התקיים שם? (י"ז)
3. מה ביקש אליהו מהאישה האלמנה מצרפת? מה ענתה לו ומה הבטיח לה אליהו? (י"ז)
4. מה קרה לבן האישה האלמנה מצרפת ומה עשה אליהו? (י"ז)
5. מה ביקש אחאב מעובדיה בעקבות הרעב ואת מי פגש עובדיה בדרך? (י"ח)
6. מדוע חשש עובדיה להיענות לבקשת אליהו ולהודיע לאחאב על הגעת אליהו? (י"ח)
7. בעקבות הרעב: במה האשים אחאב את אליהו ובמה האשים אליהו את אחאב? (י"ח)
8. הסבירו את שאלת אליהו: "עַד מָתַי אֲתֶם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעָפִים". מהו המבחן שהציע אליהו בעקבות ה"פסיחה" של העם? (י"ח)
9. מה עשה אליהו למזבח ההרוס במעמד הר הכרמל ומה גרם לעם לומר "ה' הוא האלוקים ה' הוא האלוקים"?
10. מה סיפר אחאב לאיזבל לאחר מעמד הר הכרמל ומה הייתה תגובתה לסיפור זה? (י"ט)
11. מה גרם לאליהו ללכת אל המדבר לאחר מעמד הר הכרמל? (י"ט)
12. מי דיבר עם אליהו כאשר שכב תחת הרוותם? מה אמר לו? (י"ט)
13. מהי תשובת אליהו לשאלתו של הקב"ה: "מה לך פה אליהו?". (י"ט)
14. מה ענה הקב"ה לאליהו על דבריו "קנא קנאתי לה" בפעם הראשונה ומה ענה לאליהו בפעם השנייה? (י"ט)
15. ה' ציווה את אליהו למשוח שלושה אנשים. מי הם האנשים ולאיזה תפקיד יש למשוח כל אחד מהם? (י"ט)
16. מה עשה אליהו כאשר פגש את אלישע לראשונה? כיצד הגיב אלישע למעשה? (י"ט)
17. מה ביקש אחאב מנבות היזרעאלי ומה ענה לו נבות? (כ"א)
18. כיצד התנהג אחאב לאחר שנענה בשלילה על ידי נבות? מה היו דבריה של איזבל על מעשה זה? (כ"א)
19. כיצד תכננה איזבל להעביר את כרם נבות לרשות אחאב? (כ"א)
20. אליהו הנביא נשלח על ידי ה' כדי להוכיח את אחאב בפרשת כרם נבות. כיצד הגיב אחאב לדברי אליהו "הרצחת וגם ירשת"? וכיצד הגיב כאשר שמע על העונש שנגזר עליו ועל ביתו? (כ"א)
21. לאחר פרשת כרם נבות, מה העונש שניתן לאחאב? לאיזבל? לבית אחאב? (כ"א)
22. ביום שבו עלה אליהו בסערה לשמיים, מה ביקש אלישע מאליהו ומה ענה לו אליהו? (מל"ב ב')
23. מה אמרו בני הנביאים לאלישע לפני עליית אליהו בסערה השמיים ומה הייתה תגובתם לעליית אליהו השמיים? (מל"ב ב')
24. כיצד הגיב אלישע לעליית אליהו בסערה לשמיים ומה הנס הראשון שעשה? (מל"ב ב')

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (י"ז)
2. כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה (י"ז)
3. מה לי ולך איש האלקים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני (י"ז)
4. עתה זה ידעתי כי איש אלקים אתה ודבר ה' בפיו אמת (י"ז)
5. לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מהבהמה (י"ח)
6. מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני (י"ח)
7. חי ה' אלקיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה (י"ח)
8. האתה זה עבר ישראל (י"ח)
9. לא עברתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעובכם את מצות ה' ותלך אחרי הבעלים (י"ח)
10. עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם ה' האלקים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (י"ח)
11. וקראתם בשם אלקיכם ואני אקרא בשם ה' והיה האלקים אשר יענה באש הוא האלקים (י"ח)
12. קראו בקול גדול כי אלקים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ (י"ח)
13. ה' אלקי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלקים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה (י"ח)
14. ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלקים ואתה הסבת את לבם אחרנית (י"ח)
15. ה' הוא האלקים ה' הוא האלקים (י"ח)
16. עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם (י"ח)
17. הנה עב קטנה ככף איש עלה מים (י"ח)
18. כזה יעשוון אלקים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך בנפש אחד מהם (י"ט)
19. רב עתה ה' קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי (י"ט)
20. מה לך פה אליהו (י"ט)
21. קנא קנאתי לה' אלקי צבאות כי עובו בריתך בני ישראל את מזבחתיה הרוו ואת נביאיך הרגו בחרב (י"ט)
22. תנה לי את פרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו פרס טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (כ"א)
23. חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבתי לך (כ"א)
24. אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל קום אכל לחם ויטב לך (כ"א)
25. ברוך נבות אלקים ומלך (כ"א)
26. קום רש את כרם נבות הזורעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת (כ"א)
27. הרצחת וגם ירשת (כ"א)
28. במקום אשר לקו הפלבים את דם נבות ילקו הפלבים את דמך גם אתה (כ"א)
29. הידעת כי היום ה' לקח את אדניך מעל ראשך (מל"ב ב')
30. שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך (מל"ב ב')

31. וַיְהִי נָא פִי שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלַי (מל"ב ב')
32. הַקְּשִׁיתִי לְשֵׂאוֹל אִם תִּרְאֶה אֹתִי לְקַח מֵאֲתֶךָ יְהִי לְךָ כֵּן וְאִם אֵין לֹא יִהְיֶה (מל"ב ב')
33. אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו (מל"ב ב')

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

- נחל ועורבים (י"ז)
- כף קמח ומעט שמן בצפחת (י"ז)
- רעב חזק בשומרון (י"ח)
- נביאי הבעל (י"ח)
- מזבח ו- אבנים (י"ח)
- עוגת רצפים וצפחת מים (י"ט)
- אדרת (מל"ב ב')
- רכב אש וסוסי אש (מל"ב ב')

צינו שני פרטים על הדמויות הבאות (מאפיין אישיותי, פעולה שעשו, קשר בין לבין דמות אחרת, דבר שאמרו וכדו'):

- אחאב (ט"ז-כ"א)
- איזבל
- חיאל בית האלי (ט"ז)
- האישה האלמנה מצרפת (י"ז)
- עובדיה (י"ח)
- אלישע (מל"א י"ט, מל"ב ב', ח ועוד)
- נבות היזרעאלי (כ"א)

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

- נחל כרית (י"ז)
- צרפת (י"ז)
- הר הכרמל (י"ח)
- הר חורב (י"ט)
- הירדן (מל"ב ב')
- גלגל, בית אל ויריחו (מל"ב ב')

על מי נאמר/מוזכר ובאיזה הקשר:

1. בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו (ט"ז)
2. באבירם בכרו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה (ט"ז)
3. והעורבים מבאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה (י"ז)
4. ויקח... מאה נביאים ויחביאים חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (י"ח)
5. ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה (י"ח)
6. ויתגדדו כמשפטים בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (י"ח)
7. והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחד וישאל את נפשו למות (י"ט)
8. וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (י"ט)
9. והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (י"ט)
10. ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ולאמי ואלכה אחריו (י"ט)
11. ונתתי את ביתך בבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל (כ"א)
12. ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט (כ"א)
13. ויכה את המים ויחצו הנה והנה ויעברו שניהם בחרבה (מל"ב ב')
14. ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מל"ב ב')
15. ויקח את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו ויכה את המים (מל"ב ב')

שאלות מפה

במפה שלפניכם מסומנים שלושה מקומות ללא שמם הקשורים לאליהו הנביא.

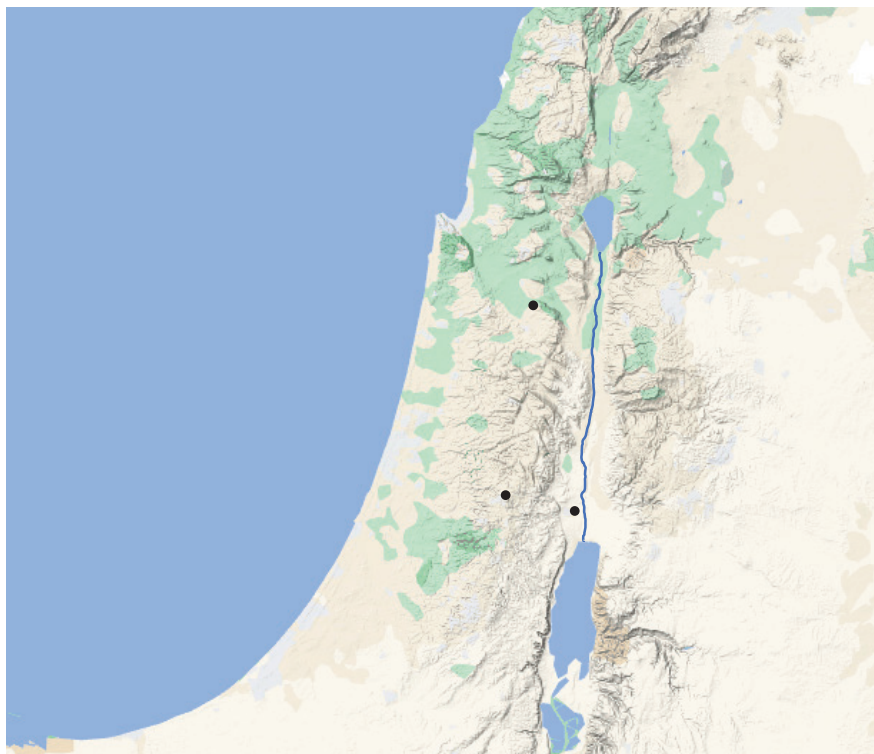
א. סמנו במפה את המקומות הבאים: הר הכרמל, צרפת, בית אל.

ב. כתבו במשפט אחד מה הקשר של כל אחד מן המקומות שסימנתם לאליהו הנביא.

במפה שלפניכם מסומנים מספר מקומות הקשורים באליהו. בשניים מהמקומות עבר אליהו עם אלישע לפני שעלה בסערה לשמיים.

א. סמנו במפה את הגלגל ובית אל.

ב. מה ביקש אלישע מאליהו לפני שאליהו עלה בסערה לשמיים? האם בקשתו נענתה? הסבירו.

שאלת ידע רחב לחלק ב

המאבק בעבודת הבעל

”עַד מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים אֲסֵּה' הָאֱלֹקִים לָכוּ אַחֲרָיו וְאִם הַבַּעַל לָכוּ אַחֲרָיו” (מל"א י"ח, כא)

א. מהי טענת אליהו כלפי העם הבאה לידי ביטוי בשאלתו? מה הציע אליהו לנביאי הבעל? מה עשה אליהו לאחר שנביאי הבעל נכשלו במעשיהם?

ב. גם יהוא מלך ישראל נלחם בעבודת הבעל. כיצד היתל יהוא בנביאי הבעל? במה דומה המעשה של יהוא למעשה של אליהו ובמה הוא שונה?

שאלת העמקה והרחבה לחלק ג

נביא ומלך

"הנני מביא אליך רעה ובערהתי אחרריך והכרתתי לאחאב משתינ בקיר ועצור ועובב בישראל" (מל"א כ"א, כא)

א. מהו המעשה שבעקבותיו נשלח אליהו לומר לאחאב את עונשו? מי עוד נענש על פי דברי אליהו וכיצד מגיב אחאב לדברי אליהו על העונש הצפוי לו?

ב. בספר מלכים מופיעים מקרים נוספים של נביא שנשלח לבשר למלך על העונש הצפוי לו בעקבות חטאים שעשה.

ציינו נביא נוסף שנשלח למלך לבשר לו על עונשו. ציינו מי היה המלך שאליו נשלח הנביא, במה חטא ומה היה עונשו.

ג. המפגש בין מלך ונביא משקף למעשה מפגש בין מלך בשר ודם לבין נציגו של מלך מלכי המלכים.

הסבירו מהו האתגר העומד בפני הנביא בבואו להביא את דבר ה' למלך.

הסבירו מדוע קשה למלך לקיים את דבר ה'?

הדגימו את האתגר של הנביא ואת הקושי של המלך על ידי סיפור על מלך אחד (מלבד אחאב).

בתשובתכם כתבו: מי היה המלך, מה המעשה שבגיננו נשלח אליו נביא, מי היה הנביא שנשלח אליו. האם שליחות הנביא הצליחה? נמקו תשובתכם לשאלה האחרונה.

יחידה 4: מהפכות ותמורות

מלכים ב פרקים ה'-ט"ו

הנושאים ביחידה							
יהורם בן יהושפט מלך יהודה אחזיה בן יהורם מלך יהודה	המלכת יהוא הכרתת בית אחאב	הכרתת בית אחאב הכרתת עבודת הבעל סיכום ימיו של יהוא	מלכות עתליה מעשי יהוידע הכהן	יהואש בן אחזיה מלך יהודה	יהואחז בן יהוא מלך ישראל מות אלישע הנביא	אמציה בן יהואש מלך יהודה ירבעם בן יואש (ירבעם השני) מלך ישראל	עזריה (עוזיה) בן אמציה מלך יהודה זכריה בן ירבעם מלך ישראל
מלכים ב פרק ח' (פסוקים טז-כט)	מלכים ב פרק ט'	מלכים ב פרק י'	מלכים ב פרק י"א	מלכים ב פרק י"ב	מלכים ב פרק י"ג	מלכים ב פרק י"ד	מלכים ב פרק ט"ו (פסוקים א-יב)

מבוא ליחידה

ביחידה השלישית, העוסקת בסיפורי אליהו ואחאב, למדנו על ימי מלכות אחאב אשר בעקבות איזבל אשתו הכניס את עבודת הבעל לממלכת ישראל וגם פעל לרעה בתחום החברתי והמוסרי (סיפור כרם נבות).

אליהו הנביא התעמת עם אחאב ונאבק בעבודת הבעל. מיד לאחר מעמד הר הכרמל, ציווה ה' את אליהו למשוח שלושה אנשים. שניים מהם (אלישע הנביא ויהוא בן נמשי) נדרשו להמשיך את המאבק בעבודת הבעל ולממש את העונש הצפוי לבית אחאב. יהוא בן נמשי, ייסד שושלת מלוכה חדשה בישראל, וסיפורו יעמוד במרכז של יחידה זו. נלמד על המהפכה שחולל יהוא בתחום הפוליטי והדתי, על פי השליחות שניתנה לו. בשנים אלו התחוללו במקביל מהפכות ותמורות פוליטיות ודתיות גם בממלכת יהודה.

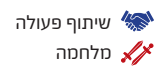
לאחר תקופה של חוסר יציבות שאפיינה את המהפכות בשתי הממלכות התבססו הממלכות, ובסוף היחידה נלמד על ימי פריחה, שגשוג ויציבות, הן בממלכת יהודה והן בממלכת ישראל, בימי שלטונם של ירבעם בן יואש מלך ישראל ועזריה (עוזיה) בן אמציה מלך יהודה.

נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפורים.

ביחידה זו נעזר בטבלת המלכים המציגה את מלכי יהודה וישראל מימי שלמה ועד החורבן.

מלכי יהודה וישראל מימי שלמה ועד החורבן

מעצמות האזור	מלכי ישראל	מלכי יהודה	היחידה
	שלמה (40)		יחידה 1 מלכות שלמה
מצרים	ירבעם (22)	רחבעם (17)	יחידה 2 פילוג הממלכה
	נדב (2)	אבים (3)	
ארם	בעשא (24)	אסא (41)	
	זמרי (7 ימים)		
	תבני (6)		
	אחאב (22)	יהושפט (25)	יחידה 3 אחאב ואליהו
	אחזיה (2)	יהורם (8)	יחידה 4 מהפכות ותמורות
	ירם (12)	אחזיה (1)	
	יהוא (28)	עתליה (6)	
	יהואחז (17)	יהואש (40)	
	יואש (16)	אמציה (29)	
	ירבעם (41)	עזריה (52)	
האמפריה האשורית	זכריה (6 חודשים)	יותם (16)	יחידה 5 הכיבוש האשורי
	שלום (חודש)		
	מנחם (10)	אחז (16)	
	פקחיה (2)	חזקיה (29)	
	פקח (20)	מנשה (55)	
	הושע (9)	אמון (2)	יחידה 6 סופה של ממלכת יהודה וחורבן המקדש
		יאשיהו (31)	
		יהואחז (3 חודשים)	
		יהויקים (11)	
		יהויכין (3 חודשים)	
	צדקיהו (11)		
מצרים		גדליה בן אחיקם	

רקע

מלכי יהודה: מאסא בן אבים ועד יהורם בן יהושפט

המלך האחרון בממלכת יהודה אותו פגשנו היה אסא (מלכים א ט"ו. סוף יחידה 2).
יהושפט בן אסא מלך אחרי מותו של אסא כמתואר בפסוקים: "וַיִּשְׁכַּב אֲסָא עִם אֲבֹתָיו וַיִּקְבֹּר עִם אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנֵוֹ תַחְתָּיו" (מלכים א ט"ו, כד).

הכתוב מתאר את יהושפט שכאביו אסא, עשה הישר בעיני ה' אך בימיו לא סרו הבמות. במלכים א פרק כ"ב מסופר על יחסיו של יהושפט עם אחאב מלך ישראל. לאחר שנים של יריבות בין הממלכות השלימו יהושפט ואחאב זה עם זה ויהושפט אף נענה לבקשת אחאב לסייע לו במלחמה בארם, ממלכה שאימה רבות על ממלכת ישראל. מותו של יהושפט מתואר במלכים א פרק כ"ב, ולאחריו, עלה למלוכה בנו יהורם.
יחידה זו פותחת ביהורם בן יהושפט.

ארם

ארם שכנה מצפון מזרח לממלכת ישראל. מלחמות עם ארם מתוארות כבר מימי השופטים. בימי שלמה היו קשרי מסחר בין הממלכה הישראלית המאוחדת לבין ארם (מלכים א י', כט). הממלכות שלטו על דרכי המסחר הבינלאומיות שעברו בין מסופוטמיה (ממזרח לנהר פרת) למצרים.

מפה 12 - ארם

פילוג ממלכת ישראל לשתי ממלכות גרם להיחלשות כל אחת מן הממלכות והעצים את כוחה של ארם שהפכה להיות גורם משמעותי באזור.

לעיתים סייעה ארם לממלכת ישראל כנגד ממלכת יהודה (כמו בימי בעשא ואסא, מלכים א פרק ט"ו), ולעיתים התאחדו שתי הממלכות (ישראל ויהודה) אל מול ארם, וראו בארם אויב משותף (כמו בימי יהושפט ואחאב, מלכים א פרק כ"ב).

קשרים מיוחדים עם ארם באו לידי ביטוי גם בציווי של הקב"ה לאליהו למשוח את חזאל למלך על ארם.

ביחידה שלפנינו נלמד גם על קשרים עם ממלכת ארם ועל ההשלכות של הקשרים הללו.

1 | מלכי יהודה - יהורם בן יהושפט ואחזיה בן יהורם

מלכים ב, פרק ח' פסוקים טז-כט

איך השפיעו קשרי הנישואים עם משפחת אחאב על מלכי יהודה?

יהורם בן יהושפט פרק ח', טז-כד

אחרי מות יהושפט מלך יהודה, מלך יהורם בנו תחתיו.

במקביל, בממלכת ישראל, מלך אחזיה בן אחאב, במשך שנתיים בלבד. לאחר מותו עלה למלוכה אחיו, יורם בן אחאב.

* שימו לב, במשך מספר שנים מלכו ביהודה ובישראל מלכים עם שם זהה: יהורם בן יהושפט ביהודה, ויורם בן אחאב בישראל. בחרנו לכתוב את מלך ישראל כיהורם, ואת מלך יהודה כיהורם (אף על פי שלעיתים השמות בכתוב מתחלפים).

משימת קריאה

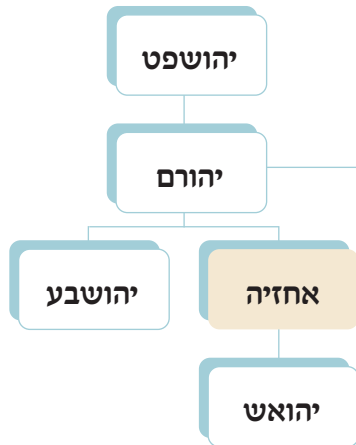
קראו פרק ח' פסוקים טז-כד ושימו לב לשאלות:

- זהו בכתוב את כל הידוע על יהורם בן יהושפט.
- מה ניתן ללמוד על יהורם בן יהושפט מלך יהודה מהמתואר עליו בפסוק יח?

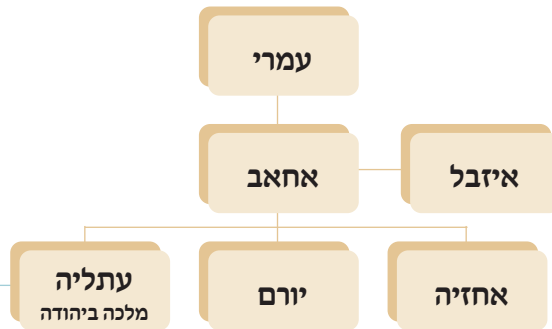
יהורם היה בן 32 כשהחל למלוך על יהודה, והוא מלך על יהודה שמונה שנים. הכתוב מדגיש שיהורם, בניגוד ליהושפט אביו, עשה הרע בעיני ה' - ובכך הלך בדרך מלכי ישראל! יהורם מלך יהודה נשא לאישה את עתליה בת אחאב ואיזבל, וכנראה הושפע מדרכו של בית אחאב. אחזיה, בנם המשותף של יהורם ועתליה, מלך לאחר מות יהורם, ובהמשך מתואר כי גם עתליה מלכה על יהודה במשך שש שנים (מלכים ב פרק י"א), עד שהוצאה להורג בפקודת יהוידע הכהן.

למעשה זו פעם ראשונה שישנם קשרי נישואין בין שתי הממלכות.

מלכי יהודה

מלכי ישראל

שאלה למחשבה:

קשרי נישואין בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל, דבר טוב או רע?

הקשר בין בית אחאב לבין בית דוד תרם לכאורה לאחדות בעם, אך השפיע לרעה על ממלכת יהודה מבחינה רוחנית, ועבודת הבעל חדרה גם לממלכת יהודה! יתר על כן, בהמשך הכתובים אנו למדים על הפיכה שלטונית והשתלטות של עתליה על ממלכת יהודה. עתליה בת אחאב קטעה את רצף שלטון המלכים מבית דוד, והעמידה בסכנה את המשכיותה של שושלת בית דוד.

בפסוקים כ-כב מדגיש הכתוב שלראשונה מאז ימי דוד, האדומים פרקו את עולה של ממלכת יהודה מעליהם (השליטה על אדום החלה בימי דוד, נמשכה בימי שלמה ולאחריה ע"י ממלכת יהודה), דבר המעיד על חולשתה של ממלכת יהודה (אברבנאל). כתגובה לכך יצא יהורם מלך יהודה למלחמה באדום. אחרי מותו עלה למלוך על יהודה, אחזיה בנו.

אחזיה בן יהורם פרק ח', כה-כט

משימת קריאה

קראו פרק ח' פסוקים כה-כט ושימו לב לשאלות:

- מה הקשר המשפחתי של אחזיה מלך יהודה לבית אחאב?
- איזה שיתוף פעולה בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מתואר בפסוקים?
- מדוע עזב יורם מלך ישראל את שדה הקרב ברמות גלעד?

אחזיה בן יהורם, שמלך שנה אחת בלבד על יהודה, הלך בדרכי אביו ועשה הרע בעיני ה'. גם לגביו מדגיש הכתוב בדרכים שונות את הקשר לבית אחאב (שש פעמים חוזר השם אחאב בפסוקים הנ"ל, ובנוסף שמה של עתליה, מבית עמרי). בפסוקים מסופר על שיתוף פעולה בין ממלכת ישראל וממלכת יהודה, כאשר שתי הממלכות נלחמות יחד בחזאל מלך ארם, ברמות גלעד. זו לא הפעם הראשונה ששתי הממלכות פועלות יחד כנגד ממלכת ארם, שהייתה גורם חזק ומשמעותי באזור. ספר מלכים מתאר שלוש מלחמות בין ארם לאחאב מלך ישראל. במלחמה השלישית הצטרף יהושפט מלך יהודה לאחאב מלך ישראל, ויחד הם נלחמו בבן הדד, המלך הארמי שקדם לחזאל (מלכים א פרק כ"ב).

במלחמה הנוכחית נגד ארם מסופר בפסוק כח שיורם מלך ישראל נפגע: "וַיָּבֹאוּ אֲרָמִים אֶת יוֹרָם" יורם ירד להתרפא בעיר יזרעאל. אחזיה מלך יהודה, בא לבקר את יורם היושב ביזרעאל, בדרכו משדה הקרב ברמות גלעד.

עיון במפה:

רמות גלעד הייתה עיר בגלעד בעבר הירדן המזרחי שנחלת שבט גד. מאחר שרמות גלעד חלשה על שטח אסטרטגי חשוב (דרומית לירמוך, בגבול בין ישראל לבין ארם, בעבר הירדן המזרחי) היא הייתה סיבה למחלוקת ממושכת בין ישראל לבין ארם לאורך דורות רבים (דעת מקרא).

עיינו במפה וחשבו,

- מדוע הלך יורם מלך ישראל מרמות גלעד לעיר יזרעאל, כדי להחלים מפציעתו?

מפה 13 - מלחמת יורם מלך ישראל ברמות גלעד

יורם, שנאלץ לעזוב את שדה הקרב בשל פציעתו, ירד לעיר יזרעאל, הנמצאת על דרך מרכזית העוברת מעבר הירדן המזרחי לעבר הירדן המערבי. ישיבתו של יורם ביזרעאל אפשרה לו להישאר קרוב לשדה הקרב ברמות גלעד. בנוסף, העיר יזרעאל הייתה מרכז שלטוני של בית אחאב, במקביל לעיר הבירה שומרון. גם ארמונה של איזבל שכן שם. בני המלוכה והשרים התפצלו בין שני מוקדי שלטון אלו.

במלכים א פרק כ"א, בסיפור כרם נבות היזרעאלי, קראנו כיצד השיג אחאב את השטחים ביזרעאל הצמודים לארמונו, שהפכו לחלק מארמון המלוכה ושימשו את מלכי ישראל מבית אחאב (אחאב, אחזיה ויורם).

לאחר השמדת בית אחאב ירדה יזרעאל מגדולתה.

2 | מהפכת יהוא - הכרתת בית אחאב

מלכים ב פרק ט' - פרק י' פסוק יז

כיצד מימש יהוא בן נמשי את נבואת אליהו על בית אחאב?

המלכת יהוא פרק ט', א-יג

בעוד יורם מלך ישראל התרפא ביזרעאל, נמשכה המלחמה עם ארם ברמות גלעד. במקביל התרחש אירוע בעל חשיבות הקשור למלכי ישראל. אירוע זה הוא פרי שליחות של אלישע הנביא, ממשיך דרכו של אליהו, אותו אנחנו שבים ופוגשים בפסוקים הבאים.

משימת קריאה

קראו פרק ט' פסוקים א-יג ושימו לב לשאלות:

- בפסוקים מוזכרים שמות אנשים או קבוצות. מה ידוע לכם מן הפסוקים על כל אחד מהם:
 - אלישע הנביא
 - יהוא בן יהושפט בן נמשי
 - בית אחאב
 - איזבל
- מה ציווה אלישע את הנער מבני הנביאים לומר ליהוא?
- מה מתנבא הנער בן הנביאים ליהוא?

אלישע הנביא ציווה את אחד מבני הנביאים להמליך את יהוא למלך ישראל. יהוא היה שר בצבא יורם, ונערו של אלישע נשלח אליו לרמות גלעד בעודו בשדה הקרב.

מדוע ציווה הנביא להמליך את יהוא?

כדי להבין את סיפור המלכת יהוא, שלא היה משושלת בית אחאב, נחזור לתקופתו של אחאב מלך ישראל, אשר בימיו פעל אליהו הנביא.

בימיהם של אחאב ואיזבל הוכנסה עבודת הבעל לממלכת ישראל. אליהו הנביא ניסה להתמודד עם תופעה זו אך לא הצליח למגר אותה. הייאוש הגדול של אליהו התבטא בביריחתו אל המדבר לאחר מעמד הר הכרמל ובזעקתו אל ה' במעמד הר חורב: 'יְיָאֱמֹר קָנָא קָנָאתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בַחֶרֶב וְאֹתָר אֲנִי לְבָדִי וְיִבְקְשׂוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ (מלכים א' י"ט, יד).

בתגובה, ה' הטיל על אליהו שלוש שליחויות, שהיו עתידות להיות חלק מהמאבק בעבודת הבעל.

אליהו צווה למנות שלושה אנשים שלהם תהיינה משימות שונות:

1. למשווח את חזאל למלך על ארם - "לך שוב לדרבך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם" (מלכים א י"ט, טו).
2. למשווח את יהוא למלך על ישראל - "ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל" (מלכים א, י"ט, טז).
3. למנות את אלישע לנביא אחריו - "ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיו" (מלכים א י"ט, טז).

בחזרה לסיפור משיחת יהוא בימי אלישע

אליהו ביצע רק את השליחות האחרונה - מינוי אלישע לנביא. את השליחות הראשונה למשווח את חזאל ביצע אלישע (כמתואר במלכים ב, פרק ח').

לשליחות השנייה, המלכת יהוא, מינה אלישע את אחד מבני הנביאים שנשלח לרמות גלעד. אלישע ציווה את הנער למשווח את יהוא למלך ולומר לו: "כזה אומר ה' משהתניך למלך אל ישראל".

הנער הגיע לרמות גלעד וביקש לדבר עם יהוא בפרטיות. הוא יצק שמן על ראשו של יהוא, והוסיף וניבא לו על משימתו להכרית את בית אחאב. נבואת הנער חוזרת על נבואת אליהו שבה התבשר אחאב על עונשו לאחר סיפור כרם נבות:

מלכים א, כ"א, כא-כד - נבואת אליהו לאחאב	מלכים ב, ט', ו-י - נבואת הנער ליהוא
כא. הנני מביא אליך רעה ובערתי את החריוך והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל.	ו. כזה אומר ה' אלוקי ישראל משהתניך למלך אל עם ה' אל ישראל.
כב. ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה אל הפעם אשר הכעסתי ותחטא את ישראל. וגם לאיובל דבר ה' לאמר הפלבים יאכלו את איובל בחל יורעאל.	ז. והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי ה' מיד איובל.
כג. המת לאחאב בעיר יאכלו הפלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים	ח. ואבד כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל.
	ט. ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה.
	י. ואת איובל יאכלו הפלבים בחלק יורעאל ואין קבר

יהוא נשלח להכרית את בית אחאב. המשמעות של הכרתת בית אחאב, היא השמדת כל צאצאי אחאב. משמעות הביטויים: "משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל", היא שהזכרים ('משתין בקיר') לבית אחאב הם אלו שייענשו, וגם רכושם בבית ('העצור בבית') ובשדה ('עזוב בשדה') יושמד (מצודת דוד).

בנבואה מופיע גם עונשה של איזבל, על פגיעתה בנביאי ה'.

מיד כשהנער סיים לומר את נבואתו הוא יצא וברח. לאחר שעבדי יהוא הבינו שיהוא נמשח למלך על ישראל הם מיהרו ופרסו את בגדיהם לפניו, תקעו בשופר ואמרו "מלך יהוא".

בהמשך נראה שיש ליהוא תפקיד נוסף: הכרתת עבודת הבעל. במובן זה יהוא ממשיך את המאבק בעבודת הבעל שאליהו לא השלים.

הכרתת בית אחאב בידי יהוא פרק ט' פסוקים יד-לז, פרק י' פסוקים א-יז

הכתוב בשני הפרקים הבאים מתאר את הכרתת בית אחאב והכרתת עבודת הבעל בידי יהוא מלך ישראל:

הכרתת בית אחאב כללה את הריגתם של:

- יורם מלך ישראל - בנו של אחאב: פרק ט', יד-כו
- אחזיה מלך יהודה - בנה של עתליה, נכדו של אחאב: פרק ט', כז-כט
- איזבל - אשת אחאב: פרק ט', ל-לז
- 70 בני אחאב היושבים בשומרון: פרק י', א-יא
- 42 אחי אחזיה - נכדיו של אחאב: פרק י', יב-יז

הריגת יורם מלך ישראל בנו של אחאב פרק ט', יד-כו

הכתוב בפסוקים טו-טז חוזר ומספר שבמהלך המלחמה בארם, יורם מלך ישראל נפצע, עזב את שדה הקרב ברמות גלעד, וירד להתרפא ביזרעאל. אחזיה מלך יהודה בא לבקר אותו, כפי שראינו בפרק הקודם.

במקביל לאירועים אלו, יהוא נמשח למלך על ידי נערו של אלישע וקיבל את הציווי להכרתת בית אחאב.

בעוד שיוורם מלך ישראל ואחזיה מלך יהודה שהו ביזרעאל, קשר יהוא קשר נגד יורם: **וַיִּתְקַשֶּׁר יְהוּא בֶן יְהוֹשָׁפָט בֶּן נְמָשִׁי אֶל יוֹרָם** (פסוק יד) וירד מרמות גלעד ליזרעאל על מנת להתחיל לבצע את שליחותו. הצופה במגדל השמירה ביזרעאל ראה שיירה (שִׁפְעָת) מתקרבת, אך לא יכול היה לזהות מי נמצא בשיירה. יורם, שחשש מבשורות רעות משדה הקרב, שלח רוכב לקראת השיירה על מנת לברר מה בפייהם.

בתגובה לשאלת הרוכב - **הַשְּׁלוֹם?** ענה יהוא: **מִה לָךְ וְלְשָׁלוֹם סָב אֶל אַחֲרָי** - לא משנה אם פני למלחמה או לשלום, הצטרף אליי לשיירה! למעשה, יהוא גרם לרוכב, שליחו של יורם, להצטרף אליו, אף שהרוכב לא ידע מה מטרת ביקורו של יהוא. הצופה, ראה את הרוכב מצטרף לשיירה המתקרבת, דיווח ליורם, וזה שלח רוכב נוסף. גם הרוכב השני ציית ליהוא והצטרף אליו (פסוק יט). כעת, זיהה הצופה שהשיירה היא שיירת יהוא על פי דרך נהיגתו - **כִּי בְשָׁעוֹן יִנְהֶג** - יהוא היה מוכר כמי שנוהג במהירות רבה.

בשלב זה, יורם מלך ישראל החליט לצאת יחד עם אחזיה מלך יהודה לקראת יהוא. המפגש ביניהם התרחש בחלקת נבות היזרעאלי. בתגובה לדברי יורם: **הַשְּׁלוֹם יְהוּא**, משיב יהוא: **מִה הַשְּׁלוֹם עַד וְנָנִי אֵיזְבֵּל אִמְךָ וְכַשְׂפֵּיהֶם הָרָבִים** - אינך ראוי לשלום, כל עוד פולחני העבודה זרה שהנהיגה איזבל, אמך, מתקיימים בישראל. יורם, שהבין שיהוא בא לפגוע בו, סובב את מרכבתו לאחור על מנת לברוח, ופנה לאחזיה ואמר לו שיהוא קשר נגדם קשר (מִרְמָה).

ברגע שיוורם הסתובב, דרך יהוא את קשתו, ירה ביורם מלך ישראל והרגו. יהוא ציווה את שלישי בְּדָקָר, להשליך את גופתו של יורם בחלקת נבות היזרעאלי. יהוא מזכיר לְבַדְדָקָר שהם עצמם נכחו במקום בזמן שאחאב, אביו של יורם, הרג את נבות (רש"י), ושם אליהו, לאחר שהוכיח את אחאב, ניבא לאחאב את עונשו.

במילים: **וַיְהִי נִשְׂאָ עָלָיו אֶת הַמִּשְׁאָ הַזֶּה** מבטא יהוא את הבנתו שהוא ממלא את דבר ה' ומוציא לפועל את נבואת העונש: **כֹּה אָמַר ה' הִרְצַחְתָּ וְגַם יִרְשָׁתָּ וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לָקְחוּ הַכְּלָבִים אֶת דַּם נְבוֹת יִלְקֹוּ הַכְּלָבִים אֶת דַּמְךָ גַּם אֶתְּהָ** (מלכים א' כ"א, יט), יהוא חוזר ומדגיש בפסוק כו, שמעשיו הם הגשמת דבר ה': **אִם לֹא אֶת דַּמִּי נְבוֹת וְאֶת דַּמִּי בְּנֵי רֵאִיתִי אֶמֶשׂ נְאֻם ה' וְשִׁלַּמְתִּי לָךְ בַּחֲלָקָה הַזֹּאת נְאֻם ה' וְעַתָּה שֵׂא הַשְּׁלֵכְהוּ בַּחֲלָקָה בְּדַבַּר ה'.**

הריגת אחזיה מלך יהודה נכדו של אחאב פרק ט', כז-כט

אחזיה מלך יהודה, בנה של עתליה ונכדו של אחאב, שעליו נאמר: "וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּבֵית אַחְאָב כִּי חָתַן בֵּית אַחְאָב הוּא" (מלכים ב' ח', כז), הבין שבהיותו צאצא של בית אחאב, צפוי לו גורל דומה לזה של יורם, ולכן נס מפני יהוא. כשהשיגו יהוא ואנשיו את אחזיה, יהוא ציווה להרגו. אחזיה המשיך במנוסתו עד שהומת במגידו. אחזיה מלך יהודה הובא לקבורה על ידי עבדיו בעיר דוד.

פסוק כט חותם את ימי אחזיה מלך יהודה. כדאי לשים לב שיש כאן חריגה מן המקובל - אזכור זמן עלייתו של מלך לשלטון ביחס לממלכה המקבילה, מופיע בדרך כלל בתחילת תיאור ימי מלכותו של המלך, ואילו כאן, בתיאור מלכות אחזיה, הוא מופיע בסופו.

הריגת איזבל אשת אחאב פרק ט', ל-לז

לאחר שהרג יהוא את יורם מלך ישראל, ורדף אחרי אחזיה מלך יהודה והרגו, שב יהוא ליזרעאל, על מנת להמשיך את הכרתת בית אחאב.

איזבל, שישבה בארמון ביזרעאל, שמעה שיהוא הרג את יורם ואחזיה. בפסוקים מוצגת איזבל כאצילה: היא התקשטה, הסתרקה ולבשה בגדי מלכות - "וַתַּעֲשֶׂם בְּפוּךְ עֵינֶיהָ וַתִּיטֵב אֶת רֵאשָׁהּ", כך ניסתה למנוע את הריגתה ע"י יהוא. התנהגותה של איזבל התפרשה בדרכים רבות. רד"ק סובר שאיזבל רצתה שיהוא יחוס עליה; לדעת רש"י איזבל רצתה למצוא חן בעיני יהוא כדי שיישא אותה לאישה; מלבי"ם מסביר שאיזבל ניסתה למצוא חן בעיני אחד מאנשי יהוא על מנת לסכל את מזימתו של יהוא, שנתפס בעיניה כמורד.

בשעה שהגיע יהוא לשערי הארמון, ישבה איזבל בחלון ופנתה אליו במילים הבאות: "הַשְּׁלֹם זְמֵרֵי הָרֶג אֲדֹנָי". איזבל מכנה את יהוא - 'זמרי הורג אדוני', ובכך היא רומזת לזמרי, אחד משרי הצבא, שמרד במלך ישראל אלה בן בעשא. זמרי הרג את אלה בן בעשא, ובכך הכרית את בית בעשא (מלכים א' פרק ט"ז).

בתגובה לדברי איזבל, פנה יהוא אל סריסי איזבל וקרא להם לשתף עמו פעולה - "מִי אֵתֵי מִי". לקריאתו נענו כמה משומרי ראשה של איזבל, ויהוא ציווה עליהם לשמוט את איזבל מהחלון ובכך להביא למותה. דמה של איזבל הוטז והיא נרמסה ע"י אחד הסוסים. יהוא ציווה לקבור את איזבל, כיאה לבת מלך. כשאנשיו סיפרו לו שנותרו מאיזבל רק גולגולתה, הרגליים וכפות הידיים, חזר יהוא לנבואת אליהו ואמר: "דִּבֶּר ה' הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדָיו אֲלֵיהֶוּ הַתְּשִׁבִי לְאֹמֶר בְּחֶלֶק יִרְעָאֵל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת בֶּשֶׂר אִיזָבֵל". פסוק לז מתאר את סופה המר של איזבל: "וַהֲיָתָה נְבִלַת אִיזָבֵל בְּדָמָן [זבל בהמות] עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחֶלֶק יִרְעָאֵל אֲשֶׁר לֹא יֵאמְרוּ זֹאת אִיזָבֵל".

הריגת בני אחאב היושבים בשומרון

פרק י', א-יא

משימת קריאה

קראו פרק י' פסוקים א-יא ושימו לב לשאלות:

בפסוקים מוזכרים שני ספרים (שתי איגרות) ששלח יהוא אל שרים הקשורים לבית המלוכה ששהו בעיר הבירה שומרון יחד עם שבעים בניו של אחאב. בפרק ט' למדנו שמלך ישראל עצמו, יורם, נהרג ע"י יהוא בעת ששהה בארמון המלכותי ביזרעאל ושם הומתה גם איזבל אמו (לפי רד"ק "שרי יזרעאל", נמלטו מיזרעאל לשומרון עיר הבירה כששמעו על מרד יהוא, וביקשו להתייעץ עם יתר השרים).

- מה ביקש יהוא בכל אחד מן הספרים ששלח?
- מה הייתה תגובת השרים לדברי יהוא בכל אחת מן הפעמים?

אחרי שהרג יהוא את יורם מלך ישראל ואת איזבל אשת אחאב, הוא פנה להרוג את בני אחאב הנוותרים היושבים בעיר שומרון. לפני עשותו כן, הוא העמיד בניסיון את השרים בממלכה ואת האומנים (המשרתים האחראים על גידול הילדים) של בית אחאב כדי לבדוק את מידת ההתנגדות הצפויה לו.

לשם כך שלח יהוא ספר ראשון (איגרת) אל שרי יזרעאל, היושבים בשומרון. בספר כתב יהוא לשרים כי הוא מודע לכך ששומרון עיר הבירה היא עיר מבוצרת וחזקה עם צבא מרשים של מרכבות סוסים וכלי נשק: "אַתְּכֶם הֲרִכְבְּ וְהַסּוּסִים וְעִיר מְבֻצָּר וְהַנֶּשֶׁק", ומשום כך בני המלוכה והשרים היושבים בה, הם בעלי כוח רב. הוא הציע לשרים לבחור באחד מצאצאי בני המלך ולהמליכו תחת יורם: "וְרֵאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשַׁמְתֶם עָלָיו כֶּסֶף אָבִיו וְהִלַּחְמוּ עָלַי בְּיַד אֲדֹנֵיכֶם" (ג). יהוא רצה לבחון האם בקרב בני אחאב יהיה מי שיקום נגדו וירצה להמשיך את מלכות יורם, ולדעת אם השרים יעמדו לצידו.

שרי יזרעאל ששמעו שיהוא הרג את יורם מלך ישראל ואחזיה מלך יהודה, הבינו את כוונתו האמיתית של יהוא ונבהלו. הם חשבו שאין ביכולתם לעמוד מולו, ולכן הם ענו לו: "עֲבָדֶיךָ אֶנְחָנוּ וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֵינוּ נַעֲשֶׂה לֹא נִמְלֶךְ אִישׁ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה" (ה).

יהוא, בתגובה לדברי השרים והאומנים, שלח ספר שני ובו כתב להם: "אִם לִי אַתֶּם וְלִקְלֵי אַתֶּם שְׂמַעִים קוֹל אֶת רֵאשֵׁי אֲנָשֵׁי בְנֵי אֲדֹנֵיכֶם וּבְאוּ אֵלַי כְּעַתְּ מְחֹר יִזְרְעֵאלָהּ" (ו).

השרים קיבלו את האיגרת השנייה של יהוא, ולהבנתם את דבריו, הרגו את שבעים בני המלך אחאב ושלחו את ראשיהם בסלים (בַּדּוּדִים) ליהוא אשר ביזרעאל.

יהוא ציווה לשים את הסלים עם הראשים של בני המלך בשתי ערימות בשער העיר על מנת שכל העם יראה את בני המלך המתים. בבוקר עמד יהוא בשער ופנה לעם בדברים, ואמר להם שהם מחזיקים את עצמם כצדיקים והוא נתפס כרשע בשל העובדה שמרד במלך יורם והרג אותו ואת איזבל. אולם עליהם לדעת שבהמתת שבעים בני אחאב בשומרון בידי השרים ובהריגת יורם מלך ישראל, אחזיה מלך יהודה ואיזבל אשת אחאב ביזרעאל, התגשמה למעשה נבואת אליהו הנביא על הכרתת בית אחאב.

לאחר דברים אלו מספר הכתוב בפסוק יא על המשך פעולתו של יהוא ביזרעאל - הכרתת כל הנוותרים לבית אחאב כולל מעגל כל הקרובים לבית אחאב והכהנים ששימשו לעבודה זרה.

הריגת ארבעים ושניים אחי אחזיה, נכדיו של אחאב פרק י', יב-יז

יהוא יצא מיזרעאל אל עיר הבירה שומרון על מנת לסיים את הכרתת בית אחאב.

בדרכו לשומרון, כשהגיע למקום הנקרא "בית עקד הרועים", שהיה בדרך מיזרעאל לשומרון (לפי רד"ק: "נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם, ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקדה"), פגש יהוא במפתיע את 42 אחי אחזיה מלך יהודה. לשאלתו מי הם, ענו שהם אחי אחזיה מלך יהודה והם בדרכם לדרוש בשלום בני המלוכה.

יהוא ציווה לתפוס את אחי אחזיה, והם נשחטו והושלכו אל הבור בבית עקד הרועים. אחזיה מלך יהודה שהומת ביזרעאל היה נכדו של אחאב, והמתת אחיו בידי יהוא מלמדת שיהוא דן את כל המקורבים לבית אחאב כאילו היו שייכים לבית אחאב עצמו, ולא מנע עצמו מהמתת אנשים רבים.

יהוא המשיך בדרכו לשומרון ופגש בדרך את יהונדב בן רכב (יהונדב היה מצאצאי קיני חותן משה. על בני רכב שומעים גם בתקופות מאוחרות יותר, וככל הנראה שימשו סופרים. יהונדב וכמוהו צאצאיו היו ידועים כקנאים לה'). יהוא שאל את יהונדב: "הֲיֵשׁ אֶת לְבַבְךָ יִשְׂרָאֵל כְּאִשְׁרַי לְבָבִי עִם לְבַבְךָ" - האם ליבו שלם עם המעשים שעשה יהוא. כשיהונדב הגיב בחיוב, הציע לו יהוא להצטרף אליו בהליכתו לשומרון, כדי להמשיך בהכרתת בית אחאב ולהכרית את עובדי הבעל: "וַיֹּאמֶר לְכֹה אֵתִי וְרֵאָה בְּקִנְאָתִי לָהּ". יהונדב בחר להצטרף ליהוא ועלה על מרכבתו. כשהגיעו לשומרון הכה יהוא את כל הנותרים לבית אחאב שישבו בשומרון, והכתוב חוזר ומדגיש שבכך קיים יהוא את נבואת אליהו לאחאב.

הכרתת בית אחאב הביאה לסיום שושלת המלוכה של אחאב (המכונה גם בית עמרי, על שם עמרי אבי אחאב). בכך באה לידי סיום השושלת השלישית שהוקמה במלכות ישראל. לפנייה הוכרתו בית ירבעם (מלכים א פרק ט"ו) ובית בעשא (מלכים א פרק ט"ז). יהוא ייסד את בית המלוכה הרביעי במלכות ישראל הקרוי על שמו - בית יהוא. ניתן להתרשם שאחד המאפיינים של מלכות ישראל הוא חוסר היציבות השלטונית והחלפה של שושלת המלוכה לעיתים קרובות.

3 | מהפכת יהוא - הכרתת עבודת הבעל

וסיכום ימיו של יהוא

מלכים ב, פרק י' פסוקים יח-לו

מה עשה יהוא כדי להשלים את
המהפכה השלטונית והדתית?

הכרתת עבודת הבעל

פרק י', יח-כט

משימת קריאה

קראו פרק י' פסוקים יח-כט ושימו לב לשאלות:

הפסוקים מתארים את המהפכה הדתית שעשה יהוא - הכרתת עבודת הבעל.

- מדוע קיבץ יהוא את העם?
- כיצד הערים יהוא על עובדי הבעל?
- מדוע הכין יהוא לעובדי הבעל לבוש מיוחד?

לאחר הכרתת בית אחאב, המשיך יהוא במהפכה ופנה להכרית את עבודת הבעל שהחלה בימי אחאב ואיזבל. יהוא קיבץ את את העם לשומרון והכריז: "אֲחָאָב עֲבַד אֶת הַבַּעַל מֵעַתָּה יִהְיֶה יַעֲבֹדְנוּ הָרֶבֶדָה". מטרתו של יהוא הייתה להרוג את נביאי הבעל ולשם כך הוא קיבץ אותם בעֶרְמָה לבית הבעל (בית המקדש האילי) שבעיר הבירה שומרון. יהוא הציג את עצמו כאילו הוא עובד את הבעל אפילו יותר מאחאב, וברצונו לעשות זבח גדול לבעל: "כִּי יִבַּח גְּדוֹל לִי לַבַּעַל" (יט) אליו כולם חייבים להגיע "כָּל אֲשֶׁר יִפְקֹד לֹא יִחְיֶה" (שם). הכתוב מגלה לנו שמדובר בתכסיס שמטרתו לרכז במקום אחד את עובדי הבעל, ואף רומז שהמעשה של יהוא, כמו מעשיו הקודמים, כרוך באמצעים שאינם ראויים: "וַיְהִי וַעֲשֶׂה בְעֵקֶבָה (מרמה) לְמַעַן הָאֲבִיד אֶת עֲבָדֵי הַבַּעַל" (שם).

יהוא שלח שליחים בכל ישראל כדי שכל נביאי הבעל יתקבצו לשומרון. הכתוב מדגיש כי: "וְלֹא נִשְׁאָר אִישׁ אֶשְׁרָ לֹא בָּא" (כא). כדי שיוכל לזהות את עובדי הבעל ולהבדילם משאר העם שנאסף שם, דאג יהוא שעובדי הבעל ילבשו לבוש המיוחד להם. לאחר שווידא יהוא כי אין עובדי ה' בקרב הנאספים בבית הבעל, החל יהוא יחד עם עובדי הבעל לעלות עולות וזבחים. במקביל, הציב שמונים אנשים מחוץ לבית הבעל (הכוללים רצים ושלישים) שתפקידם לשמור שאיש לא יברח, ועם סיום הקרבת הקרבנות, הם הרגו את עובדי הבעל. הכרתת עבודת הבעל כללה לא רק את עובדי הבעל אלא גם את הריסת ושריפת בית הבעל והמצבות. הכתוב מציין שמעשיו של יהוא הובילו להכרתה מוחלטת של הבעל מישראל, אולם מיד אחר כך נאמר שיהוא המשיך בחטאות ירבעם בן נבט ועבד את ה' בעגלים שהקים ירבעם בן נבט בבית אל ובדן.

סיכום מלכותו של יהוא פרק י', ל-לו

בפסוק ל מתייחס הכתוב בצורה חיובית למעשי יהוא, כשהוא מתאר את הכרתת בית אחאב: "אֲשֶׁר הִטִּיבָהּ לַעֲשׂוֹת הַיְיָ אֲשֶׁר בָּעֵינָי כָּל־אֲשֶׁר בְּלִבִּי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחֲזָב". ה' שיבח את יהוא על מעשיו ובעקבותיהם הוא זכה לבית מלוכה יציב (100 שנה): "בְּיָמֵי רְבִיעִים יָשְׁבוּ לְךָ עַל פְּסַא יִשְׂרָאֵל" (שושלת שנמשכה ארבעה דורות אחרי יהוא), ואכן, מרד יהוא היה מפנה דתי חיובי בממלכת ישראל. יהוא עשה מהפכה דתית ופוליטית בישראל, ומימש את נבואת אליהו, מהפכה שזכתה לתמיכה ציבורית רחבה. לאחר חמישים שנות מלכות בית עמרי ואחאב, בהן הוכנסה לראשונה באופן **ממלכתי** עבודת הבעל לממלכת ישראל, וכללה גם הקמת בית מקדש אלילי בליבה של עיר הבירה שומרון (בית הבעל), הוא הביא להכרתת עבודת הבעל ולהכרתת בית אחאב. מעשיו כללו שפיכות דמים והרג רב של כל צמרת השלטון ועובדי הבעל, ונדרשה לכך מידה לא מבוטלת של אכזריות וקור רוח.

בפסוק לא מותח הכתוב ביקורת על יהוא על כך שלא השלים את המהפכה הרוחנית עד הסוף, והמשיך את חטאות ירבעם ועבד בבמות שהקים ירבעם בן נבט: "וַיְהִי וְלֹא שָׁמַר לְלֶכֶת בְּתוֹרַת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם אֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב, י', לא).

בימי יהוא נחלשת ממלכת ישראל מבחינה ביטחונית ועוצמתה נפגעת. על פי פסוק לב, חזאל, המלך הארמי החדש, פגע בחלקי ממלכת ישראל הסמוכים לגבולו.

הידעתם?

לדמותו של יהוא

מנבואת הושע משתמעת ביקורת על הכרתת בית אחאב בידי יהוא. את דברי הנביא: "כִּי עוֹד מָעַט וּפְקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֵאל עַל בֵּית יְהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מִמְּלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (הושע א', ד). מבאר רש"י כך:

"את דמי יזרעאל - כתר גומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל. והלכו הוא [יהוא] ובניו אחרי כן, ועבדו עבודת עכו"ם [עבודה זרה], לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי".

לפי רש"י למרות שיהוא עשה את אשר צווה, מעשיו נחשבים למפרע לשפיכת דם נקי, שבעטיו נחרבה ממלכת ישראל, מאחר שברבות הימים הוא וממשיכיו חטאו בעבודה זרה.

אדם שנדרש לאכזריות כדי לקיים את צו ה' צריך להשתדל ללכת בדרך ה' ובכך להוכיח שפעל לשם שמיים. אם הוא חוטא בעצמו בחטא נגדו פעל באכזריות, יש מקום לחשוב שהוא פעל ממניעים זרים ומעשיו יחשבו לחטא.

רד"ק הביא דוגמה היסטורית נוספת לאותו רעיון העולה מפירוש רש"י:

"וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם, ואף על פי שהיה [נדב בן ירבעם] רשע כמו שנאמר וְעַל אֲשֶׁר הִבֵּה אֹתוֹ" (מלכים ב ט"ז, ז).

הדוגמה שהביא רד"ק מתוארת במלכים א פרקים ט"ו, כו-לד; ט"ז, א-ז.

לסיכום מהפכת יהוא, תוכלו לצפות בסרטון המצורף:

<https://www.youtube.com/watch?v=4dsSI0ADN4>

4 | יהודה וישראל

מלכים ב, פרק י"ד - פרק ט"ו פסוקים א-יב

כיצד באה לידי ביטוי ההידרדרות ביחסי יהודה וישראל?

הפסוקים הבאים מתארים את המתרחש בשתי הממלכות - יהודה וישראל, ואת היחסים ביניהן.

מלכי ישראל בית יהוא	מלכי יהודה בית דוד
	אחזיה (1)
	עתליה (6) בת אחאב מלך ישראל
יהוא (28)	יהואש (40)
יהואחז (17)	
יואש (16)	אמציה (29)
ירבעם (41)	
זכריה (6 חודשים)	עזריה (52)

* שימו לב, בממלכת יהודה ובממלכת ישראל מלכו מלכים עם שם זהה: יהואש בן אחזיה ביהודה, ויואש בן יהואחז בישראל. בחרנו לכתוב את מלך ישראל כיואש, ואת מלך יהודה כיהואש (אף על פי שלעיתים השמות בכתוב מתחלפים).

ה' הבטיח ליהוא שבני רבעים ישבו על כיסא ישראל: 'וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוּא יֵעַן אֲשֶׁר הִטִּיבְתָּ לַעֲשׂוֹת הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי כָּל אִשָּׁר בְּלִבִּי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב בְּנֵי רְבֻעִים יֵשְׁבוּ לָךְ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל' (מלכים א' י, ל).

בפרק י"ד מוזכרים שמותיהם של מלכי ישראל לבית יהוא שמלכו לאורך ארבעה דורות אחרי יהוא: יהואחז, יואש, ירבעם וזכריה (בית יהוא כלל שושלת של חמישה מלכים).

גם בממלכת יהודה התרחשה הפיכה מדינית במקביל לממלכת ישראל. לאחר הריגת אחזיה ואחיו ע"י יהוא, תפסה את השלטון ביהודה עתליה (בת אחאב) לתקופה של שש שנים, וקטעה בכך את הרציפות של שושלת בית דוד. מלכותה הסתיימה בהפיכה שלטונית שעשה יהוידע הכהן, שהיה דמות משמעותית בממלכת יהודה, ובמהלכה הושבה ממלכת יהודה לידי בית דוד עם המלכת יהואש בן אחזיה וחידוש הברית עם הקב"ה.

במהלך ההפיכה שחולל יהוא בממלכת ישראל, וההפיכה השלטונית בממלכת יהודה נותקו הקשרים בין הממלכות וכפי שנראה להלן, בימי יואש מלך ישראל, נכדו של יהוא, ואמציה מלך יהודה התחוללה מלחמה בין שתי הממלכות. עם זאת, בימי ירבעם השני, נינו של יהוא, חודש הקשר בין הממלכות.

אמציה מלך יהודה פרק י"ד, א-ז

בפרק י"ד פסוקים א-ז אנחנו פוגשים את אמציה בן יהואש, שמלך על יהודה עשרים ותשע שנה, ועשה הישר בעיני ה'.

הכתוב מציין שבימיו המשיכו לעבוד את ה' בבמות מחוץ למקדש למרות שהדבר נאסר בתורה. בפסוקים ה-ו, מסופר שלאחר שאמציה ביסס את ממלכתו, הוא התפנה להרוג את עבדי המלך שהרגו את יהואש אביו (כמסופר בסוף פרק י"ב). הכתוב מדגיש שאמציה הרג רק את העבדים שפגעו באביו ולא את בניהם, כפי שמצווה התורה: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות" (דברים כ"ד, טז). אמציה חיזק את גבולה המזרחי של הממלכה, נלחם באדום בגי מלח (מדרום מזרח לים המלח), כבש עיר חשובה באדום ובה מצודה (המכונה סלע), וקרא לה יקתאל. את אדום הזכרנו בתחילת היחידה (פרק ח' פסוקים כ-כב), בימי יהורם בנו של אחזיה מרדה אדום בממלכת יהודה. ככל הנראה, אמציה ניסה להחזיר לידי ממלכת יהודה את השליטה על אדום. לפי המתואר בפסוקים אמציה הצליח להחזיר את השליטה רק באופן חלקי, הוא פגע באדום והשתלט על אחת ממצודותיה.

מלחמת אמציה מלך יהודה ביואש מלך ישראל פרק י"ד, ח-כב

משימת קריאה

קראו פרק י"ד פסוקים ח-כב ושימו לב לשאלות:

- מי הם המלכים בממלכת יהודה המוזכרים בפסוקים? מי הם המלכים בממלכת ישראל המוזכרים?
- מה הוביל למלחמה בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל?

אמציה מלך יהודה שלח שליחים ליואש מלך ישראל. המטרה המוזכרת בפסוקים היא: "לכה נתראה פנים". ניתן להבין שכוונתו של אמציה הייתה לצאת להילחם במלך ישראל, זאת לאור תגובתו של יואש מלך ישראל (בפסוק ט) והמסופר בדברי הימים ב (פרק כ"ה). בדברי הימים מתואר סכסוך בין אנשי צבא של יואש לבין אמציה, וכתוצאה ממנו פשטו אנשי יואש בערי יהודה והרגו בהם. אמציה רצה להוכיח את כוחו פנים אל פנים בשדה הקרב והזמין את יואש להילחם בו (מצודת דוד).

יואש ענה לאמציה במשל: "החוח אשר בלבנון שלח אל הארץ אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותגרמם את החוח".

המשל: החוח, השיח הקוצני הפשוט פנה אל הארז, העץ הגדול והחזק, בבקשה לבוא עמו בקשרי נישואין. חיות השדה בעוברת שם רמסה את החוח.

יואש מדמה את אמציה מלך יהודה לחוח ואת עצמו לארז, ומלגלג על אמציה באומרו: גם אם היית פונה אלי לשלום ("תנה את בתך לבני לאשה" - קשרי נישואין, שהיו הדרך ליצור קשרים דיפלומטיים בין ממלכות), אתה לא ראוי להיות בקשר איתי, קל וחומר שאין לך סיכוי להילחם נגדי כיוון שאני חזק ממך. יואש סיים את משלו באומרו: "תעבר חית השדה אשר בלבנון ותגרמם את החוח" - אם תצא למלחמה נגדי, תירמס על ידי. יואש הסביר בעצמו את הנמשל: הוא אמר לאמציה שניצחונו על אדום גרם לו להתגאות ולחשוב שיוכל להילחם גם בממלכת ישראל. הוא מציע לו לא להתגרות בגורלו כי הוא עתיד להפסיד במלחמה זו.

הכתוב מספר שאמציה מלך יהודה לא שמע לדברי האזהרה של יואש מלך ישראל. מהכתוב בדברי הימים עולה שה' סיבב את הדברים כך שאמציה לא יקבל את דברי יואש: "וְלֹא שָׁמַע אֶמְצִיָּהוּ כִּי מְהֻלָּלִים הָיָא לְמַעַן תִּתֶם בְּיַד כִּי דָרְשׁוּ אֶת אֱלֹהֵי אָדוּם" (דברי הימים ב כ"ה, כ). על פי פסוק זה ההפסד של יהודה במלחמה היה עונש מה' על כך שאמציה ואנשיו הלכו אחרי אלוהי אדום.

יואש מלך ישראל, שעמד בראש הממלכה החזקה יותר, עלה להילחם באמציה מלך יהודה בעיר בית שמש שבשפלת יהודה.

אנשי יהודה נחלו תבוסה והתפזרו. יואש תפס את אמציה בשבי, העלה אותו לירושלים וגרם להשפלתו בעת שפרץ פרצה רבה בחומת ירושלים (משער אפרים ועד שער הפינה, לאורך 200 מטר מחומת ירושלים),

מלך יהודה השבוי, עמד חסר אונים אל מול חומת ירושלים הפרוצה, בעוד יואש מלך ישראל נכנס לעיר, לקח מאוצרות בית ה' ובית המלך, ושבה את "בְּנֵי הַתַּעֲרָבוֹת" - בניהם של שרי הממלכה (כך מסביר מצודת דוד את מעמדם: " בני השרים, שהם ביד המלך לערבון, שלא ימרדו בו אבותיהם").

לאחר המלחמה שב יואש מלך ישראל לממלכתו, לעיר הבירה שומרון. כעבור זמן קצר הסתיימה תקופת מלכותו ובנו ירבעם (השני) עלה למלוכה אחריו.

פסוקים יז-כ מסכמים את ימי מלכותו של אמציה מלך יהודה: לאחר המלחמה מול יואש מלך אמציה עוד 15 שנה. הכתוב מספר שקשרו נגד אמציה קשר, בעקבותיו הוא נס ללכיש, שהייתה אחת מערי יהודה החשובות, ושם נהרג בידי הקושרים (זהות הקושרים לא מוזכרת בפסוקים וייתכן שמדובר בשרי הממלכה). אמציה הובא לקבורה בעיר דוד בירושלים. לאחר מותו עלה למלוכה בנו עזריה (הקרוי גם עוזיה). בפסוק כב מציין הכתוב שעזריה בנה את אילת, שישבה בקצה גבול אדום, והחזיר אותה לשליטתה של ממלכת יהודה. במעשה זה המשיך עזריה את מעשי אביו אמציה, שהשיב באופן חלקי את השליטה של ממלכת יהודה על אדום. על עזריה מלך יהודה נלמד בפרק ט"ו.

ירבעם בן יואש - ירבעם השני מלך ישראל פרק י"ד, כג-כט

משימת קריאה

קראו פרק י"ד פסוקים כג-כט ושימו לב לשאלה:

על ירבעם השני נאמר "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'" ובכל זאת, בימי מלכותו התרחבה ממלכת ישראל. כיצד מסביר זאת הכתוב?

ירבעם בן יואש (ירבעם השני), מלך על ישראל 41 שנה. מלכותו נמשכה זמן רב, דבר המעיד על יציבות שלטונית. מבחינה דתית מתאר אותו הכתוב כמי שעשה הרע בעיני ה', ואילו מבחינה מדינית מסופר כי הביא להרחבת גבולות הממלכה והושיע את ישראל. במשך שנים רבות התמודדה ממלכת ישראל עם האיום של ממלכת ארם. החל מהמלחמה בין אסא מלך יהודה לבעשא מלך ישראל, במהלכה פנה אסא לבן הדד מלך ארם לעזרה. בהמשך מלכי בית אחאב ומלכי בית יהוא התמודדו עם פגיעות חוזרות ונשנות של הארמים. ירבעם השני הצליח לנצח את ארם ואף לכבוש אזורים נרחבים בארם, עד לעיר חמת. בכך הסתיימו המלחמות בין ארם לישראל.

כאמור ירבעם חטא לה' אך למרות זאת זכה להצלחות מדיניות רבות. פסוק כו עשוי להבהיר את המציאות בה מלך חוטא ומצליח. הפסוק מתאר את המצב של ממלכת ישראל לפני שירבעם הושיע את ישראל: "רָאָה ה' אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מְרָה מְאֹד וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עָוִיב וְאִין עֹז לְיִשְׂרָאֵל" - ה' ראה את מצבה הקשה של ממלכת ישראל (אפס מלשון

אין. הכוונה לכך שלא נשאר להם רכוש, לא בבית ולא בשדה), ואף על פי שלא שבו מדרכם הרעה, נהג ה' במידת הרחמים, עזר לישראל ולא הביא עליהם עדיין את החורבן: 'וְלֹא דִבֶּר ה' לְמַחֲוֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם' (כז). פסוק כט חותם את תיאור ימי מלכותו של ירבעם השני מלך ישראל. אחריו מלך בנו זכריה.

שאלה למחשבה:

מדוע מוזכרת הנבואה של יונה אם ממילא הגזירה הטובה על ישראל לא באה בזכות ישראל, שהרי למדנו על מצבו הירוד של העם ועל ירבעם (השני) שעשה הרע בעיני ה'?

עיון במפה:

במפה שלפניכם מסומנים גבולות ממלכת ישראל בימי ירבעם השני וגבולות ממלכת יהודה בימי עזריה (עוזיהו). באותה תקופה בה הצליח ירבעם להרחיב את גבולות ממלכת ישראל, הצליח גם עזריה להרחיב את גבולות ממלכת יהודה, כך שביחד גבולות השליטה של עם ישראל בארץ התרחבו מאוד, והגיעו לגבולות הדומים לגבולות בימי מלכות שלמה.

מפה 14 - ממלכת ישראל בימי ירבעם השני וממלכת יהודה בימי עזריה

- זהו את גבולות ממלכת יהודה. חזרו לפסוקים כא-כב העוסקים בעזריה מלך יהודה.
- זהו את גבולות ממלכת ישראל. חזרו לפסוק כה המתאר גבולות ממלכת ישראל בימי ירבעם השני.
- קראו את הפסוקים המתארים את גבולות ממלכת שלמה - 'וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְבִטָּח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת הָאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה' (מלכים א ה', ה) 'וַיִּעַשׂ שְׁלֹמֹה בַּעַת הַהִיא אֶת הַחֶגְגַּ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהַל גָּדוֹל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד נַחַל מִצְרַיִם' (שם ח', סה).

במה דומה המצב בימי שלמה למצב בימי ירבעם השני מלך ישראל ועזריה מלך יהודה? במה שונה?

גבולות הממלכה הרחבים בימי ירבעם השני ועזריה מצטרפים ביחד לגבולות הדומים לממדיה של ממלכת שלמה. בימי שלמה הייתה ממלכה מאוחדת, ואילו בפרקנו מדובר בשתי ממלכות - יהודה וישראל. כזכור לאחר מהפכת יהוא ומהפכת יהוידע, נוצר נתק בין הממלכות בימיהם של יהואש מלך יהודה ויהואחז מלך ישראל.

נתק זה החמיר והפך לאיבה ואף למלחמה בימי אמציה מלך יהודה ויואש מלך ישראל. לעומת זאת בימי עזריה וירבעם השני התחדש הקשר ושיתוף הפעולה בין הממלכות. שיתוף פעולה זה תרם לשגשוגן של שתי הממלכות. נשים לב שבימי שלמה גבולותיה הרחבים של הממלכה משתקפים גם במאפיינים חיוביים נוספים שלה: מבחינה כלכלית ומדינית וגם מבחינה דתית. לעומת זאת, גבולות הממלכה בימיו של ירבעם השני היו רחבים למרות שעשה הרע בעיני ה'.

עזריה (עוזיה) מלך יהודה פרק ט"ו, א-ז

עזריה (עוזיה) הצליח לחזק את ממלכת יהודה מבחינה צבאית וביטחונית, והביא להרחבת גבולות הממלכה. ספר מלכים אמנם תיאר את מלכות עזריה (עוזיה) בתמצות, אך למעשה, כפי שמתואר בספר דברי הימים ב פרק כ"ו, היה עזריה אחד המלכים הגדולים שקמו בממלכת יהודה. הוא עשה הישר בעיני ה', והצליח לייצב ולחזק את ממלכת יהודה מבחינה כלכלית וביטחונית, לבנות מפעלי בנייה רבים ולהרחיב את גבולות הממלכה לכיוונים רבים. בנוסף לכך, היה שיתוף פעולה בינו לבין ירבעם השני מלך ישראל.

אף על פי כן מסופר כי עזריה נענש בצרעת והיה חולה עד יום מותו. בזמן שישיב "בבית החפזית", בית הממוקם מחוץ לעיר ומבודד מחברת אנשים, בנו יותם ניהל את הממלכה בפועל.

הסיבה לעונשו של עזריה בצרעת מוסברת בספר דברי הימים ב: "וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל פה אלהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטרת" (כ"ו, טז). על פי הכתוב, הצלחתו של עזריה ושגשוג הממלכה בימיו, הביאו אותו לגאווה שהובילה לכך שנכנס להקטיר קטורת בבית המקדש במקום הכהנים, שלא על פי חוקי התורה.

כפי שראינו בפרקים הקודמים, מהפכת יהוא מלך ישראל ומהפכת יהויכד הכהן בממלכת יהודה הכריתו את בית אחאב וכך נפסק הקשר בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל, שהתחיל בימי אחאב ויהושפט.

לאחר תקופה ארוכה של מהפכות, בימיהם של עזריה מלך יהודה וירבעם מלך ישראל התחדש הקשר בין הממלכות. המלכים הצליחו בעזרת ה' להתגבר על ארם ועל עמים נוספים, להרחיב את גבולות הממלכות שלהם, ולהביא לרגיעה ולשגשוג כלכלי. תקופה זו היא אחת התקופות הטובות של עם ישראל, בדומה לתקופת מלכות שלמה.

זכריה בן ירבעם מלך ישראל פרק ט"ו, ה-יב

זכריה בן ירבעם, האחרון למלכי בית יהוא, מלך על ישראל שישה חודשים ועשה הרע בעיני ה', כחטאות ירבעם בן נבט. מלכותו הסתיימה בעקבות הקשר שקשר עליו שלום בן יבש, אחד משרי הממלכה, אשר הרגו לעיני העם ועלה למלוך במקומו. בכך התקיימה הנבואה על בית יהוא: "הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישובו לך על פסא ישראל". רק לאחר ארבעה דורות של רציפות שלטונית של בית יהוא (כ-100 שנה). יחד עם יהוא מנתה השושלת חמישה דורות), חוסל המלך החמישי והאחרון לבית יהוא ואחריו מלך שלום בן יבש במשך חודש אחד בלבד.

מימי שלום בן יבש ועד לחורבנה, ממלכת ישראל מאופיינת בחוסר יציבות שלטונית רבה יותר ובתחלופה מהירה של מלכים.

מבט על היחידה - נושאי רוחב

אהדות ופילוג

מערכת היחסים בין ממלכת ישראל לממלכת יהודה עברה מהפכות ותמורות. אחאב מלך ישראל (עליו למדנו ביחידה הקודמת), שיתף פעולה עם יהושפט מלך יהודה, דבר שהוביל למצב מדיני-ביטחוני וכלכלי טוב בימיהן של שתי הממלכות. שיתוף פעולה זה המשיך גם בימי יורם בן אחאב ואף גרר קשרי נישואין בין הממלכות. עתליה, בתם של אחאב ואיזבל הייתה נשואה ליהורם בן יהושפט מלך יהודה. אחזיה בן יהורם מלך יהודה שיתף פעולה עם יורם בן אחאב בעת שיורם נלחם בארמים.

מהפכת יהוא הובילה לנתק בין הממלכות. בימי יואש מלך ישראל (המלך השלישי של בית יהוא) התחזקה ממלכת ישראל ובמקביל אליה התחזקה גם ממלכת יהודה וכתוצאה מכך התחדש המאבק בין הממלכות עד כדי מלחמה ביניהם. מעשיהם ובחירותיהם של יואש מלך ישראל ואמציה מלך יהודה הובילו למלחמה שהסתיימה בפגיעה בממלכת יהודה ובבית המקדש. שוב, כמו בימי אסא ובעשא, הביא הפילוג להשלכות קשות על שתי הממלכות.

זמן קצר לאחר מכן, עם עלייתם למלוכה של ירבעם השני בנו של יואש (מלך ישראל) ועזריה בנו של אמציה מלך יהודה, השכילו המלכים לשיתף פעולה בין הממלכות ולהביא את ממלכותיהם להישגים מדיניים, ביטחוניים וכלכליים רבים, הישגים שהושפעו ככל הנראה, משיתוף הפעולה בין הממלכות.

ראינו אם כן, שאמנם גזירת הפילוג מאת ה' היא ולא ניתנת לשינוי, אך היחסים בין הממלכות נתונים בידי המלכים ולבחירה זו השפעה רבה על ההתפתחות והשגשוג של הממלכות בתחומים רבים.

מנהיג ומנהיגות

בפרקים שלמדנו הכתוב מבליט את דמותו של יהוא בן נמשי כמנהיג כריזמטי ונוקשה שהצליח לסחוף אחריו את תושבי הממלכה. הוא מימש את הציווי שקיבל מאחד מבני הנביאים ששלח אלישע הנביא להכרית את בית אחאב. בנוסף לבית אחאב הוציא להורג חלק גדול מבית המלוכה ביהודה - את המלך אחזיה ואת אחיו. הוא גייס את אנשי העיר שומרון לפעילותו הנוקשה כדי להשלים את המשימה ולהרוג את בניו הנותרים של אחאב, והשתמש בערמה כדי לאסוף לבית הבעל בשומרון את עובדי הבעל, וכדי להכרית את עבודת הבעל מהממלכה. הפעולות שעשה היו כרוכות במעשי הריגה רבים ונדרשה לשם כך תקיפות גדולה. ניתן לומר שהוא הצליח לקדם את הממלכה מבחינה רוחנית, בהקשר של המאבק בפולחן האלילי, אולם למרות הדבקות שלו במטרה הוא המשיך בחטאת ירבעם בן נבט (שהכניס את עבודת ה' בבמות) והמהפך הרוחני והדתי שעשה לא היה שלם, ובמהלך הדורות שימש תשתית לחדירה מחדש של הפולחן האלילי לממלכה, כפי שנלמד בהמשך.

מצב רוהני-מצב מדיני

ביחידה השלישית למדנו על אחאב מלך ישראל שהכניס את עבודת הבעל לממלכה הישראלית, בעיקר בעקבות הקשרים הפוליטיים של ממלכת ישראל עם ממלכת צור, שהתבטאו בנישואי אחאב לאיזבל בת מלך צור.

ביחידה זו למדנו על יהוא מלך ישראל ופועלו להכרתת עבודת הבעל מישראל. יהוא כינס את עובדי הבעל ל"בית הבעל", בית מקדש אלילי שעמד במרכז של עיר הבירה שומרון, והוביל להריגתם של עובדי הבעל והשמדת בית הבעל וכל הכלים ששימשו את עבודת הבעל. הכתוב מציין שמעשיו של יהוא הובילו להשמדת הבעל מישראל אך העבודה בבמות ("חטאת ירבעם") המשיכה לאורך כל ימי המלכים מבית יהוא, וברבות הימים היא היוותה פתח לחזרה מחדש של הפולחן האלילי.

אחד הדברים המעניינים ביחידה זו הוא שלא תמיד מציג הכתוב את הקשר בין המצב המדיני למצב הרוחני במתכונת של תורת הגמול - מצב רוחני טוב וכשכר לכך מצב מדיני טוב, ולהפך.

יהוא שניקה את ממלכת ישראל מעבודת הבעל זכה כשכר למעשיו בשושלת יחסית יציבה, שהיו בה חמישה מלכים (יהוא, יהואחז, יואש, ירבעם וזכריה): "יִיאָמֵר ה' אֵל יִהְיֶה יַעֲזָר אֲשֶׁר הָטִיבֶתָּ לַעֲשׂוֹת הַיֵּשָׁר בְּעֵינֵי כָּל אֲשֶׁר בְּלִבָּי עֲשִׂיתָ לְבֵית אַחָאָב בְּיָרְבֵּעַם יִשְׁבֹּנוּ לָךְ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב' י"ד, ל).

מכל מקום, מבחינה מדינית יהוא לא הצליח להחזיר את הממלכה לעוצמתה מימי אחאב, וממלכתו סבלה רבות מידם של הארמים: "בַּיָּמִים הָהֵם הָחֵל ה' לְקַצֹּת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּבֵס חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל: מִן הַיַּרְדֵּן מְנַחֵם הַשְּׂמֶשׁ אֶת כָּל אֶרֶץ הַגְּלָעָד וְהָרְאֹבֵנִי וְהַמְנַשֵּׁי מֵעֲרֵעַר אֲשֶׁר עַל נַחַל אֲרָנָן וְהַגְּלָעָד וְהַבְּשָׁן" (שם, לב-לג). הכתוב מקשר בין מצבו המדיני של יהוא למצבו הרוחני ורואה במצב המדיני תוצאה מהמצב הרוחני: "וַיְהִי אֵלַי שְׂמֵר לְלֶכֶת בְּתוֹרַת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם אֲשֶׁר חָטְיֵא אֶת יִשְׂרָאֵל" (שם, א).

לעומת זאת, בימי יואש ובעיקר ירבעם בן יואש (ירבעם השני) הממלכה התחזקה מאוד מבחינה מדינית, ויחד עם ממלכת יהודה, בראשותו של עזריה (עוזיה), הגיעו שתי הממלכות לגבולות ממלכתו של שלמה.

הכתוב מציג את חוסר הזיקה הישירה בין המצב הרוחני למצב המדיני: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' לֹא סָר מִכָּל חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם בֶּן נְבָט אֲשֶׁר חָטְיֵא אֶת יִשְׂרָאֵל [המצב הרוחני]: הוּא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבֹא חֶמֶת עַד יָם הָעֲרָבָה כְּדָבָר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבָר בְּיַד עֲבָדָיו יוֹנָה בֶּן אֲמַתִּי הַנְּבִיא אֲשֶׁר מָגַת הַחֶפֶר [המצב המדיני]: (מלכים ב' י"ד, כד-כה). ומסביר את חוסר הקשר בין המצב הרוחני למצב המדיני באופן הבא: "כִּי רָאָה ה' אֶת עֲנֵי יִשְׂרָאֵל מִיָּהּ מֵאֵד וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עֲזוּב וְאִין עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל. וְלֹא דָבָר ה' לְמַחֲזֹת אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיִּשְׁעִים בְּיַד יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ" (שם, כו-כז).

ניתן ללמוד גם-כך מהיחידה שלפנינו שלא תמיד השגחת ה' כורכת את המצב המדיני עם המצב הרוחני, וישנם שיקולים נוספים להצלחה או לכישלון מדיני. ישנן תקופות בהן השגחת ה' על המציאות ההיסטורית של עם ישראל בהירה וגלויה לעין, וישנן תקופות בהן שיקוליה נסתרים מאתנו ונדרשת נבואת אמת, כמו שהיה בימי התנ"ך, כדי לבאר את מהלכי ההשגחה.

שאלות הזרה ליהודה 4 מהפכות ותמורות

שאלות ידע לחלק א

שאלות קצרות

1. מי צווה ע"י ה' למשווח את יהוא למלך על ישראל ומי קיים את הציווי בפועל? (מל"א י"ט; מל"ב ט')
2. מה ציווה אלישע על הנער מבני הנביאים לומר ליהוא? (מל"ב ט')
3. מה ענה יהוא לעבדיו כששאלו אותו מדוע בא הנער מבני הנביאים? מה הוא ענה אחרי שהם הפצירו בו לשמוע את האמת? (מל"ב ט')
4. מה עשו עבדי יהוא כששמעו שיהוא נמשח למלך על ישראל? (מל"ב ט')
5. מדוע רכב יהוא מרמות גלעד ליזרעאל? (מל"ב ט')
6. כיצד הגיב יורם מלך ישראל כששמע שיהוא מגיע מרמות גלעד? ומה קרה לו? (מל"ב ט')
7. כיצד מת אחזיה מלך יהודה? (מל"ב ט')
8. כיצד מתה איזבל? (מל"ב ט')
9. מה כתב יהוא בספר הראשון ששלח לשרי יזרעאל ולאומנים את אחאב? כיצד הגיבו? (מל"ב י')
10. מה כתב יהוא בספר השני ששלח לשרי יזרעאל ולאומנים את אחאב? מה הם עשו בעקבות דבריו? (מל"ב י')
11. כיצד הערים יהוא על עובדי הבעל? (מל"ב י')
12. מה הבטיח ה' ליהוא מלך ישראל אחרי השמדת בית אחאב? (מל"ב י')
13. מה הציע אמציה מלך יהודה ליואש מלך ישראל? כיצד הגיב על כך יואש? (מל"ב י"ד)
14. מה היו תוצאות המלחמה בין אמציה מלך יהודה ליואש מלך ישראל? פרטו! (מל"ב י"ד)
15. מדוע, עפ"י הכתוב, עזר ה' לישראל בימי ירבעם בן יואש? (מל"ב י"ד)
16. מי הרג את זכריה בן ירבעם המלך האחרון לבית יהוא? (מל"ב ט"ו)
17. כיצד התקיים דבר ה' על בית יהוא בימי זכריה? הסבירו (מל"ב ט"ו)

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. מִשְׁחָהֲנִיךְ לְמֶלֶךְ אֶל עִם ה' אֵל יִשְׂרָאֵל. וְהִפִּיתָה אֶת בֵּית אַחָאָב אֲדֹנֶיךָ (מל"ב ט')
2. מִדּוֹעַ בָּא הַמְּשַׁעֵץ הַזֶּה אֵלֶיךָ (מל"ב ט')
3. מָה הַשְּׁלוֹם עִד וְנוֹנֵי אֵיזָבֵל אִמְךָ וְכַשְׁפִּיָּה הַרְבִּים. (מל"ב ט')
4. הַשְּׁלַכְהוּ בַחֲלֻקֹת שְׂדֵה נְבוֹזַת הַיִּזְרְעָאֵלִי כִּי זָכַר אָנִי וְאַתָּה אֶת רַכְבִּים צְמָדִים אַחֲרַי אַחָאָב אָבִיו (מל"ב ט')
5. פָּקְדוּ נָא אֶת הָאֲרוּרָה הַזֹּאת וְקַבְרוּהָ כִּי בֵת מֶלֶךְ הִיא (מל"ב ט')
6. וְרֵאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיֵּשֶׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשִׁמְתֶם עַל פִּסָּא אָבִיו וְהִלַּחְמוּ עַל בֵּית אֲדֹנֵיכֶם (מל"ב י')

7. הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו (מל"ב י')
8. אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (מל"ב י')
9. איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה (מל"ב י')
10. יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישובו לך על פסא ישראל. (מל"ב י')
11. החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את החוח. (מל"ב י"ד)
12. הכה הכית את אדום ונשאך לבן הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך. (מל"ב י"ד)

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

- פך שמן (מל"ב ט')
- שפעת יהוא (מל"ב ט')
- גולגולת, רגליים וכפות ידיים (מל"ב ט')
- שבעים בנים בשומרון (מל"ב י')
- בית הבעל (מל"ב י')
- החוח והארז אשר בלבנון (מל"ב י"ד)
- מצורע (מל"ב ט"ו)

ציינו שני פרטים על הדמויות הבאות (מאפיין אישיותי, פעולה שעשו, קשר בינם לבין דמות אחרת, דבר שאמרו וכדו):

- יהורם בן יהושפט (מל"ב ח')
- אחזיה בן יהושפט (מל"ב ח')
- יהוא מלך ישראל (מל"ב ט'-י')
- יהונדב בן רכב (מל"ב י')
- אמציה בן יהואש (מל"ב י"ד)
- ירבעם בן יואש (מל"ב י"ד)
- יונה בן אמיתי (מל"ב י"ד)
- עזריה (עוזיה) מלך יהודה (מל"ב ט"ו)

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

- יזרעאל (מל"ב ח')
- רמות גלעד (מל"ב ט')

על מי נאמר/מוזכר ובאיזה הקשר:

1. כִּי בִשְׁעוֹן יִהְיֶה (מל"ב ט')
2. מִלֹּא יָדוּ בְקִשְׁתֹּךָ וַיִּדְּךָ אֶת יְהוֹרִם בֵּין זְרָעוֹ (מל"ב ט')
3. וַתִּשָּׂם בְּפוּךְ עֵינֶיהָ וַתִּיטֵב אֶת רֹאשָׁהּ וַתִּשְׁקֹף בְּעַד הַחַלּוֹן. (מל"ב ט')
4. וַיִּשְׁמְטוּהָ וַיֹּז מִדְּמָהּ אֶל הַקִּיר וְאֶל הַסּוּסִים וַיִּרְמְסֶנָּה. (מל"ב ט')
5. וְלֹא מִצְאוּ בָּהּ כִּי אִם הַגְּלָגֶלֶת וְהַרְגְּלִים וְכַפּוֹת הַיָּדִים (מל"ב ט')
6. וַיִּשְׁחֲטוּ שְׁבַעִים אִישׁ וַיְשִׂימוּ אֶת רֹאשֵׁיהֶם בְּדוּדִים (מל"ב י')
7. שִׂימוּ אֹתָם שְׁנֵי צָבָרִים פֶּתַח הַשַּׁעַר עַד הַבֶּקֶר. (מל"ב י')
8. וַיִּתְּפוּסוּ חַיִּים וַיִּשְׁחֲטוּם אֶל בּוֹר בַּיִת עֶקֶד אַרְבַּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ (מל"ב י')
9. עָשָׂה בְּעֵקֶבָה לְמַעַן הָאֲבִיד אֶת עַבְדֵי הַבַּעַל (מל"ב י')
10. וַיִּצְאוּ אֶת מִצְבּוֹת בַּיִת הַבַּעַל וַיִּשְׂרְפוּהָ. וַיִּתְּצוּ אֶת מִצְבַּת הַבַּעַל וַיִּתְּצוּ אֶת בַּיִת הַבַּעַל וַיִּשְׁמְהוּ (מל"ב י')
11. הוּא הִכָּה אֶת אָדוֹם בְּגִי מֶלֶךְ עַשְׂרֵת אֲלָפִים וַתִּפֹּשׂ אֶת הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ יִקְתָּאֵל (מל"ב י"ד)
12. וַיִּקְשְׂרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וַיִּגַּם לְכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לְכִישָׁה וַיִּמָּתְהוּ שָׁם (מל"ב י"ד)
13. וַיִּגְעַד ה' אֶת הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצָרֶעַ עַד יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבַיִת הַחֲפְזִית (מל"ב ט"ו)

שאלות מפה

במפה שלפניכם מסומנים שלושה מקומות.

- א. סמנו במפה את המקומות: יזרעאל, רמות גלעד, שומרון.
- ב. (1) עם מי נלחם יורם מלך ישראל ברמות גלעד?
(2) מדוע ירד יורם ליזרעאל במהלך המלחמה ומי בא לבקר אותו ביזרעאל?

במפה שלפניכם מסומנים גבולות ממלכת ישראל וממלכת יהודה בימי ירבעם השני מלך ישראל ועזריה (עוזיה) בן אמציה מלך יהודה.

- א. סמנו במפה איזה שטח שייך לממלכת ישראל ואיזה שטח שייך לממלכת יהודה
- ב. כיצד מסביר הכתוב את הפריחה המדינית בימי ירבעם השני מלך ישראל אף על פי שעשה הרע בעיני ה'?
- ג. כתבו שני פרטים על עזריה מלך יהודה

שאלת ידע רחב לחלק ב

הכרתת בית אחאב

הנער מבני הנביאים שנשלח ע"י אלישע למשווח את יהוא למלך על ישראל ציווה את יהוא:

“וְהִכִּיתָה אֶת בֵּית אַחְזָב אֲדֹנֶיךָ וְנִקְמְתִי דְמֵי עֲבָדֵי הַנְּבִיאִים וְדְמֵי כָל עֲבָדֵי ה' מִיַּד אִיזָבֵל.

וְאַבְד כָּל בֵּית אַחְזָב... וְנִתְתִי אֶת בֵּית אַחְזָב כְּבֵית יִרְבְּעָם בֶּן נְבָט וְכְבֵית בַּעְשָׂא בֶן אַחֲזָיָה.

וְאֵת אִיזָבֵל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים בְּחֶלֶק יִזְרְעֵאל וְאִין קָבֵר...” (מלכים ב ט', ז-י).

א. ציינו שני אנשים או קבוצות אנשים שיהוא הרג כחלק מביצוע הציווי להכרתת בית אחאב.

עבור כל אחד מהאנשים או הקבוצות שציינתם כתבו מה הקשר שלהם לאחאב

ב. הכתוב מציין שהעונש לבית אחאב הוא כמו העונש לבית ירבעם בן נבט ולבית בעשא.

מי השמיד את בית ירבעם ובאיזה אופן, ומי השמיד את בית בעשא ובאיזה אופן?

שאלת העמקה והרחבה לחלק ג

עם ישראל אחדות ופילוג

- א. במלכים ב פרק י"ד מסופר על אמציה מלך יהודה שבחר לפתוח במלחמה נגד יואש מלך ישראל למרות אזהרתו של יואש.
- מה קרה בעקבות המלחמה: 1. לממלכת יהודה 2. לאמציה מלך יהודה 3. לאוצרות בית המקדש ולאוצרות בית המלך?
- ב. ימי שלמה המלך חתמו את ימי הממלכה המאוחדת.
- הביאו לפחות שלוש דוגמאות מימי שלמה המעידות על שגשוג ממלכתו.
- הסבירו כיצד מצב של אחדות בעם מאפשר שגשוג בתחומים אלו.
- ג. בסעיף א ראינו דוגמה להשלכות של הפילוג בעם על שתי הממלכות.
- בסעיף ב ראינו דוגמה לשגשוג ופריחה בימי אחדות.
- נסחו טענה המתייחסת להשלכות ולהשפעות של הפילוג ומנגד לכוחה של האחדות בעם.
- בסו את טענותיכם על הדוגמאות בסעיפים הקודמים והביאו לפחות דוגמה נוספת אחת לביסוס טענתכם.

יחידה 5: הכיבוש האשורי

מלכים ב, פרקים ט"ו-כ'

הנושאים ביחידה							
מחלת חזקיה נבואת ישעיה סוף ימיו של חזקיה	נבואתו השנייה של ישעיה מפלת סנחריב	שליחי סנחריב לחזקיה תפילת חזקיה	תגובת חזקיה נבואתו הראשונה של ישעיה	מלכות חזקיה מלך יהודה נאום רב־שָׁקָה	חורבן ממלכת ישראל הכותיים	מלכות אחז	מלכי ישראל האחרונים
מלכים ב פרק כ' (פסוקים א-ו, כ-כא)	מלכים ב פרק י"ט (פסוקים כ, לב-לז)	מלכים ב פרק י"ט (פסוקים ח-יט)	מלכים ב פרק י"ט (פסוקים א-ז)	מלכים ב פרק י"ח	מלכים ב פרק י"ז	מלכים ב פרק ט"ז	מלכים ב פרק ט"ו (פסוקים יג-יח)

מבוא ליחידה

שתי היחידות הקודמות (פרקי אלישע ומהפכות ותמורות - מל"ב פרקים ב'-י"ד) עוסקות בתקופה של כ-110 שנה, בה ידעו היחסים בין ממלכת ישראל לממלכת יהודה עליות ומורדות. במקביל התמודדו ממלכות יהודה וישראל עם עמי האזור. בשנים אלו ארם, השוכנת מצפון מזרח לממלכת ישראל, הייתה הגורם המשמעותי באזור. במאה השמינית (בימיו של מנחם בן גדי מלך ישראל וסוף ימיו של עזריה (עוזיה) מלך יהודה), הפכה אשור למעצמה, השתלטה בהדרגה על כל ממלכות האזור, והגיעה עד מצרים. ארם ניסתה להילחם בממלכה האשורית אך לבסוף נכנעה לה.

כפי שנראה ממלכות יהודה וישראל לקחו חלק במאבק שבין אשור לארם. הימים שלפני הכיבוש האשורי, ימיהם של ירבעם בן יואש מלך ישראל (המכונה גם ירבעם השני), ותחילת ימיו של עזריה (עוזיה) מלך יהודה (מל"א פרקים י"ד-ט"ו), היו ימים של שגשוג מדיני וכלכלי, התעצמות והרחבת גבולות בדומה לימי השיא של ממלכת שלמה. בניגוד לפריחה ולשגשוג הכלכלי והמדיני, המצב הרוחני בשתי הממלכות הלך והידרדר. ביחידה זו נלמד על ימיה האחרונים של ממלכת ישראל עד לחורבנה בידי האשורים, ועל השפעת הכיבוש האשורי על ממלכת יהודה.

נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפור הכיבוש האשורי.

1 | מלכי ישראל האחרונים

פרק ט"ו פסוקים יג-לא

כיצד הידרדרה ממלכת ישראל בימי הכיבוש האשורי?

כפי שלמדנו, שלטון בית יהוא נמשך חמישה דורות, דבר המעיד על יציבות שלטונית. זכריה בן ירבעם, האחרון למלכי בית יהוא, מלך על ישראל שישה חודשים ועשה הרע בעיני ה'. מלכותו הסתיימה בקשר שִׁקְשָׁר עליו שָׁלַם בֶּן יָבֵט, אחד משרי הממלכה, אשר הִרְגוּ לעיני העם ועלה למלוך במקומו (מל"ב ט"ו, ח-יב).

משימת התבוננות בטבלת המלכים

התבוננו בטבלת המלכים שלפניכם. התמקדו בימי מלכותו של זכריה מלך ישראל עד לחורבן הממלכה עברו כ־43 שנים. התייחסו לשאלות הבאות:

- כמה מלכים מלכו בתקופה זו בישראל?
- האם הורישו מלכים אלו את המלוכה לבניהם?
- כמה שנים מלך כל מלך?
- מה ניתן ללמוד על מצבה של הממלכה בשנים אלו?

מלכי יהודה וישראל מימי שלמה ועד החורבן

מעצמות האזור	מלכי ישראל	מלכי יהודה	יחידה
	שלמה (40)		יחידה 1 מלכות שלמה
מצרים	ירבעם (22)	רחבעם (17)	יחידה 2 פילוג הממלכה
	נדב (2)	אבים (3)	
ארם	בעשא (24)	אסא (41)	
	זמרי (7 ימים)		
	תבני (6)		
	אלה (2)	יהושפט (25)	
	עמרי (12)	יהורם (8)	
	אחזיה (2)	אחזיה (1)	
	יורם (12)	עתליה (6)	
	יהוא (28)	יהואש (40)	
	יהואחז (17)	אמציה (29)	
	יואש (16)	עזריה (52)	
האמפריה האשורית	ירבעם (41)	יותם (16)	יחידה 4 סהפכות ותמורות
	זכריה (6 חודשים)	אחז (16)	
	שלום (חודש)	חזקיה (29)	יחידה 5 הכיבוש האשורי
	מנחם (10)	מנשה (55)	
	פקח (2)	אמון (2)	
	פקח (20)	יאשיהו (31)	יחידה 6 סופה של ממלכת יהודה וחורבן המקדש
	הושע (9)	יהואחז (3 חודשים)	
		יהויקים (11)	
		יהויכין (3 חודשים)	
		צדקיהו (11)	
	גדליה בן אחיקם		
מצרים			
האמפריה הבבלית			

שיתוף פעולה
מלחמה

כפי שנראה להלן, מימי שלום בן יביש ועד לחורבנה, ממלכת ישראל בשנותיה האחרונות מאופיינת בחוסר יציבות שלטונית שבאה לידי ביטוי בעיקר במרידות וקשרים נגד המלכים, שהביאו לכך שלא קמו בתי מלוכה (בן לא המשך את אביו במלוכה ולא נוצרה שושלת מלוכה). כפי שנראה להלן הפסוקים מתארים רצף מרידות ורצח מלכים בממלכת ישראל שנעשו על ידי שרים מקרב הממלכה.

בנוסף, בניגוד לבתי המלוכה הקודמים במלכות ישראל (בית ירבעם, בית אחאב ובית יהוא), שבייסוד השושלת היה מעורב נביא ה', מכאן ואילך מתמנים ומתחלפים מלכים, ללא מעורבות כזו. כמו כן חלק מהמלכים מלכו תקופה קצרה יחסית.

שאלה למחשבה:

מלכי ישראל האחרונים נרצחו על ידי שריהם פעם אחר פעם, לעיתים בהפרשי זמן של חודשים. חשבו: מה אומרת עובדה זו על הממלכה ועל שריה? מה עשויות להיות ההשלכות המדיניות של התנהלות כזאת?

ימיה האחרונים של ממלכת ישראל מאופיינים גם בהידרדרות דתית. הכתוב מדגיש שמלכי ישראל לא רק עשו הרע בעיני ה' אלא גם המשיכו את חטאותיו של ירבעם בן נבט. מציאות זו החלישה וערערה את המצב הביטחוני של הממלכה, כך יכלה האימפריה האשורית המתעצמת לפלוש ביתר קלות לממלכת ישראל. ההשתלטות האשורית על ממלכת ישראל התרחשה בשלבים, ומתוארת בפרקים ט"ו וי"ז.

עיון במפה

הממלכה האשורית ממוקמת באזור מסופוטמיה מצפון לבל (צפון עירק ואירן של ימינו) על חופי נהר החידקל ובירתה נינוה.

מפה 15 - הממלכה האשורית

שְׁלוֹם בֶּן יָבִישׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל פָּרָק ט"ו, יג-טו

מלכותו של שלום בן יביש נמשכה חודש בלבד ואף היא, כמו מלכות זכריה, הסתיימה עם רציחתו של המלך על ידי מנחם בן גדי שמרד בו ועלה למלוך תחתיו. כפי הנראה גם מנחם בן גדי שעלה מהעיר תרצה, היה אחד משרי הממלכה.

מְנַחֵם בֶּן גְּדִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל פָּרָק ט"ו, טז-כב

מנחם בן גדי מלך ישראל עשה הרע בעיני ה' והמשיך בחטאות ירבעם בן נבט. הכתוב מתאר את אכזריותו של מנחם - הוא רצח נשים הרות בעיר הארמית הצפונית תפסח - "אֵת כָּל הַהָרוֹתִיהָ בְּקָע" - כיוון שתושביה לא הסכימו לקבל את מלכותו (רש"י).

בימיו של מנחם בן גדי, עם עלייתו של פול מלך אשור על ממלכת ישראל, החלה האימפריה האשורית לפגוע בממלכת ישראל (על פי דעת מקרא פול הוא שמו הבלבי של תגלת פלאסר). מנחם הטיל מס על תושבי הממלכה על מנת להעלות מס זה למלך אשור, וכך הרחיק את הלחץ האשורי לזמן מה מהאזור.

פְּקַחְיָה בֶּן מְנַחֵם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל פָּרָק ט"ו, כג-כו

אחרי מותו של מנחם בן גדי, עלה פקחיה בנו למלוך אחריו, ומלך שנתיים בלבד בעיר הבירה שומרון. מסופר כי פקחיה עשה הרע בעיני ה' ומלכותו הסתיימה עם הירצחו בידי פְּקַח בן רמליהו, שליטו. יחד איתו נרצחו השומרים אשר איתו.

בשונה ממלכי ישראל האחרונים, פקחיה בן מנחם קיבל את מלכותו בירושה מאביו ולא על ידי קשירת קשר נגדו. לכאורה נוצר בית מלוכה חדש - בית מנחם - אך מכיוון שמלכותו נמשכה זמן קצר ולא היה לו יורש, הכתוב לא מחשיב זאת לבית מלוכה.

פְּקַח בֶּן רַמְלִיָּהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל פָּרָק ט"ו, כז-לא

פקח בן רמליהו מלך ישראל מלך עשרים שנה וכמלכי ישראל שלפניו, עשה הרע בעיני ה'. בימיו של פקח גבר הלחץ האשורי על ממלכת ישראל ולראשונה בהיסטוריה של עם ישראל בארצו התרחשה הגליה - תושביה הצפוניים של הממלכה הוגלו לאשור: "בְּיָמַי פְּקַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תְּגַלֵּת פְּלֶאֶסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינָיו וְאֶת אָבְלָי בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קֹדֶשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגְּלָעַד וְאֶת הַגְּלִילָה כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיְגַלֵּם אֲשׁוּרָה" (כט).

2 | ממלכת יהודה בין ארם לאשור

פרק ט"ו פסוקים לב-לה ופרק ט"ז

איך התמודדה ממלכת יהודה עם השינויים שבאו בעקבות התעצמות כוחה של ממלכת אשור?

יותם בן עזריה מלך יהודה פרק ט"ו, לב-לה

ראינו שהלחץ האשורי הלך והתהדק סביב צווארה של ממלכת ישראל, שהלכה והצטמצמה סביב הרי השומרון. במקביל מלכי יהודה: יותם בן עזריה, ולאחריו אחז בנו, התמודדו מול ממלכת ארם, שעדיין איימה על ביטחונן של הממלכות.

בסוף ימיו של יותם, שמלך שש עשרה שנה בירושלים ועשה הישר בעיני ה', שלח ה' את רצין מלך ארם ואת פקח רמליהו מלך ישראל לפגוע ביהודה: "בַּיָּמִים הָהֵם הֶחֱלָה ה' לְהַשְׁלִיחַ בְּיְהוּדָה רָצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֶת פֶּקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ" (לז). שיתוף הפעולה בין רצין מלך ארם לפקח בן רמליהו מלך ישראל מתפרש כניסיון שלהם ליצור ברית אל מול הלחץ האשורי שהלך והתגבר, ולהכריח את ממלכת יהודה להצטרף לברית הזו (דעת מקרא). הלחץ שלהם על יהודה התעצם בימי אחז בן יותם, כפי שנראה בפסוקים הבאים.

אחז בן יותם מלך יהודה פרק ט"ז

משימת קריאה

קראו פרק ט"ז פסוקים א-ט, ושימו לב לשאלות:

- כיצד מתאר הכתוב את מלכותו של אחז?
- בפסוקים מוזכרים שני מלכים: רצין מלך ארם ותגלת פלאסר מלך אשור. מה טיב היחסים בין אחז ובין כל אחת מהממלכות?

אחז מלך שש עשרה שנה, עשה הרע בעיני ה' ומעשיו נחשבים חמורים ביותר. הכתוב מדגיש שאחז הלך בדרך מלכי ישראל; יתר על כן, הוא אימץ פולחן אכזרי במיוחד של הקרבת בני אדם למוֹלך האל העמוני - הוא העביר את בנו באש וזיבח וקיטר בבמות.

כבר הזכרנו כי בימיו של אחז החריף המאבק עם רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל, שחברו יחד להילחם בו וצרו על ירושלים. רצין ופקח אמנם לא הצליחו לכבוש את ירושלים: "וְלֹא יָבִילוּ לְהַלְחֵם" (ה) אך הכתוב מציין שרצין מלך ארם כבש את העיר אילת מידי יהודה. בספר דברי הימים מסופר על מכה קשה נוספת שהנחילו ארם וישראל לממלכת יהודה (דברי הימים ב פרק כ"ח, ה-ח).

נזכיר שמעט שנים קודם לכן, בימיו של עזריה (עוזיה) מלך יהודה סבו של אחז, הצליח עזריה להתגבר על האיום מצד ארם בזכות שיתוף פעולה בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל (בימי ירבעם השני מלך ישראל) ואף להביא

את ממלכת יהודה לימים של רגיעה ושגשוג כלכלי. בימיו של אחז אנחנו עדים למציאות הפוכה וקשה - אחז מלך יהודה שלח שליחים לתגלת פלאקר מלך אשור וביקש ממנו עזרה: "עבדך ובנך אני עלה והושעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקומים עלי" (ז). אחז ביקש ממלך אשור שיצא למלחמה כדי להושיע אותו מידי ארם וישראל. בתמורה הוא נתן לו כשוחד כסף וזהב מבית המקדש ומאוצרות בית המלך. תגלת פלאקר עלה על דמשק בירתה של ארם, כבש אותה והרג את רצין מלך ארם.

למדנו שבימי פקח בן רמליהו מלך ישראל (פרק ט"ו, פסוקים כז-לא), הגלה מלך אשור את תושביה הצפוניים של ממלכת ישראל, ככל הנראה ההגליה התרחשה כחלק מהמלחמה של אשור בארם ובישראל, המוזכרת בפרק זה.

משימת קריאה

קראו פרק ט"ז פסוקים י-כ, ושימו לב לשאלה:

- פנייתו של אחז לתגלת פלאקר נבעה אמנם מסיבות מדיניות, אך השפיעה גם מבחינה דתית-תרבותית. כיצד מתוארת השפעה זו בפסוקים?

פנייתו של אחז לתגלת פלאקר מלך אשור הפכה את ממלכת יהודה למדינת חסות של אשור, לא רק בהיבט הצבאי-מדיני, אלא גם מבחינה דתית-רוחנית.

הכתוב מציין שבמהלך הגעתו של אחז לדמשק (שנכבשה על ידי האשורים מידי הארמים) כדי לקדם את פני מלך אשור ולהודות לו על הצלתו, הוא ראה את המזבח שעמד במקדש מלך ארם, וביקש מאוריה הכהן לבנות לו מזבח זהה ולהציבו בחצר בית המקדש. כששב אחז לירושלים הוא הקריב קרבנות על המזבח שבנה אוריה ובכך למעשה שינה מן היסוד את סדרי המקדש - חצר בית המקדש הפכה למרכז לפולחן אלילי. המזבח שבנה אוריה היה גדול ממזבח הנחושת שבימי שלמה, ואחז הפכו למזבח העיקרי להקרבת קרבנות, הזיז את מזבח הנחושת ממקומו והסיר חלקים מכלי המקדש. את הנחושת שלקח אחז מכלי המקדש הוא נתן כשוחד למלך אשור (דעת מקרא). בפסוק יח אנחנו קוראים על מאמציו של אחז להסתיר חלק מהכלים שבחצר מפני חמדנותו של מלך אשור.

לפי ספר דברי הימים (דברי הימים ב כ"ח, כד) אחז סגר את בית המקדש עצמו (ההיכל) ובפועל התקיים פולחן אלילי, בחצר בית המקדש.

ניתן להסיק מכך שאחז נמנה עם מלכי יהודה הרשעים ביותר. לראשונה בתולדות הממלכה הוכנס פולחן אלילי למתחם המקדש, והתנ"ך קושר בין השינוי הזה לבין התלות של ממלכת יהודה בממלכת אשור.

3 | הורבן ממלכת ישראל

פרק י"ז

מהם הגורמים שהביאו לחורבן הממלכה?

בפרק ט"ו למדנו על מצבה של ממלכת ישראל בשנותיה האחרונות. בפרק ט"ז למדנו על ממלכת יהודה. פרק י"ז חוזר לעסוק בממלכת ישראל, ומתאר את הסיבות ההיסטוריות והסיבות הדתיות לחורבן הממלכה בידי אשור ולגלות הסופית של עשרת השבטים בימי הושע בן אלה, המלך האחרון למלכי ישראל. ממלכת ישראל, שהתקיימה כ-200 שנה מאז פילוג הממלכה בימי רחבעם בן שלמה, הגיעה לקיצה.

סוף ימי ממלכת ישראל והסיבות ההיסטוריות מדיניות של החורבן פרק י"ז, א-1

משימת קריאה

קראו פרק י"ז פסוקים א-1, ושימו לב לשאלות:

- מיהם המלכים המוזכרים בפסוקים?
- תארו את הקשרים בין המלכים המוזכרים.

הושע בן אלה מלך תשע שנים ועשה הרע בעיני ה' - 'יִרְקֵ לְאֵלֵי כְּמִלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו' (פסוק ב). מניסוח זה עולה שמעשיו היו פחות בעייתיים ממעשי קודמיו. בעקבות עלייתו של שלמנאסר מלך אשור (שירש את מקומו של תגלת פלאסר) להילחם בממלכת ישראל, נאלץ הושע בן אלה לשלם מס כבד לממלכת אשור ולהשתעבד לה. הפסוקים מלמדים כי הושע בן אלה כרת ברית עם סוא מלך מצרים (ממלכה מתחרה לאשור ובהמשך לבבל) ומרד במלך אשור. משמעות המרידה הייתה הפסקת תשלום המס הכבד. כתוצאה מכך נעצר הושע ונאסר בבית סוהר אשורי. בעקבות המרד של הושע בן אלה הטיל שלמנאסר מלך אשור מצור של שלוש שנים על שומרון, עיר הבירה של ממלכת ישראל. כעבור שלוש שנים כבש מלך אשור (כפי הנראה, הכוונה לסרגון, שמלך אחרי שלמנאסר, דעת מקרא) את שומרון והגלה את שבטי ישראל לערים רחוקות ברחבי האימפריה האשורית. שבטי ישראל שגלו נטמעו בתוך הממלכות אליהם הוגלו ורובם אבדו מעם ישראל.

המפה המצורפת מתארת את הגליית עשרת השבטים ברחבי האימפריה האשורית: "...ויגל את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי".

מפה 17 - הגליית ממלכת ישראל

הטאי ישראל - הסיבה הדתית להורבן וסיכום ימי ממלכת ישראל פרק י"ז, ז-כג

במהלך לימוד ספר מלכים עסקנו בעקרון ה'סיבתיות הכפולה'. על פי עיקרון זה האירועים בעולם מתרחשים בהתאם לידו המכוונת של ה' ובד בבד הם תוצר של פעילות אנושית המושתתת על בחירה חופשית. בפסוקים א-10 קראנו על ההתרחשויות ההיסטוריות שהובילו לחורבן ממלכת ישראל בידי אשור - התחזקות השליטה האשורית על ממלכת ישראל, מרידה של הושע באשור בעזרת מצרים ובעקבותיה מצור על עיר הבירה שומרון, החרבת הממלכה והגליית תושביה.

פסוקים ז-כג, מציגים את הסיבה הדתית להתרחשויות ההיסטוריות. תחילה, מפורטים חטאי העם, ולאחר מכן (פסוקים יח-כג), מביא הכתוב אמירה כללית על חרון אפו של הקב"ה על שתי הממלכות, ועל עונשה של ממלכת ישראל.

לפניכם דוגמאות לחטאים המוזכרים בפסוקים: הליכה בחוקות הגויים, בניית במות, מצבות ואשרים - לשם עבודה זרה, עבודת העגלים (הקשורה לחטאי ירבעם), עבודת הבעל (הקשורה לחטאי אחאב), חוסר הקשבה לנביאים.

בפסוקים יח-כג מתאר הכתוב את קיצה של ממלכת ישראל מנקודת מבט אלוקית כעונש לממלכת ישראל על מעשיה מראשיתה, בימי מלכות ירבעם בן נבט, ועד לסופה בימי הושע בן אלה. בניגוד לתיאור הסיבה ההיסטורית המתמקד רק בימי הושע, שבימיו התרחש החורבן, תיאור הסיבה הדתית מתפרש על פני כל ההיסטוריה של תקופת הממלכה בישראל וביהודה.

הפסוקים מתארים את השפעתו הרבה של ירבעם בן נבט, המלך הראשון בממלכת ישראל, על חטאי ממלכת ישראל לאורך שנות קיומה. הביטוי "חטאות ירבעם" בפסוק כב, הוזכר רבות לאורך הפרקים המתארים את מלכי ישראל.

פסוק יט מזכיר את העובדה שגם תושבי ממלכת יהודה חטאו ולא הלכו בדרך ה'.

היחידה מסתיימת בתיאור הקשה של גלות ממלכת ישראל: "ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה". הגלות הביאה לסופה של ממלכת ישראל ולהיעלמותם ההיסטורית של עשרת השבטים והיא מכונה "גלות עשרת השבטים". בארץ ישראל נותרה ממלכת יהודה.

התיישבות הכותים בשומרון פרק י"ז, כד-מא

במקביל להגליית תושביה הישראלים של ממלכת ישראל, הועברו תושבים מקצות האימפריה האשורית לארץ ישראל בידי ממלכת אשור, ויושבו בשומרון. מדובר בחילופי אוכלוסין יזומים וכפויים, שהחלישו את המוטיבציה של האוכלוסייה למרוד והקלו על השליטה האשורית באזורים אלו.

הפסוקים מספרים על התושבים החדשים שהובאו לשטח ממלכת ישראל. תושבים אלו כונו בפי חז"ל 'הכותים', על שם העיר המרכזית 'כותה', שרבים מהתושבים הגיעו ממנה.

הגויים שיושבו בערי השומרון עבדו עבודה זרה ולא עבדו את ה', ולכן ה' שלח בהם את האריות: "...וישלח ה' בהם את האריות ויהיו הרגים בהם" (כה). שליחת האריות היא אזהרה עבורם להפסיק לעבוד עבודה זרה בארץ ישראל, שמחמת קדושתה אינה סובלת עוברי עבירה (רמב"ן, ויקרא י"ח, כה).

פקידי מלך אשור פנו אל המלך, ותארו את מצוקתם של יושבי שומרון החדשים: "לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בהם את האריות והנם ממתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ" (כו). הם חזרו פעמיים על אותו ביטוי "משפט אלהי הארץ", שמבטא את ההנחה שלכל ארץ יש אל, שאותו כל יושבי הארץ חייבים לעבוד. הם הניחו שאם התושבים החדשים יעבדו את ה' אלוהי ארץ ישראל, ויקיימו אורח חיים התואם את משפטו, תיפסק פגיעתם הרעה של האריות. בעקבות פנייתם ציווה מלך אשור לשלוח לארץ את אחד הכהנים שגלו, כדי ללמד את תושבי שומרון את משפט ה', משפט הארץ. על פי הפסוקים (כט-לג), גויים אלו המשיכו לעבוד את אלוהיהם וגם עבדו את ה': "את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עבדים כמשפט הגוים אשר הגלו אתם משם" (לג).

הידעתם?

מי הם גרי האריות?

יושבי השומרון החדשים, הכותיים, התגיירו בעקבות חששם מן האריות, ומכאן מקורו של הביטוי 'גרי אריות', שמשמעותו - גרים שהתגיירו שלא מרצונם החופשי אלא מתוך פחד. חז"ל (סנהדרין פה ע"ב) נחלקו לגבי מעמדם של אותם גרים: יש שסוברים שהם גרי אמת, ויש שסוברים שגרי האריות, שלא התגיירו מרצונם החופשי, נחשבים לגויים. ברבות הימים הם כונו שומרונים.

לאחר שבפסוקים כד-מא דיבר הכתוב על התושבים שהוגלו לארץ ועבדו את אלוהיהם בשילוב עם עבודת ה', מתייחסים פסוקים לד-מ לאנשים מבני ישראל שנשארו בשומרון ולא הוגלו ונהגו אף הם כאותם כותים (דעת מקרא), המשיכו לעבוד עבודה זרה (כפי שתיאר הכתוב באופן מפורט בפסוקים ז-יז) בשילוב עבודת ה'. הפסוקים שבים ומזכירים את הברית בין ה' לישראל, ברית סיני, שבה ה' ציווה לא לעבוד אלוהים אחרים ואף על פי כן המשיכו בדרך זו, ונטמעו בין הכותים היושבים בארץ. נשים לב כי פסוק מא חוזר לתאר את הכותים, אשר הוסיפו את עבודת ה' לעבודת הגילולים.

על הכיבוש האשורי וסוף ימי ממלכת ישראל, צפו בסרטון:

https://youtu.be/kz3b-Ug_B-c?si=3MlofAWb2wApg8bI

4 | מלכות הזקיה מלך יהודה

פרקים י"ה-כ'

כיצד השפיע הכיבוש האשורי על ממלכת יהודה?

במקביל למלכי ישראל האחרונים, מלכו ביהודה שלושה מלכים: יותם, אחז וחזקיה. יותם בן עזריה עשה הישר בעיני ה'. לאחר מותו עלה למלוכה אחז בנו, אשר נהג בדרך הפוכה מאביו, והיה אחד המלכים הבעייתיים ביותר בממלכת יהודה (פרק ט"ז).

אחרי אחז, מלך בנו חזקיה. בעוד אחז דירדר את ממלכת יהודה לשפל רוחני - הכניס עבודה זרה למתחם המקדש ולממלכה כולה - חזקיה עשה הישר בעיני ה' והוביל מהפכה דתית. הכתוב מתאר: **וַיִּדְבֹק בְּה' לֹא סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה** (מל"ב י"ח, ו).

השתלטות האימפריה האשורית על האזור בימי אחז הביאה להתפשטות התרבות האשורית וגרמה להידרדרות רוחנית ביהודה, כאמור, בפרט בימי אחז. בשנה השישית לחזקיה מלך יהודה התרחש חורבן שומרון וממלכת ישראל. הכיבוש האשורי העמיד את ממלכת יהודה בסכנה גדולה ודירדר את מצבה המדיני והביטחוני. על רקע ההידרדרות הרוחנית והביטחונית פעל חזקיה בעוצמה ותיאור פעולותיו מסופר בהרחבה בכמה ספרים בתנ"ך (ספרי מלכים, דברי הימים וישעיה). המאורעות בזמנו היו ייחודיים במשמעותם לזמנם ולדורות.

המהפכה הדתית בימי חזקיה פרק י"ח, א-ו

חזקיה הוביל מהפכה דתית ותיקן את מעשי אחז אביו. הוא טיהר את הארץ מעבודה זרה (פסוק ד), ושיקם את מעמדו של המקדש כמרכז לעבודת ה', בכך שביטל את עבודת ה' בבמות שמחוץ למקדש. הכתוב מציין שחזקיה שבר את נחש הנחושת שעשה משה במדבר כאות להצלת העם. בני ישראל שמרו עליו למעלה מ-700 שנה אך במהלך הדורות הוא הפך לחלק מפולחן אלילי.

הכתוב מדגיש את צדקותו של חזקיה, אשר לא סר ממצוות ה': **בְּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּטַח וְאַחֲרָיו לֹא הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל מַלְכֵי יְהוּדָה וְאַשּׁוּר הָיוּ לְפָנָיו** (פסוק ה).

רבים מהתיקונים של חזקיה קשורים למקדש שהיה המרכז של ממלכת יהודה, אך מהפכת חזקיה לא נשארה בגבולות ממלכת יהודה, אלא התפשטה גם לאזור שהיה שייך בעבר לממלכת ישראל ובתקופת חזקיה היה תחת שליטה אשורית. חזקיה הכרית את העבודה הזרה מכל רחבי הארץ (על-פי דברי הימים ב, פרקים כ"ט-ל"א).

מרד הזקיה באשור פרק י"ח, ז-טז

כפי שראינו, חזקיה שינה מדרכי אביו אחז, והוביל מהפכה דתית. במקביל לכך, עשה חזקיה גם מהפך מדיני: אחז אביו של חזקיה השתעבד מרצונו לממלכת אשור וכתת עמה ברית (כדי שתסייע לו כנגד ממלכת ארם שחברה לישראל), ואילו חזקיה מרד באשור והפסיק לעלות לה מיסים. לפני המרד פעל חזקיה לחיזוק וביצור ערי הממלכה, והרחיב מחדש את גבולות הממלכה שנחלשה בימי אחז.

פסוקים ט-יב, הם מאמר מוסגר. הם שבים ומזכירים את המצור והחורבן של ממלכת ישראל בימי הושע בן אלה, המתוארים בהרחבה בפרק י"ז. המצור על שומרון התחיל בשנה הרביעית למלכות חזקיה, וכעבור שלוש שנים, בשנה השישית לחזקיה נחרבה עיר הבירה שומרון, וממלכת ישראל חרבה והוגלתה.

אזכורם של פסוקים אלו בפרק י"ח מסייע בידינו להבין את רצף האירועים בממלכת יהודה בהקבלה למתרחש בממלכת ישראל, ואף מצביע על הקשר בין האירועים המתרחשים במקביל.

משימת קריאה

קראו פרק י"ח פסוקים יג-טז, ושימו לב לשאלות:

למדנו שממלכת ישראל חרבה בשנה השישית למלכות חזקיה מלך יהודה (פסוקים ט-יב). כעבור זמן, מרד חזקיה במלך אשור (פסוק ז). פסוקים יג-טז, מתארים את תגובת מלך אשור למרד של חזקיה בשנת ארבע עשרה למלכותו.

- כיצד הגיב מלך אשור?
- מה ביקש חזקיה ממלך אשור?
- מה עשה חזקיה כדי לעמוד בהתחייבות שלו למלך אשור?

תגובת האשורים למרד הגיעה בשנת ארבע עשרה למלך חזקיה, בימיו של סנחריב מלך אשור. סנחריב יצא להילחם ביהודה ולכד את עריה הגדולות. בין היתר הוא כבש את העיר לכיש, עיר הממוקמת בשפלה, השנייה בגודלה בממלכת יהודה. תושבי לכיש הוגלו, והצבא האשורי התבסס שם. ככל הנראה, במהלך המצור על לכיש, ניסה חזקיה לעצור את המשך החרבת הממלכה ונכנע למלך אשור. מלך אשור הטיל קנס כבד על ממלכת יהודה, וכדי לשלמו השתמש חזקיה באוצרות המקדש ובאוצרות בית המלך. בין השאר נאלץ חזקיה להשתמש בזהב ששימש כציפוי לדלתות ההיכל ולעמודיו.

הידעתם?

תבליטי לכיש

סנחריב מלך אשור הנציח את הניצחון הגדול על לכיש באמצעות תבליטים המתארים את כיבוש העיר. התבליטים הוצגו בארמון סנחריב בנינווה והתגלו כ-2,700 שנה לאחר מכן. בסרטון המצורף תוכלו לראות את התבליטים שנמצאו ואת דרך כיבושה של העיר לכיש.

שאלה למחשבה

מה דעתכם על המעשה של חזקיה?
חשבו על טיעונים בעד ונגד המרד באשור.

נאום רב־שָׁקָה פרק י"ח, יז-לז

סנחריב מלך אשור לא הסתפק בכסף הרב שקיבל מחזקיה והחליט להמשיך את המערכה, והטיל מצור על ירושלים. סנחריב שלח לירושלים משלחת של שרים נכבדים בממלכתו מלווה ב"חיל כבד" (כוח צבאי חזק), כדי להטיל פחד ולהחליש את רוחם של אנשי ירושלים הנצורים ולגרום לכניעתה מרצון.

משלחת השרים של סנחריב שנשלחה לחזקיה נעמדה בתעלת הבריכה העליונה, ויצאה בקריאה לאנשי ירושלים להיכנע מרצון. כניעה כזו הייתה מקצרת את משך המצור ומקלה על הצבא האשורי, שריכז כוחות רבים סביב ירושלים. חזקיה שלח שלושה שרים שבפניהם נשא רב־שָׁקָה (אחד משרי המשלחת של סנחריב) את נאומו ובמרכזו קריאה לכניעת חזקיה לאשור.

שאלה למחשבה:

אילו נימוקים יציג להערכתכם רב־שָׁקָה בדבריו לחזקיה ואנשי ירושלים כדי לשכנע אותם להיכנע?

נאום רב־שָׁקָה כלל טיעונים דתיים, צבאיים ומדיניים שנימקו את הדרישה לכניעת ממלכת יהודה לאשור.

פסוקים יט-כא - טיעון מדיני/צבאי	
<p>רב־שָׁקָה תהה על האומץ של חזקיה למרוד במלך אשור, שהיה מלך גדול וחזק הרבה יותר ממנו.</p> <p>רב־שָׁקָה טען שחזקיה בחר לבטוח במצרים שהיא "משענת הקנה הרצוץ" (כא) - משל זה מתאר קנה עליו נשען אדם, אולם הקנה הוא "רצוץ" - שבור, כך שבמקום לקבל תמיכה מהקנה, הקנה פוגע בנשען עליו.</p> <p>הנמשל הוא שהממלכה המצרית לא אמינה, ומי שנשען עליה עלול להיפגע.</p> <p>* גם בימינו 'משענת קנה רצוץ' היא ביטוי לאדם או לדבר שאי אפשר לסמוך עליו.</p>	<p>יט. וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם רַב־שָׁקָה אֲמָרוּ נָא אֵל חֲזַקְיָהוּ כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אֲשׁוּר מֶה הַבְּטָחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בְּטַחְתָּ.</p> <p>כ. אָמַרְתָּ אֲךָ דָּבָר שֶׁפְּתִים עֵצָה וּגְבוּרָה לְמַלְחָמָה עֲתָה עַל מִי בְּטַחְתָּ כִּי מְרֹדֶת בִּי.</p> <p>כא. עֲתָה הִנֵּה בְּטַחְתָּ לָךְ עַל מִשְׁעַנַּת הַקֶּנֶה הָרְצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסְמְךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָה בְּזַרְעוֹ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְכָל הַבְּטָחִים עָלָיו.</p>
פסוק כב - טיעון דתי	
<p>רב־שָׁקָה טען שמכיוון שחזקיה הרס את הבמות ששימשו לעבודת ה', הוא לא יכול לסמוך על ה' שיציל אותו מיד אשור.</p> <p>טענת רב־שָׁקָה נובעת מתפיסה אלילית הרואה בעקירת הבמות מרידה בה', למרות שהמעשה של חזקיה נבע דווקא מתוך אמונה בה'.</p>	<p>וְכִי תֹאמְרוּן אֵלֵי אֵל ה' אֱלֹקֵינוּ בְּטַחְנוּ הֲלוֹא הוּא אֲשֶׁר הִסִּיר חֲזַקְיָהוּ אֶת בְּמֹתָיו וְאֶת מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לַיהוָה וּלְיְרוּשָׁלַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲוּוּ בְּיְרוּשָׁלַם</p>
פסוקים כג-כד - טיעון צבאי	
<p>רב־שָׁקָה טען שצבא ממלכת יהודה כל-כך קטן שאפילו אם האשורים יספקו לממלכת יהודה סוסים לצורך המלחמה, חזקיה לא יהיה מסוגל להעמיד מספיק לוחמים כדי להשתמש בסוסים. ואפילו אם יפנה למצרים, הם לא יועילו לו עם סוסים ומרכבות.</p>	<p>כג. וְעַתָּה הֲתַעַרְבֶנָּה אֶת אֲדָנִי אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאֶתְנֶה לָךְ אֲלָפִים סוּסִים אִם תּוּכַל לָתֵת לָךְ רֶכָבִים עֲלֵיהֶם.</p> <p>כד. וְאִיךָ תִּשָּׂבֵב אֶת פְּנֵי פַחַת אֶחָד עַבְדֵי אֲדָנִי הַקְּטָנִים וְתַבְטַח לָךְ עַל מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים.</p>

פסוק כה - טיעון דתי	
עֲתָה הַמְבַלְעֵדִי ה' עָלִיתִי עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהִשָּׁחֵתוֹ ה' אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשָּׁחִיתָהּ.	לטענת רב־שָׁקָה, סנחריב מלך אשור הוא שליח ה' ופועל על פיו ובשליחותו.

מפסוקים כו-כח, אנחנו למדים שרב־שָׁקָה נשא את נאומו בשפה העברית (?הודית), מכיוון שרצה שהעם יבין את דבריו. מטרתו הייתה לשבור את רוח העם, ובכך להשפיע על מהלכי חזקיה מלך יהודה. הנציג של שרי חזקיה, אליקים בן חלקיהו, חשש מהשפעת דברי רב־שָׁקָה על העם, וביקש מרב־שָׁקָה לדבר בשפה הארמית. רב־שָׁקָה ענה והסביר שזוהי אחת המטרות בשליחותו - לשכנע את העם שיש להיכנע למלך אשור הצר עליהם. רב־שָׁקָה תיאר את התוצאה הצפויה של מצור, שמלך אשור עמד לשים על ירושלים. בעקבות המצור עלול להיווצר מצב קיצוני של רעב, שבו אנשים יאלצו לאכול ולשתות את צרכיהם.

פסוקים כט-לב - טיעון מדיני פסיכולוגי	
כט. כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אֵל יִשָּׂא לָכֶם חֻקֵיהוּ כִּי לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ. ל. וְאֵל יִבְטַח אֶתְכֶם חֻקֵיהוּ אֵל ה' לְאִמֹר הַצֵּל יִצִּילֵנוּ ה' וְלֹא תִנָּתֵן אֶת הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר. לא. אֵל תִּשְׁמָעוּ אֵל חֻקֵיהוּ כִּי כֹה אָמַר מֶלֶךְ אֲשׁוּר עֲשׂוּ אֵתִי בְרָכָה וְצִאוּ אֵלַי וְאָכְלוּ אִישׁ גִּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וְשִׁתּוּ אִישׁ מִי בָרוֹ. לב. עַד בָּאִי וְלִקְחֵתִי אֶתְכֶם אֵל אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דְּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וְכֶרְמִים אֶרֶץ יֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וְחֵי וְלֹא תִמָּתוּ וְאֵל תִּשְׁמָעוּ אֵל חֻקֵיהוּ כִּי יִסִּית אֶתְכֶם לְאִמֹר ה' יִצִּילֵנוּ.	רב־שָׁקָה פנה לעם ואמר להם שלא ישתכנעו מדברי חזקיה, כי הוא לא יוכל להציל אותם מידי מלך אשור, וגם ה' לא יעשה זאת. רב־שָׁקָה הציע להם להיכנע למלך אשור. על פי פסוק לא - בשלב ראשון (דעת מקרא), אם יצאו משערי העיר וייכנעו, הם יזכו לחיי רוגע ושפע בארץ. בשלב שני, על פי פסוק לב - כאשר מלך אשור יכבוש את יהודה, הם יוגלו למקום משובח אחר, שם יסיפו לחיות חיים של רווחה ושפע. כל זאת בניגוד למצבם הנוכחי של חיי רעב ומחסור בעקבות המצור האשורי על ממלכת יהודה.
פסוקים לג-לה - טיעון דתי	
לג. הַהַצֵּל הַצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת אֶרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אֲשׁוּר. לד. אֵיזָה אֱלֹהֵי חֲמַת וְאַרְפָּד אֵיזָה אֱלֹהֵי סַפְרוֹיִם הִנֵּעַ וְעָוָה כִּי הַצִּילוּ אֶת שְׁמֵרוֹן מִיָּדִי. לה. מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר הַצִּילוּ אֶת אֶרְצֵם מִיָּדִי כִּי יִצִּיל ה' אֶת יְרוּשָׁלַם מִיָּדִי.	רב־שָׁקָה טען כי בכל הארצות שנכבשו על ידי מלך אשור, לא הצילו אלוהי ארצות אלו את עמם, כך גם ה' לא יציל את עמו.

בפסוקים לו-לז מתוארות תגובת העם ותגובת שרי חזקיה לנאום רב־שָׁקָה. חזקיה מצווה את העם לא לענות לדברי רב־שָׁקָה. שרי המלך, שנשלחו מטעמו לשמוע את דברי רב־שָׁקָה, חזרו אל חזקיה בבגדים קרועים כאבלים.

שאלה למחשבה:

כיצד יגיב חזקיה לדברי רב־שָׁקָה?
 מה עוד יכול חזקיה לעשות בניסיון להציל את ירושלים מכיבוש בידי אשור?

תגובת חזקיה ונבואתו הראשונה של ישעיה

פרק י"ט, א-ז

משימת קריאה

קראו פרק י"ט פסוקים א-ז, ושימו לב לשאלות:

- אל מי שלח חזקיה את שריו?
- כיצד מתאר חזקיה את מצבו של העם?
- איזו בקשה הוא שם בפיהם?

כששמע חזקיה את דברי רב־שֶׁקָה מפי שריו, הוא קרע את בגדיו, לבש בגדי שק ונכנס להתפלל בבית המקדש. בנוסף, שלח חזקיה את: "אַלְיָקִים אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשָׁבָא הַסֹּפֵר וְאֵת יֶקְנִי הַכְּהֵנִים", כשהם לבושים בבגדי שק, אל ישעיה הנביא.

כך מתאר חזקיה את היום שבו נאמרו דברי רב־שֶׁקָה: "יום צָרָה וְתוֹכָחָה וְנֶאֱצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד מִשְׁבַּר יְכֹחַ אֵין לְלֵדָה". חזקיה מדמה את העם היושב בירושלים לאישה הכורעת ללדת ויושבת על המשבר (כיסא היולדת), ואין בה כוח ללדת את בניה. לעם ישראל שהם בנים לה', אין כוח להתגבר על הצרה הניצבת בפניהם ואינם יכולים להכריע אם להיכנע לאשור או להמשיך להילחם בו (דעת מקרא).

אחרי תיאור מצבם הקשה, מוסיף חזקיה שדברי רב־שֶׁקָה הביאו לחילול שם ה' והוא מקווה שה' ישיע את ישראל למען שמו. חזקיה ביקש מישעיה הנביא לשאת תפילה על העם שנותר ביהודה ובירושלים. בתגובה לכך שלח ישעיה דברי עידוד - נבואה המבשרת את מפלתו הקרובה של הצבא האשורי.

הידעתם?

ישעיה הנביא

ישעיה בן אמוץ, היה נביא שפעל בממלכת יהודה בימיהם של עוזיה, יותם, אחז וחזקיה - מלכי יהודה. בימיו הייתה ממלכת אשור בשיאה, חרבה ממלכת ישראל וממלכת יהודה נחלשה. נבואותיו מקובצות ב'ספר ישעיהו', שמופיע כספר הראשון מבין הנביאים האחרונים. חלק גדול מנבואותיו הן נבואות נחמה.

נבואתו השניה של ישעיה ומפלת סנחריב

פרק י"ט פסוקים כ, לב-לז

לאחר נבואת ישעיה הראשונה (פסוקים ו-ז) שב חזקיה ופנה בתפילה לה'. ולאחר מכן חזר ישעיה והביא את דבר ה' לחזקיה. נבואתו מתחילה בפסוק כ.

פסוקים לב-לד הם שלושת הפסוקים האחרונים של הנבואה, המבשרים על מפלת סנחריב והצלת ירושלים. ישעיה הבטיח בשם ה', שאשור לא יצליחו לכבוש את ירושלים. ה' יגן על ירושלים למען שמו ולמען דוד המלך, שייסד בה את ממלכתו וה' הבטיח לו שמלכות בית דוד תתקיים לעולם.

מסע סנחריב ליהודה הסתיים במפלתו. כפי שניבא ישעיה, הכתוב מתאר את מפלת סנחריב באורח נס, כאשר בלילה הפכה מלאך ה' את מחנה אשור ומתו 185,000 חייליו של סנחריב. סנחריב שב חזרה לעיר בירתו נינוה אשר באשור ונרצח בידי שניים מבניו.

מהלת חזקיה, נבואת ישעיה וסוף ימיו של חזקיה פרק כ' פסוקים א-ו, כ-כא

בעקבות מהלתו של חזקיה, בא ישעיה הנביא אליו ובפיו הבשורה כי חזקיה עומד למות. בתגובה, התפלל חזקיה אל ה' ובכה בכי גדול. הוא ביקש שה' יזכור לו את מעשיו הטובים ואת הליכתו בדרכי ה'. עוד בטרם עזב ישעיה את ארמון המלך, ה' התגלה לישעיה בשנית, ובנבואתו הייתה בשורה אישית טובה לחזקיה ובשורה לאומית טובה על הממלכה. מבחינה אישית ה' שמע את תפילת חזקיה ותוך ימים ספורים הוא עומד להתרפא ממחלתו, וצפוי לחיות עוד חמש עשרה שנה נוספות. מבחינה לאומית, ירושלים עומדת להינצל מיד אשור.

אמנם למדנו כבר בסוף פרק י"ט על הצלתה של ירושלים, אבל מהלתו של חזקיה ונבואת ישעיה בפרק כ' התרחשו שלושה ימים לפני מפלת סנחריב, ולכן בנבואת ישעיה הוזכרה הצלת העיר (רש"י).

פסוקים כ-כא מתארים את סוף ימיו של חזקיה. פסוק כ מציינ את מפעליו של חזקיה, שעל פי המתואר בספר דברי הימים היו חלק מההכנות למלחמה באשור: בניית בריכת מים ותעלה שדרכה הגיעו המים אל העיר וסתימת המים שמחוץ לעיר.

הידעתם?

נקבת השילוח

כחלק מהכנותיו של חזקיה לקראת בואו של סנחריב הוא חצב נקבה (תעלה) המכניסה את מי מעיין הגיחון אל תוך העיר. בכך פתר חזקיה בעיה כפולה: הכנסת מים לתוך העיר, שישמשו את תושבי העיר בזמן המצור, ומניעת אספקת מים מהאויב הנמצא מחוץ לעיר.

הנקבה שחצב חזקיהו נמצאה בעיר דוד ובתוכה כתובת המתארת את תהליך החציבה. צפו בסרטון על נקבת השילוח.

מבט על היהידה - נושאי רוחב:

ישראל והעמים

ביחידה זו מתוארת התחזקותה של הממלכה האשורית והפיכתה לאימפריה. במקביל, ארם, שהייתה האויבת הצפונית הקבועה למן פילוג הממלכה המאוחדת, הלכה ונחלשה תחת הלחץ האשורי. בימיו של פקח בן רמליהו, ממלכי ישראל האחרונים, נעשה ניסיון להקים קואליציה צבאית אל מול האשורים - פקח בן רמליהו מלך ישראל ורצין מלך ארם. לקואליציה הזו, לא הצטרף אחז מלך יהודה. האשורים הצליחו להשתלט על ארם ולהגלות את תושביה, ולכבוש את צפון ממלכת ישראל.

הלחץ האשורי על ממלכת ישראל הנותרת ועל ממלכת יהודה הלך וגבר. האשורים הטילו מס כבד על שתי הממלכות. הושע בן אלה, מלכה האחרון של ממלכת ישראל, ניסה למרוד באשורים ולשם כך כרת ברית עם מצרים. כתוצאה מן המרד החריבו האשורים את ממלכת ישראל ובירתה שומרון, ורבים מתושבי הממלכה הוגלו (חורבן ממלכת ישראל וגלות אשור בשנת 722 לפני הספירה) האשורים הושיבו בממלכת ישראל תושבים חדשים - הכותים, המכונים 'גרי אריות'.

הלחץ האשורי לא פסח על ממלכת יהודה, ומלכי יהודה נאלצו לשלם מס כבד למלכי אשור. בימי אחז, השעבוד קיבל גם משמעות דתית עמוקה, עם הכנסת פולחן אלילי לתוך הממלכה, ואף למתחם המקדש. לאחר הידרדרות זו מרד חזקיה מלך יהודה, בנו של אחז, באשורים. הוא כרת ברית עם מצרים, הפסיק לשלם מס, ביצר את העיר ודאג לאספקת מים קבועה לעיר הבירה, כדי להחזיק מעמד במצור הצפוי. סנחריב מלך אשור עלה על הממלכה, כבש את ערי יהודה הבצורות, והטיל מצור על ירושלים, שניצלה בדרך נס. המרד של חזקיה באשורים הצליח, אם כי גבה מחיר יקר מן הממלכה והיא נחלשה.

ימיה של האימפריה האשורית היו ימי מפנה בתולדות עמנו, ולראשונה מאז ימי יהושע בן נון, גלו רבים מבני עמנו לארצות נכר. גלות זו מכונה גלות עשרת השבטים. יתר על כן, יותר ממחצית הארץ ניתנה בידי שלטון זר, שהביא אליה תושבים זרים.

מצב רוהני – מצב מדיני

הקשר בין המצב הרוחני למצב המדיני בולט בימיהם של רבים מן המלכים שנלמדו ביחידה זו.

אם נתבונן בממלכת ישראל - כל מלכי ישראל האחרונים עשו הרע בעיני ה', וחזרו על חטאות ירבעם בן נבט (דהיינו, השאירו על כנה את עבודת ה' בעגלים בבית אל ובדן ובכך העמיקו את הפילוג בין הממלכות). במקביל, המצב המדיני הלך והתדרדר.

בימי המלך האחרון לממלכת ישראל, הושע בן אלה, המצב הרוחני השתפר באופן יחסי לקודמיו: **וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' רַק לֹא כַמְלִכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו** (מל"ב פרק י"ז, ב) לעומת זאת המצב המדיני בימיו היה הגרוע ביותר - הממלכה נכבשה כולה בידי האשורים ובוצעה הגליה המונית של תושביה.

מן התיאור של חורבן שומרון וגלות עשרת השבטים (מל"ב, י"ז) עולה שההחלטה האלוקית ההיסטורית להחריב את שומרון ולהגלות את תושבי הממלכה קשורה למעשים שנעשו לאורך כל ימיה של הממלכה ואין היא מתמקדת רק בימיו של הושע. הכתוב מזכיר את חטאות ירבעם (עבודת העגלים) ואת חטאת אחאב (עבודת הבעל) וחטאים נוספים. הגמול האלוקי נקבע על פי מעשיהם של דורות רבים, ורק במצב שבו הוגדשה הסאה של העוונות הקב"ה מבצע את הגמול.

בממלכת יהודה הקשר בין המצב הרוחני למצב המדיני בא לידי ביטוי בימיהם של אחז וחזקיה. אחז היה מלך חלש מאוד מבחינה מדינית, ונאלץ לקבל עזרה מהאשורים אל מול הלחץ הארמי והישראלי (רצין ופקח). במקביל המצב הרוחני היה ירוד ביותר, עבודה זרה התפשטה בארץ כולה, וחדרה אף למתחם המקדש.

לעומת זאת בימי חזקיה הייתה התחזקות מדינית והתחזקות רוחנית. חזקיה הוביל מהפכה דתית, עקר את הפולחן האלילי, ביטל את העבודה לה' בבמות מחוץ למקדש וחידש את עבודת ה' במקדש. במקביל הוא חיזק את הממלכה והתכונן למרד באשורים. המרד לא הוכתר כניצחון אשורי בעקבות התערבותו של ה' בדרך נס, שהצילה את ירושלים מידי של סנחריב מלך אשור. ממלכת יהודה נשארה אם-כך ממלכה עצמאית, עובדה זו יכלה ללמדם כי גם בדורות הבאים ה' יעמוד לימינם של בניו ולא ייתן להחריב את ירושלים: **וַיְגַדְתִּי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָה לְמַעַן וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי** (מל"ב פרק י"ט, לד). ולצד זאת הממלכה נחלשה ותושביה סבלו בעקבות הכיבוש האשורי של ערי יהודה הגדולות במהלך המלחמה.

אהדות ופילוג

התהפכות הגיאופוליטיות (היחסים הבינלאומיים בהקשר גיאוגרפי) הדרמטיות, והמעבר לתקופה האשורית, זעזעו את הקשרים בין שתי הממלכות האחיות - ישראל ויהודה. פקח בן רמליהו, מלך ישראל, חשב שיש להילחם באימפריה האשורית וכתר ברית עם רצין מלך ארם, אליה לא הצטרף אחז מלך יהודה. כתוצאה מכך, פרצה מלחמת אחים - פקח ובעל בריתו רצין מלך ארם עלו על ירושלים ורצו להכניע את אחז. אחז פנה לעזרת תגלת פלאסר מלך אשור שנענה ברצון לאתגר ויצא להילחם ברצין ובפקח, מה שהחיש את תהליך השתלטותה של אשור על המרחב.

קריאתו של אחז למלך אשור, שיעזור לו אל מול ממלכת ישראל, מזכירה את קריאתו של אסא מלך יהודה לבן הדד מלך ארם לעזור לו במלחמתו בבעשא מלך ישראל (מל"א פרק ט"ו, יח-כ). בשני המקרים ממלכת ישראל נפגעה קשות מכך ונכבש צפון הגליל בידי האויב הזר.

לאחר שהושלם הכיבוש של ממלכת ישראל על ידי האשורים נותרה ממלכת יהודה הממלכה היחידה של עם ישראל.

עיקרון הסיבתיות הכפולה

בפרק י"ז מתאר הכתוב את חורבנה של ממלכת ישראל ונותן שני סוגי הסברים להתרחשות ההיסטורית הדרמטית בתולדות עמנו. הוא פותח בהסבר פוליטי-היסטורי - הושע בחר למרוד במלך אשור, כרת ברית עם מלך מצרים כנגד האשורים, וכתוצאה מכך עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון, הטיל מצור ממושך ובסופו נחרבה שומרון ותושבי הממלכה הוגלו.

הפרק ממשיך ונותן הסבר דתי המת"יחס לכלל ימיה של ממלכת ישראל - מלכי ישראל למן ימיו של ירבעם בן נבט ואילך, עשו הרע בעיני ה', הכניסו עבודה זרה, עבדו את ה' בבמות ולא עלו למקדש, לא שמעו לנביאי ה' ועוד. וכתוצאה מכך, נגזר על ממלכת ישראל חורבן וגלות.

שני ההסברים הללו הם דוגמה נוספת לדרך בה התנ"ך מלמד אותנו על הסיבות השונות להתרחשויות ההיסטוריות ועל הרבדים השונים בהם ניתן לבחון אותן.

שאלות הזרה ליהודה 5 הכיבוש האשורי

שאלות ידע לחלק א

שאלות קצרות

1. כמה זמן מלך שלום בן יבש, ומי הרג אותו? (מל"ב ט"ו)
2. ציינו שניים ממלכי ישראל שמלכותם הסתיימה מכיוון שהרגו אותם. ציינו שני פרטים על תקופת מלכותם (מל"ב ט"ו).
3. מה עשה מנחם בן גדי כאשר פול מלך אשור עלה על ממלכת ישראל? (מל"ב ט"ו)
4. איזה חלק של הארץ נכבש ע"י תגלת פלאסר מלך אשור בממלכת ישראל בימי פקח בן רמליהו? (מל"ב ט"ו)
5. מה ביקש אחז מלך יהודה מתגלת פלאסר מלך אשור, מדוע ביקש זאת ומה הוא נתן לו בתמורה? (מל"ב ט"ז)
6. מה ראה אחז בדמשק ומה ציווה את אוריה הכהן? (מל"ב ט"ז)
7. באיזה אופן פגע אחז מלך יהודה בבית המקדש? (מל"ב ט"ז)
8. מה עשה הושע בן אלה כאשר שלמנאסר מלך אשור עלה על ממלכת ישראל? כתבו מה עשה בתחילה ומה עשה כעבור זמן. מה הייתה התוצאה של מעשיו? (מל"ב י"ז)
9. במה האשים שלמנאסר מלך אשור את הושע בן אלה? (מל"ב י"ז)
10. מהי הסיבה המדינית לחורבן ממלכת ישראל וליציאה לגלות בימי אשור ומהי הסיבה הדתית? (מל"ב י"ז)
11. ציינו שלושה חטאים של עם ישראל שמוזכרים בפרק י"ז (מל"ב י"ז).
12. מה קרה לאנשים שמלך אשור הושיב בערי שומרון במקום בני ישראל? כיצד פתר מלך אשור את הבעיה? (מל"ב י"ז)
13. מי היה מלך יהודה בזמן שממלכת ישראל נכבשה בידי האשורים? (מל"ב י"ח)
14. ציינו מעשים שעשה חזקיהו: שני מעשים בתחום הדתי-רוחני ושני מעשים בתחום הצבאי-בטחוני (מל"ב י"ח).
15. כיצד הגיב חזקיהו לתפיסת ערי יהודה בידי שלמנאסר מלך אשור? (מל"ב י"ח)
16. לשם מה שלח מלך אשור את תרתן, רב סריס ורבשקה מלכיש לירושלים? (מל"ב י"ח)
17. ציינו שתי טענות שמעלה רבשקה בנאומו לפני העם בתעלת הבריכה העליונה. (מל"ב י"ח)
18. מדוע אליקים אשר על הבית, שבנא הסופר ויואח המזכיר הגיעו קרועי בגדים לחזקיהו? (מל"ב י"ח)
19. מדוע שלח חזקיהו משלחת לישעיה הנביא ומה מסר ישעיה לחזקיהו דרך השליחים? (מל"ב י"ט)
20. מה מבטיח ישעיה הנביא בנבואתו השנייה לחזקיהו? מה קרה מיד לאחר מכן? (מל"ב י"ט)
21. כיצד הסתיים המצור האשורי על ירושלים? (מל"ב י"ט)
22. כיצד הגיב חזקיהו לדברי הנבואה של ישעיה, לפיהם הוא עומד למות ממחלתו? מה ענה ה' לחזקיהו באמצעות ישעיה הנביא? (מל"ב כ)

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. עבדך ובנך אני עלה והושעני מפני מלך ארם ומפני מלך ישראל הקומים עלי (מל"ב ט"ז).
2. הגוים אשר הגלית ותושב בערי שומרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והגם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ (מל"ב י"ז).
3. הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מל"ב י"ח).
4. התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסיים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם. (מל"ב י"ח).
5. המבלעדי ה' עליתי על המקום הזה להשחתו ה' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה. (מל"ב י"ח).
6. דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעיים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באוני העם אשר על החמה. (מל"ב י"ח).
7. ולקחתי אתכם אל ארץ בארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו (מל"ב י"ח).
8. יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משפר וכח אין ללדה (מל"ב י"ט).
9. לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה (מל"ב י"ט).
10. וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (מל"ב י"ט).
11. והספתי על ימך חמש עשרה שנה ומפני מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת (מל"ב כ).

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

- מזבח אשר בדמשק (מל"ב ט"ז)
- אריות (מל"ב י"ז)
- נחש הנחושת (מל"ב י"ח)
- משענת הקנה הרצוץ (מל"ב י"ח)

צינו שני פרטים על הדמויות הבאות

(מאפיין אישיותי, פעולה שעשו, קשר בינם לבין דמות אחרת, דבר שאמרו וכדו):

- מנחם בן גדי מלך ישראל (מל"ב ט"ו)
- פקחיה בן מנחם מלך ישראל (מל"ב ט"ו)
- תגלת פלאסר (מל"ב ט"ו)
- יותם בן עוזיה מלך יהודה (מל"ב ט"ו)
- אחז בן יותם מלך יהודה (מל"ב ט"ז)
- אוריה הכהן (מל"ב ט"ז)
- הושע בן אלה מלך ישראל (מל"ב י"ז)
- שלמנאסר מלך אשור (מל"ב י"ז)
- חזקיה בן אחז מלך יהודה (מל"ב י"ח)
- רבשקה (מל"ב י"ח)

- אליקים אשר על הבית, שבנא הסופר ויואח המזכיר (מל"ב י"ח)
- סנחריב מלך אשור (מל"ב י"ט)

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

- שומרון (מל"ב י"ז)
- תעלת הברכה העליונה במסילת שדה כובס (מל"ב י"ח)

שאלת מפה

במפה שלפניכם מסומנים מקומות מהם הוגלו על ידי תגלת פלאסר מלך אשור, תושביה הצפוניים של ממלכת ישראל.

א. סמנו במפה את המקומות הבאים:

- אבל בית מעכה
- קדש
- חצור

ב. בימי איזה מלך ממלכי ישראל הגלה מלך אשור את תושביה הצפוניים של ממלכת ישראל? כיצד הסתיימה מלכותו?

על מי נאמר/מוזכר ובאיזה הקשר:

1. בַּא תְּגַלַּת פְּלֹאסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיִּקַּח אֶת עֵינָן וְאֶת אֲבֵל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת יְנוּחַ וְאֶת קֶדֶשׁ וְאֶת חָצוֹר וְאֶת הַגִּלְעָד וְאֶת הַגְּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נִפְתָּלִי וְגַלִּים אֲשׁוּרָה (מל"ב ט"ו).
2. בַּיָּמִים הָהֵם הִחֵל ה' לְהַשְׁלִיךְ בְּיַהוּדָה רֵצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֶת פִּקַּח בֶּן רַמְלֵיהוּ (מל"ב ט"ו).
3. וַיִּקַּח... אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית ה' וּבְאֶצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר שָׁחַד (מל"ב ט"ז).
4. וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ... לְקִרְאֵת תְּגַלַּת פְּלֹאסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר דּוֹמֵשֶׁק וַיֵּרָא אֶת הַמַּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדַמְשֶׁק (מל"ב ט"ז).
5. וַיַּעַל מֶלֶךְ אֲשׁוּר בְּכָל הָאָרֶץ וַיַּעַל שֹׁמְרוֹן וַיִּצַר עָלֶיהָ שְׁלֹשׁ שָׁנִים (מל"ב י"ז).
6. וַיִּגַּל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה וַיֵּשֶׁב אוֹתָם בְּחַלְח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדֵי (מל"ב י"ז).
7. וַיְהִי בְּתַחֲלֹת שְׁבַתָּם שֶׁם לֹא יָרְאוּ אֶת ה' וַיִּשְׁלַח ה' בָּהֶם אֶת הָאֲרִיּוֹת וַיַּהֲרִיבוּ הָרְגִים בָּהֶם (מל"ב י"ז).
8. אֶת ה' הָיוּ יִרְאִים וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפֵּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלוּ אוֹתָם מִשָּׁם (מל"ב י"ז).
9. הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאֶרְצוֹ וְהִפְלֵתִיו בְּחָרֵב בְּאֶרְצוֹ. (מל"ב י"ט).

10. לֹא יָבֹא אֶל הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא יֵרֶד שָׁם חֵץ וְלֹא יִקְדָּמָנָה מִגֵּן וְלֹא יִשְׁפֹךְ עָלֶיהָ סֶלֶלָה. בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא (מל"ב י"ט).
11. שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ רִאִיתִי אֶת דְּמָעֹתֶיךָ הַנְּי רִפָּא לָךְ בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַעֲלֶה בֵּית ה' (מל"ב כ).
12. וְהִסְפַּתִּי עַל יָמֶיךָ חֲמוֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֲצִילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעַן וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי (מל"ב כ).

שאלת ידע רחב לחלק ב

- א. בפרק י"ח מובאים דברי רבשקה לעם היושב בירושלים בימי חזקיה.
- מה הייתה מטרת רבשקה בנאומו?
 - ציינו שלושה טיעונים שמביא רבשקה בדבריו כדי לשכנע את העם.
 - מדוע ביקשו שרי חזקיה מרבשקה לדבר ארמית?
- ב. בפרקים ט"ו-י"ט אנו מוצאים ביטויים שונים לאיום האשורי כלפי ממלכות ישראל ויהודה. הביאו שתי דוגמאות לאיום זה: ציינו מי המלך המאיים, מה היה האיום ומה היו תוצאותיו.

שאלות העמקה והרחבה לחלק ג

ישראל והעמים

- יחסיו של עם ישראל עם העמים הסובבים אותו השפיעו במידה רבה על מצבו הדתי-רוחני ועל מצבו הצבאי-מדיני.
- א. מה הייתה התוצאה הצבאית-מדינית של הכיבוש האשורי על ממלכת ישראל? מה הייתה התוצאה הצבאית-מדינית של הכיבוש האשורי על ממלכת יהודה? מה גרם בסופו של דבר להסרת האיום האשורי על יהודה בימי חזקיה?
- ב. אחז מלך יהודה וחזקיה מלך יהודה הגיבו בדרך שונה לכיבוש האשורי. כתבו מה היה ההבדל בין התגובות של כל אחד מהמלכים? הסבירו כיצד המצב הדתי בימי כל מלך משקף את דרכם המדינית השונה?
- ג. פרקים רבים בספר מלכים מתארים את היחסים בין ישראל לעמים. סעיפים א' וב' עוסקים בקורות ממלכת ישראל וקורות ממלכת יהודה בימי הכיבוש האשורי. הביאו דוגמה נוספת ליחסים מתוחים בין ישראל לעמי הסביבה (שלא הוזכרה בסעיפים א' וב') וכתבו כיצד פגע הדבר בממלכת ישראל או יהודה.
- הביאו דוגמה מספר מלכים לקשר חיובי בין אחד מעמי האזור לממלכת ישראל או יהודה. כתבו במה סייע קשר זה.
- כתבו שלושה משפטי סיכום המתארים את הקשר בין ישראל לעמים כפי שניתן ללמוד מסעיפים א' וב' ומן הדוגמאות שהבאתם.

יחידה 6: סופה של ממלכת יהודה והורבן המקדש

מלכים ב, פרקים כ"א-כ"ה

הנושאים ביחידה					
מלכות מנשה מלכות אמן	מלכות יאשיהו	מלכות יהואחז מלכות יהויקים	מלכות יהויכין גלות החרש והמסגר	מלכות צדקיהו חורבן בית המקדש והגלות	שחרור יהויכין מהכלא הבבלי - תקווה לגאולה
מלכים ב פרק כ"א (פסוקים כז-ל)	מלכים ב פרק כ"ב פרק כ"ג (פסוקים א-ל)	מלכים ב פרק כ"ג פרק כ"ד (פסוקים לא-לז) פרק כ"ד (פסוקים א-ז)	מלכים ב פרק כ"ד (פסוקים ח-יז)	מלכים ב פרק כ"ד פרק כ"ה (פסוקים יח-כ)	מלכים ב פרק כ"ה (פסוקים כז-ל)

מבוא ליהודה

ביחידה הקודמת למדנו על ממלכת אשור, אשר כבשה את כל האזור, החריבה את ממלכת ישראל, ופגעה קשות בממלכת יהודה (בימי המלך חזקיהו). למרות הפגיעה הקשה של ממלכת אשור, ירושלים והמקדש ניצלו בדרך נס, וממלכת יהודה המשיכה להתקיים כ-110 שנים נוספות אחרי ימי חזקיהו (מימי מנשה ועד לימי צדקיהו).

ביחידה זו, העוסקת בחלקו האחרון של ספר מלכים מתוארת הידרדרות קשה של ממלכת יהודה עד לחורבן ירושלים והמקדש וגלות יהודה לבבל. היחידה פותחת בתיאור חטאות מנשה שהביאו לגזירת החורבן, מספרת על מלכי יהודה האחרונים שעמדו מול הכיבוש הבבלי, ומסתיימת בתיאור שני השלבים של גלות בבל - בימי יהויכין ובימי צדקיהו.

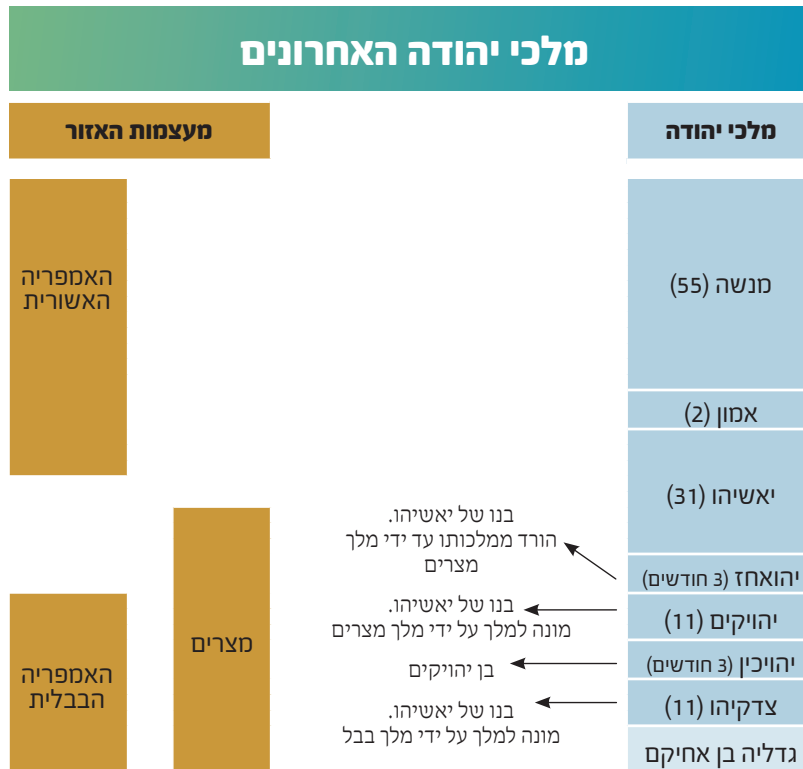
נקרא את הפסוקים, נלמד ונעמיק בסיפור ימיה האחרונים של ממלכת יהודה וחורבן בית המקדש.

ירידת האימפריה האשורית ועליית האימפריה הבבלית

מלכי יהודה האחרונים התמודדו עם מציאות פוליטית מורכבת כאשר שלוש מעצמות התחרו ביניהן על השליטה באזור - אשור, מצרים ובבל. ממלכת יהודה הקטנה והחלשה מצאה עצמה בתווך, בצומת דרכים אסטרטגי ופוליטי, ונאלצה להתמודד עם כוחות גדולים וחזקים ממנה.

מנשה, בנו של חזקיהו, היה משועבד למלכי אשור. בימי יאשיהו (נכדו של מנשה), חלה ירידה משמעותית בכוחה של האימפריה האשורית ואת מקומה ההיסטורי תפסה מלכות בבל.

בשנה הרביעית ליהויקים (בנו של יאשיהו) היא השנה הראשונה לנְבוּכַדְנֶאֶצַּר מלך בבל, התאחדו אשור ומצרים בניסיון למנוע מבבל להשתלט על האזור. הם יצאו לקרב בינלאומי הידוע בשם קרב כרכמיש, הנקרא על שם עיר על גדות נהר פרת, שבסמוך אליה הוכרעו צבאות אשור ומצרים. קרב כרכמיש נזכר בתנ"ך במספר מקומות (בספר ירמיהו ובספר דברי הימים ב). מכאן ואילך הפכה בבל למעצמה השלטת באזור כולו, ויהודה הפכה למדינת חסות תחת מלכות בבל, וחויבה לשלם לבבל מיסים כבדים.

1 | מלכות מנשה ומלכות ארון

מלכים ב, פרק כ"א

מה עשה מנשה שהביא לכך שבימיו גזר ה' על הורבן יהודה והמקדש?

מנשה עלה למלוכה לאחר חזקיה אביו. הוא קיבל לידי ממשלה במצב קשה. אמנם ירושלים ניצלה מהכיבוש האשורי, אך כמעט כל ערי יהודה נכבשו והוכו קשות, והממלכה שועבדה תחת עול מלך אשור. מנשה החליט על מדיניות הפוכה מזו של אביו. מבחינה פוליטית הוא נכנע למלכי אשור וקיבל את מרותם. מבחינה רוחנית, בניגוד גמור לצדיקותו של חזקיה - פעל מנשה לביסוס עבודה זרה.

הטאי מנשה פרק כ"א, א-ט

משימת קריאה

קראו פרק כ"א פסוקים א-ט, ושימו לב לשאלה:

הכתוב מפרט את חטאי מנשה, אשר נאמר עליו כי: "הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס" (פסוק ו).

- מהם החטאים המוזכרים בפסוקים?

מנשה בנה בנות לעבודה זרה, ולמעשה בנה מחדש את אותן בנות שהרס אביו חזקיה. הוא הקים מזבחות לעבודת הבעל והאשרה כאחאב מלך ישראל, וכפי שעשה סבו, אחז מלך יהודה, הוא בנה מזבחות לעבודה זרה בבית המקדש. מנשה הלך אחרי תועבות הגויים: העביר את בנו באש, ניחש, עונן והעלה באוב.

הפסוקים מזכירים שני חטאים קשים וחמורים במיוחד של מנשה. בפסוק ז מסופר כי מנשה הכניס פסל לבית המקדש, ובכך הפך את בית המקדש מבית לעבודת ה' לבית מקדש אלילי. בהמשך הפסוקים (טז), מזכיר הכתוב שמנשה מלך יהודה גם שפך דם רב: "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה לבד מחטאתו אשר הקטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה'".

הידעת?

פולחן המולך

בשלהי ימי הבית הראשון פשטו בירושלים פולחני עבודה זרה לאילילים שיובאו מן העמים השכנים. אחד מפולחנים אלה כלל העברה באש של ילדים וילדות לאיל העמוני מולך (מלכום) ומרכזו היה ככל הנראה בגיא בן הינום כפי שעולה מדברי הנביא ירמיהו, המזהיר כי מעשים אלה יובילו לחורבן הממשמש ובא: "כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאסיה: שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמא ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לב" (ירמיהו ז', ל-לא). בסרטון המצורף תוכלו ללמוד על גיא בן-הינום ופולחן המולך החל מימי מנשה.

גזירת החורבן פרק כ"א, י-יח

משימת קריאה

קראו פרק כ"א פסוקים י-יח, ושימו לב לשאלות:

בעקבות מעשיו החמורים של מנשה, הנביאים ניבאו גזירה קשה על ממלכת יהודה.

- מה כוללת הגזירה?
 - מהן הסיבות לגזירת החורבן הקשורות במנשה עצמו ומהן הסיבות המוזכרות הנוגעות במעשי העם?
- בעקבות מעשיו של מנשה שלח ה' נביאים לממלכת יהודה שבישרו כי גורלה של ממלכת יהודה יהיה דומה לגורלה של ממלכת ישראל (שומרון).

בפסוק יג ישנם שני תיאורים ציוריים המסמלים את חורבנה הצפוי של ירושלים:

קו המשקולת: כלי בנייה שמשווה ומיישר את הבנייה (מעניין שהנביא בחר בכלי שמשתמשים בו לבנייה כדי לתאר חורבן). הכתוב משתמש בציור קו המשקולת כדי לתאר את חורבן ירושלים והוא משווה בין ירושלים ושומרון מבחינת גורלן - כשם ששומרון חרבה כך ירושלים תיחרב.

מחיית הצלחת על פניה: כשם שנהוג לנקות את הצלחת לאחר האכילה כך תתרוקן העיר מכל יושביה שיגלו ממנה. הביטוי "שאריה נחלת" בפסוק יד, מתייחס לממלכת יהודה שנותרה לאחר חורבן ממלכת ישראל. על פי נבואה זו גם ממלכת יהודה עתידה להינתן ביד האויבים ויושביה יגלו לארץ אחרת.

מן הפסוקים עולה כי מעשיו של מנשה, שנמשכו על פני חמישים וחמש שנות מלכותו (פסוק א), בהן חטא והחטיא את העם, יביאו את הקץ על ממלכת יהודה, ירושלים והמקדש.

למעשה, בעקבות חטאיו החמורים של מנשה נגזר הקץ על מלכות בית דוד והמקדש. הממלכה שניצלה בנס בימי חזקיה עתידה להיחרב. אמנם, בפועל יבוא החורבן רק בימי צדקיהו, כ-50 שנה אחרי תום ימי מנשה, אך גזירת החורבן נחתמה בימיו של מנשה, כפי שחוזר הכתוב ומדגיש גם בפרקים הבאים:

"אֲךָ לֹא שָׁב ה' מִחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר חָרָה אַפּוֹ בַיהוּדָה עַל כָּל הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מְנַשֶּׁה" (מלכים ב כ"ג, כו)

"אֲךָ עַל פִּי ה' הִיָּתְהָ בַיהוּדָה לְהִסִּיר מֵעַל פְּנֵיו בְּחַטָּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה" (מלכים ב כ"ד, ג).

שאלה למחשבה:

האם יש סיכוי למנוע את הגזירה?

מלכות אָמוֹן פרק כ"א, יט-כו

לאחר מות מנשה מלך אָמוֹן בנו תחתיו. פסוקים יט-כו בפרק כ"א מתארים את ימי מלכותו של אָמוֹן.

אָמוֹן שמלך רק שנתיים, הלך בדרכי אביו ועשה הרע בעיני ה'. מלכותו הסתיימה כאשר עבדיו קשרו עליו קשר והרגו אותו. רוצחי המלך אָמוֹן הוכו בידי "עם הארץ" - גדולי ממלכת יהודה ובאי כוחו של המלך מהם ראשי אבות ומהם בעלי קרקעות גדולים, שהיו נועצים בהם בענייני הממלכה, והיה להם מעמד מיוחד בנוגע למינוי מלך (דעת מקרא). בנו יאשיהו מלך אחריו.

2 | מלכות יאשיהו

מלכים ב, פרק כ"ב - פרק כ"ג פסוקים א-ל

מה עשה יאשיהו כדי לתקן את מעשי מנשה סבו?

פרקים כ"ב-כ"ג מספרים את סיפורה של ממלכת יהודה בימי יאשיהו, נכדו של מנשה. 31 שנות מלכותו של יאשיהו שינו את ממלכת יהודה באופן דרמטי. את הסיפור הזה נתחיל דווקא מהסוף. כך מתאר הכתוב את יאשיהו מלך יהודה בפרק כ"ג: **וַיִּכְמְהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ כְּכָל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא קָם כְּמֹהוּ" (כ"ג, כה).**

יאשיהו מתואר כמלך צדיק וישר שלא היה כמוהו. האם יצליח להשיב את העם לדרך הישר? האם יצליח לבטל את גזירת החורבן?

בפרקים אלו נלמד על המתרחש בירושלים בכלל ובבית המקדש בפרט, ונפגוש דמויות מגוונות: יאשיהו המלך ובעלי תפקידים חשובים בממלכה:

- **יאשיהו המלך** - יאשיהו החל למלוך בגיל צעיר ומלך 31 שנים ועשה הישר בעיני ה'.
- **שפן סופר המלך** - מבכירי השרים בממלכת יאשיהו. תפקידו היה לנסח עבור המלך את הפקודות ולכתוב איגרות.
- **חלקיה הכהן הגדול** - ממשפחת בני צדוק הכהן, אחראי על התנהלות המקדש.
- **חולדה הנביאה** - ניבאה בתקופת המלך יאשיהו ובמקביל לנביאים ירמיהו וצפניה. היא נמנתה על ידי חז"ל כאחת משבע נביאות שקמו בישראל (מגילה יד ע"א).

בדק הבית בימי יאשיהו פרק כ"ב, א-כ

בשנה השמונה עשרה למלכותו, יזם המלך יאשיהו את בדיק הבית: בדיקת מצב המקדש ותיקון כל שנדרש. על פי המסופר בספר דברי הימים עלה הצורך בביצוע בדיק הבית כי **"הִשְׁחִיתוּ מַלְכֵי יְהוּדָה"** (דברי הימים ב ל"ד, יא), בפרט בימיהם של אחז ומנשה, שהכניסו פולחן אלילי למתחם המקדש. יתר על כן המקדש היה בניין עתיק, שהוקם מאות שנים לפני ימי יאשיהו, ורק פעם אחת עבר תהליך דומה של שיפוץ (לאחר שהסתיימו שנות שלטונה של עתליה בת אחאב).

יאשיהו לקח את הכסף שנאסף למטרה זו ושלח את שָׁפָן בֶן אֶצְלָיָהוּ הסופר לצוות על חֲלֻקְיָהוּ הכהן הגדול להתחיל במלאכה.

על פי המתואר בפסוקים העבודה התבצעה בנאמנות ומסירות. בעלי תפקידים רבים גויסו למשימה, ועמלו על תיקון בית ה'. החרשים - כורת העצים, הבונים - בנו את העצים בקירות הבית, הגודרים - בנו את קירות האבנים (מצודת דוד).

אנשי המלאכה לא מדדו את עבודתם בכסף, ועבדו ללא חשבון, בתום לב ומתוך נאמנות ואמונה במטרה. תוך כדי העבודה על בדיק הבית, קרה דבר מפתיע שהוביל לתגובה משמעותית ומעניינת מצד המלך.

חלקיהו הכהן מצא ספר תורה, מה מיוחד בספר התורה? ומה יעשה בו שפן הסופר?

על פי חז"ל ספר התורה שמצא חלקיהו הכהן היה ספר תורה מימי משה, שנשמר בישראל במשך דורות, אך נגנז בימי מנשה מלך יהודה אשר עשה הרע בעיני ה' ופגע במקדש, מתוך חשש שמנשה יפגע בספר. שפן הסופר קרא בספר התורה לפני יאשיהו. פסוק יא מתאר את תגובת יאשיהו, שהגיב בבהלה למשמע הדברים שקרא לפניו שפן הסופר.

מדוע יאשיהו נבהל וקרע את בגדיו?

כך מסביר בעל מצודת דוד את תגובת יאשיהו: "ואמרו רבותינו ז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרשת תוכחות והיה התחלת הדף 'יולך ה' אותך ואת מלכך'..."

על פי חז"ל ספר התורה היה פתוח בפרשת התוכחות המופיעה בספר דברים, שם מדובר על הגליית העם והמלך: "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן" (דברים כ"ח, לו). יאשיהו הבין שדברי התוכחה עלולים להתקיים בממלכתו, והוא וממלכתו עלולים לגלות מן הארץ. הבהלה של יאשיהו וקריעת בגדיו היו ביטוי לצערם ואבלו, והוא ציווה את שריו חלקיה הכהן, אחיקם בן שפן, עֶכְבוֹר בֶּן מִיֶּקֶה ושפן הספר, ללכת אל הנביא ולבקש ממנו להתפלל עליו ועל העם ולבטל את גזירת החורבן, כמתואר בפסוקים יב-יג.

למי יפנה חלקיהו הכהן, ומה יהיה דבר הנבואה?

חלקיהו הכהן פנה אל חֲלָדָה הַנְּבִיאָה היושבת בירושלים. בנבואתה התייחסה חולדה לגורל ממלכת יהודה ולגורלו האישי של יאשיהו.

נבואת חולדה לממלכת יהודה:

חולדה ניבאה נבואה קשה על גורל ממלכת יהודה. היא הזכירה את דברי התורה שקרא שפן הסופר לפני יאשיהו, המבשרים שחטאי עם ישראל והליכה אחרי עבודה זרה יביאו לגלות וחורבן.

נבואת חולדה ליאשיהו מלך יהודה:

בנבואתה, אומרת חולדה שתגובת יאשיהו מלך יהודה למציאת ספר התורה, הכוללת הבנה של משמעות דברי ה', קריעת הבגד, כניעה ותפילה לפני ה', תביא לכך שהגורל הצפוי ליהודה לא יתרחש בימיו אלא בדורות הבאים: "ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה..."

הידעת?

חולדה הנביאה

חולדה הייתה נביאה שחיה בימי יאשיהו בַּמְּשָׁנָה, אחת משכונותיה של ירושלים המקראית. היא פעלה במקביל לנביאים גדולים נוספים בעיר - ירמיהו וצפניה.

חז"ל (מגילה יד ע"ב) התעניינו בשאלה מדוע יאשיהו שלח את אנשיו לשאול את חולדה ולא את ירמיהו וצפניה. לפי רבי יוחנן, יאשיהו פנה לחולדה כיוון שירמיהו נעדר מהעיר באותה שעה לפי שהלך להחזיר את עשרת השבטים. לפי רבי שילא, יאשיהו העריך שהוא עומד לקבל תשובה קשה והעדיף לקבל אותה מאישה, לפי שנשים רחמניות הן.

מסורות נוספות קשרו לראשה גדולה נוספת, לפי החיבור פרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ג) בעלה היה בעל צדקות ובזכות מעשיו הטובים היא זכתה לרוח הקודש. לפי מסורת המובאת בפירוש רש"י (מל"ב כ"ב, יד) חולדה הייתה תלמידת חכמים ולימדה תורה את זקני הדור.

מעשיו של יאשיהו בעקבות נבואת חולדה פרק כ"ג, א-כד

בעקבות נבואת חולדה, מתאר הכתוב פעולות בהן נקט יאשיהו על מנת להמשיך את עשיית הישר בעיני ה', לבער את העבודה הזרה מקרב העם ולהחזירם בתשובה. הכתוב מעיד על מטרתו של יאשיהו: "...לְמַעַן הִקְיִים אֶת דְּבַרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתוּבִים עַל הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מִצָּא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית ה' (כ"ג, כד)

פסוקים א-ג: כריתת הברית

יאשיהו אסף את העם לירושלים, בשביל לחדש את הברית בין הקב"ה לעם ישראל שמשמעותה קבלת עול תורה ומצוות. במעמד זה הקריא יאשיהו בפני הקהל הרב את דברי הברית הכתובים בתורה (כגון פרשת התוכחה בסוף חומש דברים), והעם והמלך התחייבו ללכת בדרך ה' ולשמור את מצוותיו.

פסוקים ד-יז: טיהור בית המקדש וירושלים

לאחר חמישים וחמש שנות מלכותו של מנשה, סבו של יאשיהו, שהכניס עבודה זרה לבית המקדש ואף הקים מזבחות לעבודת הבעל והאשרה, פעל יאשיהו לטיהור המקדש וירושלים.

מעשיו של יאשיהו:

- ציווה להוציא מבית המקדש את הכלים ששימשו לעבודה זרה ולשרפם.
- ביטל את עבודת הכמרים - כהני העבודה זרה שהקריבו בבמות בערי יהודה.
- הוציא את האשרה (עבודה זרה) מחוץ לבית המקדש וניתן את הבתים בהם נעשו הכנות לעבודת האשרה.
- החזיר לירושלים כהנים ששימשו לעבודה זרה ברחבי יהודה והחזירם בתשובה, אך לא נתן להם לשוב לעבוד בבית המקדש (ח-ט).
- טימא את המקום שבו נהגו להעביר את הבנים למולך - גיא בן הינום. (תיאור עבודת המולך מובא בסרטון על ימי מנשה בפרק כ"א)
- השבית את הסוסים והמרכבות ששימשו את מלכי יהודה לעבודה זרה.
- הרס את המזבחות שעשו אחז ומנשה, מלכי יהודה.
- הרס את הבמות שסביבות ירושלים שבנה שלמה המלך לעבודה זרה.
- שבר וכתת את המצבות והאשרים

פסוקים טו-כ: טיהור בית אל וערי שומרון

יאשיהו הרחיב את פעולות הטיהור גם לערי שומרון (ערי ממלכת ישראל שחרבה).

- ניתן ושב את המזבח, האשרה והבמה אשר עשה ירבעם בן נבט בבית אל.
- הוציא עצמות של עובדי עבודה זרה שנמצאו בקברים ליד בית אל, ושרף את העצמות. בין הקברים נמצא קבר אחד בולט. וכששאל יאשיהו מה הקבר הזה נאמר לו שבקבר הזה קבור איש האלוהים שהוכיח את ירבעם בן נבט על חטאיו וניבא לו שיבוא יום ומלך ששמו יאשיהו יטמא את המזבח וישרוף עליו את עצמות העובדים לעבודה זרה עליו: "וְהָיָה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיְהוּדָה... וַיִּקְרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּדָבָר הַיְיָ וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ פֶּה אָמַר ה' הִנֵּה בֶן נֹלָד לְבֵית דָּוִד יֵאֲשִׁיחֵהוּ שְׁמוֹ וְנִבַּח עָלֶיךָ אֶת כָּהֲנֵי הַמִּקְטָרִים עָלֶיךָ וְעֲצָמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ" (מלכים א' י"ג, א-ב)

פסוקים כא-כג: הפסח

לאחר פעולות טיהור המקדש וירושלים, ציווה יאשיהו את העם לחגוג את הפסח.

הפסח הזה שנעשה לאחר טיהור המקדש, נחגג ברוב הדר ובשיתוף כל העם. הכתוב מציין שמאז ימי השופטים לא נחגג הפסח באופן זה (דעת מקרא)

סוף ימי יאשיהו פרק כ"ג, כה-ל

משימת קריאה

קראו פרק כ"ג פסוקים כה-ל, ושימו לב לשאלות:

- כיצד מתוארת צדיקותו של יאשיהו?
- האם מעשיו של יאשיהו הביאו לביטול גזירת החורבן?
- כיצד מצא יאשיהו את מותו?

בסיכום ימי מלכותו של יאשיהו מתאר הכתוב את צדיקותו של יאשיהו: "וְכִמְהוּ לֹא הָיָה לִפְנֵינוּ מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ". הפסוק משתמש באותן מילים המופיעות בפרשת שמע בספר דברים (פרק ו', ה: "וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ") ובכך מדגיש את צדיקותו של יאשיהו. למרות שיאשיהו היה ממלכי יהודה הצדיקים, גזירת החורבן לא בטלה. ה' לא שב מחרון אפו, וגורלה של ממלכת יהודה היה כגורל ממלכת ישראל. ירושלים ובית המקדש, הבית אשר נקרא שמו של ה' עליו, נחרבו.

בתיאור ימיו האחרונים של יאשיהו, אנו שבים להתבונן במצב המדיני של ממלכת יהודה ששכנה במקום אסטרטגי בסמוך לדרכי מסחר בינלאומיות ממסופוטמיה למצרים (דרך הים ודרך המלך).

כפי שכבר למדנו, בימי יאשיהו, הלך והידרדר מעמדה של ממלכת אשור, במקביל לעליית כוחם של הבבלים. פרעה נכה מלך מצרים חבר למלך אשור בניסיון למנוע את ההשתלטות הבבלית, ויצא למלחמה כנגד צבאו של מלך בבל (פסוק כט). גם מצרים שאפה להיות גורם משמעותי באזור, ולכן, על פי המתואר בפסוק כט עלה פרעה נכה לקראת מלך אשור על מנת למנוע את ההשתלטות הבבלית.

יאשיהו שניסה למנוע את שיתוף הפעולה בין מצרים לאשור (כנראה מתוך הבנה שעדיף לחבור לכוח הבבלי המתעצם מאשר להמשיך ולחבור לאשור שאבותיו, מנשה ואמון, נכנעו לה והביאו על ממלכת יהודה חורבן רוחני), יצא להילחם בפרעה נכה שהיה בדרכו להצטרף לצבא אשור, ובאזור העיר מגידו שישבה על דרך הים, מצא יאשיהו את מותו בקרב.

יאשיהו הובא לירושלים ונקבר בה. בנו יהואחז הומלך תחתיו (על פי דעת מקרא, יהואחז, בנו הצעיר של יאשיהו הומלך על ידי 'עם הארץ', גוף שייצג את גדולי המלכות. גוף זה העדיף את יהואחז על פני אחיו הבכור אליקים, מתוך תקווה שימשיך את דרכו של אביו).

עיון במפה:

פרעה נכה בדרכו לאשור, עבר בממלכת יהודה. לפניכם מפה ובה ממלכות האזור: אשור, בבל ומצרים.

למדנו כי יאשיהו יצא מירושלים וחיכה למלך מצרים בעיר מגידו.

- מה ידוע לכם על מגידו?
- היכן היא ממוקמת ומה משמעות מיקום זה?

מפה 18 - אשור, בבל ומצרים (מותו של יאשיהו במגידו)

הדרך שבה עבר פרעה נכה בדרכו לאשור, עברה בממלכת יהודה ששכנה במקום אסטרטגי. יאשיהו יצא מירושלים וחיכה למלך מצרים בעיר מגידו היושבת על דרך הים. העיר מגידו נבנתה ע"י שלמה המלך כפי המתואר במלכים א פרק ט', טו.

הניסיון של יאשיהו לעצור את החבירה של מצרים לאשור על מנת למנוע את ההשתלטות הבבלית אמנם לא צלח, והוא נהרג בקרב במגידו, אולם צבאו של מלך בבל הצליח ברבות הימים להכניע את הקואליציה של מצרים ואשור. בבל הפכה להיות המעצמה השלטת על כל האזור והשינוי הגיאופוליטי הזה השפיע עמוקות על גורלה של ממלכת יהודה.

3 | מלכות יהואחז ומלכות יהויקים

פרק כ"ג פסוקים לא-לז - פרק כ"ד פסוקים א-ז

כיצד השפיעו השינויים הגיאוגרפיים באזור על ממלכת יהודה?

מלכות יהואחז פרק כ"ג, לא-לה

בימי מלכי יהודה האחרונים התרחשו שינויים גיאוגרפיים משמעותיים באזור. למדנו שיאשיהו נהרג במגידו על ידי פרעה נכה מלך מצרים, שיצא לכיוון אשור על מנת למנוע השתלטות בבלית. נראה כי ממלכת יהודה הנמצאת בתווך, המשיכה להיות מושפעת מהמאבק בין המעצמות האזוריות. בימי יהואחז בן יאשיהו, עם ירידת כוחה של האימפריה האשורית, עלה כוחה של מצרים כמעצמה חשובה באזור לתקופה קצרה. להלן נראה כיצד השפיע שינוי זה על ממלכת יהודה.

משימת קריאה

קראו פרק כ"ג פסוקים לא-לה, ושימו לב לשאלה:

- כיצד מתוארת בפסוקים השפעת כוחה של מצרים על ממלכת יהודה?

יהואחז בן יאשיהו מלך על יהודה שלושה חודשים בלבד, ועשה הרע בעיני ה'. מלכותו באה לקיצה בידי פרעה נכה, מלך מצרים שאסר אותו בעיר הצפונית רב־לה, ובמקביל הטיל מס כבד על הממלכה. במקומו המליך פרעה נכה את אחיו, אליקים, ושינה את שמו ליהויקים. המלכת יהויקים תחת אחיו ושינוי שמו, לצד המס שהוטל על הממלכה, הם ביטוי לשליטה המצרית על ממלכת יהודה.

מלכות יהויקים פרק כ"ג, לו-לז - פרק כ"ד, א-ז

יהויקים עשה הרע בעיני ה'. פסוק ג שב ומזכיר את גזירת החורבן שניתנה בימי מנשה על שום חטאיו. יהויקים הלך "בַּחַטָּאת מִנְּשָׂה" (אבי סבו), ואף הוא שפך דם רב: "וְגַם דָּם הִנְקִי אֲשֶׁר שָׁפַךְ וַיְמַלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַיִם דָּם נְקִי וְלֹא אָבָה ה' לְסַלֵּחַ" (פסוק ד).

יהויקים הומלך ע"י פרעה מלך מצרים, ובשנה הרביעית למלכותו, הוכה חיל פרעה המצרי בידי נְבֻכַדְנֶאצַּר מלך בבל בעיר כרכמיש שעל נהר פרת, ולמעשה כל אזורי החסות של מצרים נפלו לידי מלך בבל. כוחה של ממלכת בבל עלה ומצרים נחלשה. מכאן ואילך הפכה בבל למעצמה השלטת באזור כולו, ויהודה הפכה למדינת חסות תחת מלכות בבל, וחויבה לשלם לבבל מיסים כבדים.

הידעת?

קרב כרכמיש

הקרב הבינלאומי החשוב שהתחולל בין צבאות בבל, בפיקודו של נבוכדנאצר, לבין מצרים בהנהגת פרעה נכה ואשור נקרא קרב כרכמיש. העיר כרכמיש שוכנת על גדות נהר פרת (טורקיה של היום), שבה הוכרעו צבאות אשור ומצרים. הקרב היה אחד הקרבות המכריעים של המזרח התיכון העתיק, והוא הסתיים בשנת 605 לפנה"ס בניצחון בבלי, אשר סלל את הדרך להקמת האימפריה הבבלית. השנה הראשונה לאימפריה הבבלית בראשותו של נבוכדנאצר הייתה כאמור השנה הרביעית ליהויקים מלך יהודה.

קרב כרכמיש החשוב נזכר בתנ"ך במספר מקומות (בספר ירמיהו פרק מ"ו, ב, ובדברי הימים ב פרק ל"ה, כ).

שלוש שנים אחרי עליית האימפריה הבבלית, מרד יהויקים בנבוכדנאצר מלך בבל, מרד שהתבטא בהפסקת תשלום המיסים שהבבלים הטילו על הממלכה, ומלך בבל בתגובה שלח גדודים שיפגעו בו. בפסוק ב הכתוב מציג את הפגיעה של מלך בבל ביהויקים (על ידי גדודי כשדים, מואב, ארם ועמון) כעונש מאת ה'.

רעיון הסיבתיות הכפולה שב ועולה גם בפסוקים אלו: המרד של יהויקים בבבל, שהוא ביטוי להידרדרות המצב המדיני, מתקיים לצד חטאיו הרבים שהם ביטוי להידרדרות במצבה הרוחני של הממלכה, כל אלו הובילו לפגיעה בממלכה בידי האויבים (פסוק ב).

מפסוק 2 משתקפת המציאות האזורית החדשה - מצרים הלכה ונחלשה ובבל הפכה למעצמה המרכזית באזור.

עיון במפה

מפה 19 - האימפריה הבבלית

הסרטון המצורף, מתאר את עליית כוחה של האימפריה הבבלית עד לחורבן ממלכת יהודה והמקדש.

<https://www.youtube.com/watch?v=BTMwJj6fZbA>

4 | מלכות יהויכין וגלות החרש והמסגר

פרק כ"ד פסוקים ח-יז

כיצד הגיב יהויכין מלך יהודה לכיבוש הבבלי, ומה היו ההשלכות של מעשיו?

לאחר מות יהויקים, מלך בנו יהויכין תחתיו, במשך שלושה חודשים בלבד, וכאביו עשה הרע בעיני ה'. בימי יהויכין התחיל השלב הראשון של 'גלות בבל': שלב המכונה - 'גלות החרש והמסגר'. בשלב הבא, יבוא חורבן על ממלכת יהודה והמקדש ויבוא הקץ על היישוב היהודי העצמאי בארץ ישראל.

משימת קריאה

קראו פרק כ"ד פסוקים ח-יז, ושימו לב לשאלות:

- מה עשה יהויכין בתגובה למצור הבבלי על ירושלים?
- את מי הגלה נבוכדנאצר מלך בבל?
- מהי הפגיעה במקדש המתוארת בפסוקים?

בימיו של יהויכין מלך יהודה, צר נבוכדנאצר מלך בבל על ירושלים. יהויכין נכנע למלך בבל ויצא אליו יחד עם משפחתו, עבדיו ושריו. נבוכדנאצר הגלה אותם לבבל, ואיתם גם את 'החרש והמסגר'. גלות זו מכונה 'גלות החרש והמסגר' וכן 'גלות יהויכין', על שם המלך שגלה.

על פי דעת מקרא, 'החרש והמסגר' זהו כינוי לבעלי המלאכה ובפרט ליצרני הנשק: החרשים והמסגרים. לפי חז"ל בגמרא (גיטין פח ע"א) 'החרש והמסגר', היה כינוי לגדולי הדור - תלמידי החכמים (מספר יחזקאל אנחנו לומדים שהנביא יחזקאל היה בין הגולים בימי יהויכין, ובמגילת אסתר מסופר שמרדכי היהודי היה בין הגולים בימי יהויכין). לכל הדעות הגולים בימי יהויכין היו משכבת האליטה (בית המלך, שריו ועבדיו, החרש והמסגר) ועשירי העם. לאחר שגלו נותרה ביהודה דלת העם.

בנוסף להגליית התושבים, נשדדו חלק מאוצרות המקדש. נבוכדנאצר לקח את אוצרות בית ה' וכלי המקדש ואוצרות בית המלך, ואף קצץ ולקח את הזהב שבו היו מצופים כלים במקדש עוד מימי שלמה.

עם הגליית יהויכין וביתו מירושלים לבבל, המליך נבוכדנאצר את מתניה דודו של יהויכין, בנו של יאשיהו, ושינה את שמו לצדקיהו. גם במקרה זה, שינוי השם מבטא את השליטה של המלך הבבלי ביהודה.

שאלה למחשבה:

מה יציל את יהודה וירושלים - מרידה בבבל או כניעה לבבל?

5 | מלכות צדקיהו וחורבן בית המקדש

פרק כ"ד פסוקים יח-כ - פרק כ"ה פסוקים א-כו

מה הביא לחורבן בית המקדש?

צדקיהו בן יאשיהו, שמלך אחרי יהויכין, מלך אחת עשרה שנה ועשה הרע בעיני ה'. צדקיהו מרד בנבוכדנאצר מלך בבל. בפסוק כ סומך הכתוב את המרידה של צדקיהו לגזירת החורבן:

"כִּי עַל אַף ה' הִיטָה בִירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה עַד הִשְׁלִיכוּ אֹתָם מֵעַל פְּנֵיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל."

את רעיון הסיבתיות הכפולה שבפסוק מסביר הרד"ק באופן הבא: "האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל" - המרידה של צדקיהו בבבל, היא פעולה פוליטית (ארצית), שמשמעותה המעשית היא הפסקת תשלום מיסים לבבלים. בעקבותיה עלה נבוכדנאצר על יהודה, וכך התממש עונש החורבן, שנגזר בידי ה' כבר בימי מנשה.

חורבן המקדש פרק כ"ה, א-כא

חורבן בית המקדש הראשון הוא אחד האירועים הקשים בתולדות עמנו. הפסוקים הבאים מתארים את החורבן שהתרחש בשנת 586 לפנה"ס, ואת רצף האירועים שקדמו לו. אירועים אלו השפיעו ועיצבו את זהות העם היהודי במובנים רבים.

משימת קריאה

קראו פרק כ"ה פסוקים א-יב, ושימו לב לשאלות:

- מהם ציוני הזמן המוזכרים בפסוקים?
- מה עשה צדקיהו כשהבבלים פרצו את חומות ירושלים?
- מה היה סופו של צדקיהו?

בעקבות המרד של צדקיהו עלה נבוכדנאצר מלך בבל עם צבאו על ירושלים ושם את העיר במצור - "וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב" (א). על פי הכתוב, הדבר התרחש בעשרה בטבת (הוא החודש העשירי, כשמונים את החודשים מחודש ניסן כמקובל בתנ"ך) בשנה התשיעית למלכות צדקיהו.

המצור נמשך כשנה וחצי ובירושלים שרר רעב כבד: "וַיִּחְזַק הָרָעֵב בְּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ" (ג).

מהשימוש בביטוי 'עם הארץ', עולה שאפילו גדולי המדינה וראשיה (שכונו 'עם הארץ') סבלו מן הרעב, מה שמלמד על חומרת מצבו של העם בירושלים (דעת מקרא).

בט' בתמוז (הוא החודש הרביעי) הבקיע נבוכדנאצר את חומות העיר (בפסוק ג, כתוב 'בתשעה לחודש', ללא ציון שם החודש. על פי הכתוב בירמיהו (ל"ט, ב), אנו למדים שהחומה הובקעה בחודש תמוז). מן האמור בפסוקים ניתן להבין שהרעב החליש את מגיני העיר, וכך הצליח צבא נבוכדנאצר לפרוץ את החומות.

כשנבקעו החומות, בשעת לילה, ברחו צדקיהו מלך יהודה ואנשיו (בפסוק ד מתוארים כ' אנשי המלחמה') מירושלים דרך שער שהיה בדרומה של העיר, אל עבר ערבות יריחו. הבבלים (חיל כְּטֻדִים) רדפו אחרי צדקיהו ואנשיו, ותפסו את המלך על גבול יריחו. הפסוק מתאר כי אנשי המלחמה שהתלוו לצדקיהו: "נִפְצוּ מֵעָלָיו".

צדקיהו נתפס והובל למשפט בפני נבוכדנאצר מלך בבל שישב ברבלה ששימשה כמפקדה בבליית בזמן המצור (בארץ חמת, מצפון לארץ ישראל).

הבבלים נהגו באכזריות רבה. הם הרגו את בניו של צדקיהו אל מול עיניו, ולאחר מכן עיוורו אותו והובילו אותו כאסיר לבבל. על פי הכתוב בירמיהו, צדקיהו ישב בכלא עד יום מותו: "וַיִּבְאֵהוּ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּבִלְהַ וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית הַפְּקֻדֹת עַד יוֹם מוֹתוֹ" (ירמיהו נ"ב, יא).

בז' באב (בחודש החמישי בשבעה לחודש) הגיע נבוזראדן, משרי בבל הבכירים, לירושלים והעלה באש את בית המקדש, בית המלך ואת כל בתי ירושלים. הוא ניתן את חומות העיר, הגלה את הנוותרים לאחר המצור והחורבן, ולקח שלל את כלי המקדש שעוד נותרו בו.

בירושלים וסביבותיה הושארו מעט אנשים, שתפקידם היה לשמור על תנובת הארץ כדי שניתן יהיה להמשיך ולהפיק ממנה תועלת ומיסים עבור הממלכה הבבלית. אנשים אלו מכונים הכורמים - העובדים בכרמים, והיוגבים - איכרים שעובדו שדות דגן (דעת מקרא).

את זכר האירועים האלו אנו מציינים בשלושה צומות:

עשרה בטבת - היום בו החל המצור הבבלי על ירושלים

שבעה עשר בתמוז - היום בו נפרצו חומות ירושלים (בחורבן הבית השני בשנת 70 לספירה).

תשעה באב - היום בו נחרב המקדש.

נשים לב כי בפסוקים בפרקנו, מוזכרים בתיאור החורבן חלק מהתאריכים באופן שונה מציון התאריכים המוכר לנו:

עשרה בטבת - בשנה ה־9 לצדקיהו - נזכר בפסוקים ללא שינוי.

תשעה בחודש - בשנה ה־11 לצדקיהו - היום בו נפרצו חומות ירושלים. לדורות, קבעו חז"ל שיום **"ז בתמוז**, התאריך שבו נפלו החומות בחורבן הבית השני בשנת 70 לספירה, יהיה יום צום לזכר נפילת העיר (תענית כח ע"ב).

שבעה באב - בשנה ה־11 לצדקיהו (המספר **"עֶשְׂרֵי עֶשְׂרֵי"** במקרא הוא 11 ולא 12) היום שבו החל חורבן המקדש, שנמשך עד ליום י' באב: "בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני. ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור (כינוי לאש) והיה דולק והולך כל היום" (תענית כט ע"א). לדורות נקבע שיום **ט' באב**, הוא היום שבו מציינים את חורבן המקדש.

הידעת?

שבעה עשר בתמוז ותשעה באב הם תאריכים שעל פי המסורת נקשרו באירועים נוספים בתולדות ישראל:

"חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב.

בשבעה עשר בתמוז - נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל.

בתשעה באב - נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר" (משנה תענית פרק ד, משנה ו)

פסוקים יג-יז ממשיכים בתיאור הכלים שלקח נְבוֹזְרָאֲדָן רַב טַבָּחִים מבית המקדש החרב והגלה אותם לבבל. רוב הכלים שנלקחו היו עשויים או מצופים מנחושת ועמדו בחצר המקדש, כלים אלו נותרו במקדש לאחר שמספר שנים קודם לכן, בימי יהויכין, נלקחו והוגלו לבבל כלי מקדש יקרים יותר, שהיו עשויים מזהב ומכסף. פסוקים יח-כא מספרים על בעלי התפקידים בממלכת צדקיהו, שהוגלו לבבל בידי נבוזראדן שר הטבחים, והומתו שם.

פסוק כא מסתיים בביטוי קשה מנשוא: "וַיִּגַּל יְהוָה מֵעַל אֲדָמְתוֹ", המבטא לא רק את אובדן העצמאות המדינית, המתת ראשי העם או הגלייתם, ושריפת המרכז השלטוני והדתי בירושלים, אלא את אבדן האחיזה הכוללת בארץ. עם ישראל עזב את ארצו ויצא לגלות, למעט מספר חקלאים עניים שהושארו, כפי הנראה לצרכי גביית מיסים (פסוק יב "וַיִּמְדֹּלֶת הָאָרֶץ הַשְּׂאִיר רַב טַבָּחִים לְכַרְמִים וְלִיְגָבִים").

תהליך ארוך זה החל כבר בתקופה האשורית בימי הושע בן אלה המלך האחרון בממלכת ישראל וציאת עשרת השבטים לגלות והסתיים בתקופת הכיבוש הבבלי.

גדליהו בן אחיקם פרק כ"ה, כב-כו

מלך בבל השאיר בירושלים קבוצה של אנשים כדי שישמרו על הארץ ויחיו בה, והפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם, שייצג אותם אל מול השלטון הבבלי. גדליהו היה בן למשפחת שפן, משפחה מכובדת בירושלים (נכדו של שפן הסופר), אך לא היה מזרע המלוכה.

כששמעו שרי החיילים (מפקדי צבא שנשארו בחיים לאחר כיבוש ירושלים), שגדליהו התמנה על שארית העם, הם באו אליו למקום מושבו במצפה (עיר בנחלת שבט בנימין). בין שרי החיילים היה גם ישמעאל בן נתניה, שהיה מזרע בית דוד. גדליהו פנה אליהם והרגיע אותם בנוגע לחיים תחת השלטון הבבלי (הכשדים): "וַיֹּשְׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וַלְאֲנָשֵׁיהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם אַל תִּירְאוּ מֵעַבְדֵי הַכַּשְׂדִּים שָׁבוּ בְּאָרֶץ וְעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְטֹב לָכֶם".

בחודש השביעי, חודש תשרי, בא ישמעאל בן נתניה אל גדליהו למצפה, והרג אותו ואת שאר האנשים שהיו עמו שם. הפסוק מציין את היותו של ישמעאל מזרע המלוכה, כנראה כדי להסביר את המניע לרצח. ישמעאל חשב שגדליהו, שאיננו מזרע המלוכה, לא ראוי לשמש מנהיג לעם (מצודת דוד)

לאחר רציחתו של גדליהו, שארית הפליטה שנותרה בארץ לאחר החורבן ברחה למצרים: "וַיִּקְמוּ כָּל הָעָם מִקְטָן וְעַד גְּדוֹל וְיִשְׂרָיִל הַחֲיִלִּים וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם כִּי יֵרָאוּ מִפְּנֵי כַּשְׂדִּים".

מינוי גדליהו למנהיג, היווה ניצוץ של תקווה להמשך קיום יהודי ביהודה לאחר החורבן. עם הירצחו, נגוזה גם תקווה זו. על פי חז"ל, גדליהו נרצח בחודש תשרי וג' תשרי נקבע כיום צום, הוא 'צום השביעי' המוזכר בזכריה (זכריה ח', יט).

פרק כ"ה חותם את סיפורו של עם ישראל בארץ ישראל. סיפור שיתחדש רק עשרות שנים מאוחר יותר בימי כורש מלך פרס. מאות שנים ישבו אבותינו בארץ עד שהגיעו הגליות הגדולות בידי המעצמות - אשור ובבל (לפי חז"ל עברו 850 שנים מהכניסה לארץ בימי הושע ועד חורבן המקדש בידי הבבלים).

בימי הושע בן אלה מלך ישראל, בשנת 722 לפנה"ס, הסתיים תהליך הגליית עשרת השבטים על ידי האימפריה האשורית ונחרבה מלכות ישראל ובירתה שומרון.

בימי צדקיהו מלך יהודה, בשנה 586 לפנה"ס, נחרבה ירושלים והמקדש שבתוכה בידי הממלכה הבבלית. רוב יושבי הארץ הוגלו לבבל או ברחו למצרים.

ספר מלכים, שהחל בימי מלכות שלמה ובנית בית המקדש, מסתיים בסיפור חורבן ירושלים והמקדש, וציאת עם ישראל לגלות.

6 | שחרור יהויכין מהכלא הבבלי, תקווה לגאולה

פרק כ"ה פסוקים כז-ל

שלושים ושבע שנים לאחר שהוגלה יהויכין מלך יהודה לבבל (בגלות החרש והמסגר), הוא שוחרר מהשבי על ידי אָוִיל מֶרְדָּךְ, שהיה מלך בבל באותה תקופה, וקיבל מקום של כבוד בארמון המלך עד יום מותו, ובגדי האסיר שלו הוחלפו בבגדי כבוד.

הצלתו של יהויכין מסמלת את האפשרות שממנו תצמח מחדש מלכות בית דוד בעתיד. ואכן כעבור שנים העם שגלה לבבל שב אל הארץ בהנהגת זרובבל, שהיה מזרע בית דוד ובנה מחדש את המקדש, כמתואר בספר עזרא.

ארבעת הפסוקים האחרונים של ספר מלכים, מסתיימים אם כן ברמיזה לתקווה לעתיד ממלכת יהודה, ובכך מבהירים, שחורבן ירושלים איננו סוף פסוק בתולדות קיומו של העם היהודי בארצו. התקווה לגאולה העתידית חוזרת ומודגשת גם בדברי הנביאים, שניבאו על קיבוץ גלויות ושיבה אל הארץ, חזרת מלכות בית דוד והקמת המקדש. כדברי הנביא זכריה בפרק ח':

- ג. כֹּה אָמַר ה' שְׁבִתִי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֻנָה וְהָרַ ה' צְבָאוֹת הָרַ הַקֹּדֶשׁ
- ד. כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עַד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנֵתוֹ בְּיָדוֹ מִרְבַּי יָמִים וְרַחֲבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יִלְדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבוֹתֶיהָ
- ט. כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֻנָה וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ.

תקווה זו החזיקה את עם ישראל במשך שנות הגלות הארוכות ואפשרה את השיבה אל הארץ גם בדורות האחרונים ואת הקמת מדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו.

מבט על היהידה - נושאי רוהב

ישראל והעמים

יחידה זו עומדת בסימן המעבר משליטה אשורית לשליטה בבליית. ממלכת יהודה התקשתה לשמור על עצמאותה ונאלצה לבחור באחת משתי האפשרויות - מרד או כניעה. היחידה פותחת במנשה שנכנע לאשור, שלא כחזקיה אביו שמרד בהם (מסע סנחריב). כניעתו העמוקה לוותה בהכנסת הפולחן האילי (האשורי) לממלכת יהודה. טיהור הממלכה מהפולחן האילי בימי יאשיהו, עשוי להיות קשור בהיחלשותה של האימפריה האשורית. בסוף ימיו ניסה יאשיהו לעצור את צבא מצרים שיצאו להילחם יחד עם האשורים בבבלים. ניסיון זה לא צלח ויאשיהו נהרג בידי המצרים בקרב במגידו, השוכנת על דרך הים הבינלאומית.

לתקופה קצרה ניסתה מצרים לחזק את מעמדה אל מול הכוח הבבלי העולה והיחלשותם של האשורים, ולאחר מותו של יאשיהו, ומלכותו הקצרה של יהואחז בנו (שמלך בסך הכל שלושה חודשים), הומלך מטעמו של פרעה נכה מלך מצרים בן אחר של יאשיהו למלך על יהודה ושמך שונה בידי מלך מצרים ליהויקים.

השינויים הגיאופוליטיים באזורנו הוכרעו בקרב כרכמיש, שעל נהר פרת, וצבאות אשור ומצרים נסוגו מפני הבבלים, שקיבלו לידיהם את השליטה על האזור. הקרב התרחש בתחילת ימי יהויקים מלך יהודה, בשנה הרביעית למלכו (605 לפנה"ס). מכאן ואילך הלכה ונחלשה ממלכת יהודה.

מלכי יהודה האחרונים ניסו לפרוק את עולו של נבוכדנאצר מלך בבל. החל מיהויקים וכלה בצדקיהו מלך יהודה. אך בכל פעם ספגה יהודה מכה קשה יותר עד לחורבנה הסופי בסוף ימי צדקיהו.

הבבלים הגלו בשלבים את תושבי הממלכה לבבל, החל בגלות החרש והמסגר, היא גלות יהויכין, מיד לאחר הכנעת מרד יהויקים, וכלה בסוף ימי צדקיהו עם הכנעת המרד. במקביל פגעו הבבלים באופן קשה בבית המקדש, החל בשוד אוצרותיו בסוף ימי יהויקים ובימי יהויכין, וכלה בשרפתו וחורבנו בסוף ימי צדקיהו.

לאחר החורבן השאירו הבבלים אוכלוסייה של חקלאים שישמרו על תנובת הארץ, ויאפשרו להם להמשיך ולגבות מסים, ושמך בראשם את גדליהו בן אחיקם, כמושל הארץ מטעמם. אולם לאחר הירצחו בידי אחד ממנהיגי הצבא שנותרו לאחר החורבן, ברחה שארית האוכלוסייה למצרים.

”וַיָּגֵל יְהוּדָה מֵעַל אֶדְמֹתָיו” (כ"ה, כא) - פסוק זה מסכם את התהליכים ההיסטוריים שהתרחשו בספר מלכים - עם ישראל התקשה לשמור על עצמאותו המדינית ואף על אחיזתו בארץ עם עלייתן של האימפריות הגדולות אשור ובבל. האימפריה האשורית הגלתה את עשרת השבטים וממלכת ישראל הפכה לחלק מן האימפריה האשורית. האזורים הנרחבים של ממלכת ישראל התרוקנו כמעט לחלוטין מיושביהם הישראלים. הישרדותה של ממלכת יהודה באותם ימים הייתה אפשרית רק בדרך נס (מסע סנחריב). עם עלייתם של הבבלים הושלם תהליך ההגליה של עם ישראל מארצו, עם הגלייתן של השכבות החזקות בממלכת יהודה בימי יהויכין (גלות החרש והמסגר), ההגליה לבבל של יושבי ירושלים בהכנעת מרד צדקיהו, ובריחתם של חקלאי הארץ למצרים לאחר רצח גדליהו.

פתח של תקווה לשינוי עתידי היה בימי אויל מרודך מלך בבל, כאשר הוא הוציא מן הכלא את יהויכין מלך יהודה שהוגלה לבבל בידי נבוכדנאצר.

עקרון הסיבתיות הכפולה

עקרון הסיבתיות הכפולה בא לידי ביטוי ביחידה זו מספר פעמים. בפעם הראשונה בימי יהויקים ופעם שנייה בימי צדקיהו. בפרק כ"ד בפסוק ב הכתוב מציג את המישור הרוחני - הפגיעה של מלך בבל ביהויקים (על ידי גדודי כשדים, מואב, ארם ועמון) הייתה עונש מאת ה'. יהויקים המשיך בדרכו של מנשה, שעל חטאיו (המפורטים שם בפסוקים ג-ד) נגזרה גזרת החורבן. במישור המדיני הפגיעה של מלך בבל ביהויקים קשורה גם למהלכיו הפוליטיים. יהויקים מרד במלך בבל (פסוק א) ולכן מלך בבל שלח כוח צבאי להעניש את המלך הסורר.

בימי צדקיהו החורבן של הממלכה מוצג אף הוא בשני מישורים. במישור המדיני הוא נובע מתגובת נבוכדנצר מלך בבל למרד צדקיהו (כ"ד, כ; כ"ה, א-כא), ובמישור הרוחני הוא ביטוי לעונש מאת ה' על חטאי צדקיהו (כ"ד, יט-כ). ניתן להוסיף על כך גם את הפסוקים המקשרים בין חטאת מנשה לבין החורבן של הממלכה והמקדש (כ"א, יא-טז; כ"ג, כז; כ"ד, ג-ד).

בית המקדש

ביחידה זו נסגר מעגל שנפתח בראשיתו של ספר מלכים. במלכים א למדנו על בניית המקדש בידי שלמה. ביחידה שלפנינו למדנו על הסיבה המרכזית שבעטייה חרב המקדש - "חטאת מנשה". כבר בימי מנשה נחרב המקדש לפחות מבחינה רוחנית, עם הכנסת פולחן אלילי לתוך המקדש עצמו, והגזרה האלוקית שנגזרה בעקבות המעשה. בהמשך ראינו שגזרת החורבן התממשה.

בית המקדש היה גם מרכז של אוצרות יקרים אליהם השתוקקו אויבי הממלכה. ביחידה 2 למדנו על רחבעם בן שלמה ששיחד את שישק מלך מצרים ונתן לו חלק מאוצרות המקדש (מלכים א י"ד, כה-כו). ביחידה 4 למדנו על יהואש מלך ישראל שנלחם באמציה מלך יהודה ובמהלך המלחמה לקח מאוצרות בית המקדש (מלכים ב י"ד, יג-יד). ביחידה זו למדנו על נבוכדנצר ששדד את אוצרות המקדש באופן שיטתי, החל בימי יהויכין (אז נלקחו הכלים היקרים שהיו עשויים או מצופים בזהב ובכסף) וכלה בימי צדקיהו (אז נלקחו הכלים שהיו עשויים או מצופים בנחושת).

בית המקדש עמד על תילו למעלה מארבע מאות שנה (לפי חז"ל 410 שנים) והיה צורך לחזקו מדי פעם. הדבר הראשון המסופר על יאשיהו מלך יהודה הוא תיאור בדק בית שעשה למקדש (פרק כ"ב). במהלך בדק הבית נמצא במקדש ספר תורה והימצאותו עוררה התרגשות גדולה בממלכה וחוללה מפנה רוחני חשוב. המקדש טוהר משרידי הפולחן האלילי, ויאשיהו כינס לחצר המקדש את העם לשמוע את הקריאה מספר התורה ולכרות ברית מחודשת בין העם לה'.

מצב רוחני - מצב מדיני

הכתוב קשר במפורש בין חטאי המלכים, ובראשם מנשה, לבין היחלשות המצב המדיני של ממלכת יהודה. קשר זה בולט במיוחד החל מימי יהואחז בן יאשיהו שעשה הרע בעיני ה' ופרעה נכה מלך מצרים הטיל עליו מס כבד. בהמשך קשר הכתוב בין חטאי יהויקים ומנשה לבין הפגיעה של גדודי בבל ושותפיה במרחב בממלכת יהודה. בימי צדקיהו קשר הכתוב בין חטאי המלך שעשה הרע בעיני ה' לבין החורבן של הממלכה והמקדש.

לעומת זאת הכתוב לא עוסק במצב המדיני בימי מנשה ויאשיהו. בימי מלכים אלו אירעו תהפוכות רוחניות דרמטיות ונראה שהכתוב רוצה למקד את תשומת ליבנו בתהפוכות אלו - בחטאיו החמורים של מנשה ובהשפעתם על הדורות הבאים, ובהמשך, להבדיל, בצדקותו של יאשיהו.

שאלות הזרה ליהודה 6 הכיבוש הבבלי

שאלות ידע לחלק א

שאלות קצרות

1. ציינו שניים מחטאיו/ממעשיו החמורים של מנשה. מה נגזר בעקבות חטאיו? (מל"ב כ"א)
2. מה מצא חלקיה הכהן בבית המקדש וכיצד הגיב המלך יאשיהו למציאתו? (מל"ב כ"ב)
3. מה בישרה חולדה הנביאה שיקרה לעם ישראל בעתיד? מה היא אמרה שיקרה למלך יאשיהו? (מל"ב כ"ב)
4. ציינו שלושה דברים שעשה יאשיהו בעקבות דבריה של חולדה. (מל"ב כ"ג)
5. מה היה סופו של המזבח בבית אל שנבנה בידי ירבעם בן נבט? (מל"ב כ"ג)
6. ציינו אירוע משמעותי שקרה בימיו של יהואחז בן יאשיהו מלך יהודה. (מל"ב כ"ג)
7. ציינו אירוע משמעותי שקרה בימיו של יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה. (מל"ב כ"ד)
8. מה קרה בעקבות המצור של נבוכדנאצר על ירושלים בימי יהויכין מלך יהודה? (מל"ב כ"ד)
9. מי האנשים שגלו בגלות "החרש והמסגר" ומי האנשים שנשארו בארץ? (מל"ב כ"ד)
10. מה גרם לנבוכדנאצר לעלות על ירושלים ולצור עליה בימיו של צדקיהו? מתי החל המצור על ירושלים וכמה זמן נמשך? (מל"ב כ"ה)
11. מה עשה צדקיהו מלך יהודה כאשר נבקעה החומה ומה היה סופו? (מל"ב כ"ה)
12. מי הוגלה לבבל בחורבן בית המקדש ואת מי השאיר נבוכדנאצר בארץ? (מל"ב כ"ה)
13. ציינו את שלושת השלבים והתאריכים בכיבוש ירושלים על ידי הבבלים. (מל"ב כ"ה)
14. את מי מינה נבוכדנאצר על שארית הפליטה בירושלים ומה קרה לו? (מל"ב כ"ה)
15. לאן ברחו הנשאים בארץ לאחר החורבן ומדוע? (מל"ב כ"ה)

מי אמר למי ובאיזה הקשר

1. וְנָטִיתִי עַל יְרוּשָׁלַם אֶת קוֹ שִׁמְרוֹן וְאֶת מִשְׁקַלֶּת בַּיִת אֶחָאָב וּמַחִיתִי אֶת יְרוּשָׁלַם כַּאֲשֶׁר יִמְחָה אֶת הַצִּלְחַת מִחָה וְהִפֵּךְ עַל פָּנֶיהָ. (מל"ב כ"א)
2. סֵפֶר הַתּוֹרָה מִצֵּאתִי בְּבֵית ה'. (מל"ב כ"ב)
3. לָכֵן דִּרְשׁוּ אֶת ה' בְּעֵדֵי וּבְעֵד הָעָם וּבְעֵד כָּל יִהוּדָה עַל דְּבַרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי גְדוּלָה חֲמַת ה' אֲשֶׁר הִיא נִצְתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל דְּבַרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַפְּתוּב עֲלֵינוּ. (מל"ב כ"ב)
4. אֵל הַיָּרְאוּ מֵעַבְדֵי הַכְּשָׁדִים שָׁבוּ בְּאַרְצָן וְעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וַיִּטֵּב לָכֵם. (מל"ב כ"ה)

באיזה הקשר נאמר/מוזכר

- קו שומרון ומשקולת בית אחאב (מל"ב כ"א)
- בדק הבית (מל"ב כ"ב)
- ספר תורה (מל"ב כ"ב)
- חג הפסח (מל"ב כ"ג)
- החרש והמסגר (מל"ב כ"ד)

צינו שני פרטים על הדמויות הבאות

(מאפיין אישיותי, פעולה שעשו, קשר בינם לבין דמות אחרת, דבר שאמרו וכדו):

- מנשה מלך יהודה (מל"ב כ"א)
- יאשיהו מלך יהודה (מל"ב כ"ב)
- חולדה הנביאה (מל"ב כ"ב)
- יהואחז מלך יהודה (מל"ב כ"ג)
- יהויקים מלך יהודה (מל"ב כ"ד)
- יהויכין מלך יהודה (מל"ב כ"ד)
- נבוכדנאצר מלך בבל (מל"ב כ"ד-כ"ה)
- צדקיהו מלך יהודה (מל"ב כ"ה)
- גדליהו בן אחיקם בן שפן (מל"ב כ"ה)

מה קרה בכל אחד מהמקומות הבאים:

- מגידו (מל"ב כ"ג)
- יריחו (מל"ב כ"ה)
- רבלה (מל"ב כ"ה)

על מי נאמר/מוזכר ובאיזה הקשר:

1. וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה פאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם. (מל"ב כ"א)
2. יצן רך לבבך ותפגע מפני ה' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה ולקללה ותקרע את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי נאם ה'. (מל"ב כ"ב)
3. הנני אספך על אבתך ונאספת אל קברתיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה. (מל"ב כ"ב)
4. ויכרת את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמור מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש להקים את דברי הברית הזאת הכתובים על הספר הזה ויעמד כל העם בברית. (מל"ב כ"ג)
5. וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו פכל תורת משה ואחריו לא קם כמוהו. (מל"ב כ"ג)
6. בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור על נהר פרת וילך המלך... לקראתו וימיתהו במגדו פראתו אתו. (מל"ב כ"ג)

7. וַיִּשְׁלַח ה' בּוֹ אֶת גְּדוּדֵי כְשָׁדִים וְאֶת גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֶת גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן וַיִּשְׁלַחֵם בִּיהוּדָה לְהֶאֱבִידוּ. (מל"ב כ"ד)
8. וַיּוֹצֵא מִשָּׁם אֶת כָּל אוֹצְרוֹת בֵּית ה' וְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּקְצָץ אֶת כָּל כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. (מל"ב כ"ד)
9. הִגְלָה אֶת כָּל יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל הַשָּׂרִים וְאֶת כָּל גְּבוּרֵי הַחַיִל עֲשָׂרַת אֲלָפִים גּוֹלָה וְכָל הַחֲרָשׁ וְהַמְסַגֵּר לֹא נִשְׁאָר וְזֹלַת דִּלְת עִם הָאָרֶץ. (מל"ב כ"ד)
10. וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּהֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל בַּיִת גְּדוֹל שָׂרָף בְּאֵשׁ. (מל"ב כ"ה)

שאלת ידע רחב לחלק ב

עבודה זרה ותיקון

מלכי יהודה התייחסו לעבודה זרה באופנים שונים ומנוגדים

- א. אחז מלך יהודה הכניס עבודה זרה למקדש. מה הציב אחז במקדש ומה גרם לו לעשות זאת? כיצד נלחם בנו חזקיהו בעבודה הזרה שפשטה בממלכה וכיצד הכתוב מעריך את מעשיו?
- ב. על מנשה מלך יהודה נאמר: "הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' לְהַכְעִיס" (מל"ב כ"א, ו). ציינו שני חטאים של מנשה המלך ומה נגזר על ממלכת יהודה בעקבות מעשים אלו? מה עשה יאשיהו על מנת לתקן את הנזק שעשה סבו מנשה לבית המקדש?

שאלת העמקה והרחבה לחלק ג

מנהיגות

מלכי יהודה האחרונים התמודדו עם בעיות מבית (מצב דתי-רוחני) ומחוץ (מצב צבאי-ביטחוני)

- א. מנהיגות במציאות צבאית-ביטחונית קשה גם יהויכין וגם צדקיהו התמודדו עם מצור בבלי בימי נבוכדנאצר מלך בבל. מה עשה יהויכין כאשר התחיל המצור על ירושלים, ומה הייתה תוצאת מעשה זה? מה עשה צדקיהו בט' בתמוז לאחר שנתיים וחצי של מצור בבלי, ומה קרה לו בעקבות מעשה זה?
- ב. מנהיגות במציאות רוחנית-דתית קשה כאשר קראו לפני יאשיהו את ספר התורה שנמצא במהלך בדיק הבית, הוא הבין שעליו לעשות מעשה על מנת לנסות לתקן את המצב הרוחני. הכתוב מעריך את יאשיהו אך מוסיף הסתייגות: "וְכִמְהוּ לֹא הָיָה לִפְנֵי מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֵל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ... אֵךְ לֹא שָׁב ה' מִחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מְנַשֶּׁה" (מל"ב כ"ג, כה-כו). ציינו שלוש פעולות שעשה יאשיהו. וכתבו מה ניתן ללמוד על מצבו הרוחני של עם ישראל לאור הכתוב בפסוקים כה-כו.
- ג. לאורך ספר מלכים, מלכים רבים פעלו לחיזוק ממלכתם הן מבחינה צבאית-ביטחונית הן מבחינה דתית-רוחנית. כתבו 3-4 משפטים המסבירים מה כוחו של המנהיג מול העם, מה יכולת ההשפעה שלו על המציאות, מה היכולת שלו להביא שינוי? התייחסו בתשובתכם לדוגמאות בסעיפים הקודמים והביאו דוגמה נוספת למלך שפעל לחיזוק ממלכתו מבחינה צבאית-ביטחונית או מבחינה רוחנית-דתית.

רשימת המפות ופירוט המקומות לבגרות

מספר יחידה	מספר מפה	תוכן המפה	מספר עמוד בחוברת	שמות המקומות
1	1	תחום השליטה של ממלכת שלמה	18	יש לדעת את גודל הממלכה
1	2	ערים מרכזיות ששלמה בנה על דרך הים	24	חצור, מגידו, גזר
1	3	קשרי המסחר העיקריים של שלמה	29	ארם, צור, שבא, מצרים
2	4	המלכת רחבעם	45	שכם, ירושלים
2	5	ממלכת ישראל וממלכת יהודה	47	יש להכיר את גבולות ממלכת ישראל וממלכת יהודה
2	6	ממלכת ישראל - הצבת עגלי הזהב בदन ובבית אל	50	דן, בית אל
2	7	השתלטות בן הדד מלך ארם על צפון ממלכת ישראל	60	דן, אבל בית מעכה
2	8	ערי הבירה של ממלכת ישראל	63	פנואל, תרצה, שומרון, שכם
3	9	אליהו בזמן הבצורת	76	נחל כרית, צרפת
3	10	מעמד הר הכרמל	81	הר הכרמל, יזרעאל, שומרון
3	11	המקומות בהם עבר אליהו	93	נחל כרית, צרפת, הר הכרמל, יזרעאל, באר שבע, בית אל, גלגל, יריחו, הירדן * אין צורך להבדיל בין יריחו לגלגל.
4	12	ארם בימי ממלכות יהודה וישראל	103	ארם
4	13	מלחמת יורם בן אחאב ברמות גלעד (נגד ארם)	106	רמות גלעד, יזרעאל
4	14	ממלכת ישראל בימי ירבעם השני וממלכת יהודה בימי עזריה	118	יש לדעת את גודל הממלכות והדמיון לממלכה המאוחדת בימי שלמה
5	15	האימפריה האשורית	130	אשור

שמות המקומות	מספר עמוד בחוברת	תוכן המפה	מספר מפה	מספר יחידה
אבל בית מעכה, קדש, חצור, הגלעד, הגליל	132	הגליית תושביה הצפוניים של ממלכת ישראל בימי פקח בן רמליהו	16	5
אין צורך להכיר את המקומות הנזכרים אלא את מיקומה של האימפריה האשורית בלבד	136	הגליית ממלכת ישראל	17	5
אשור, בבל, מצרים והעיר מגידו (מופיעה כבר במפה 2)	159	אשור, בבל ומצרים (מותו של יאשיהו במגידו)	18	6
בבל	161	האימפריה הבבלית	19	6